М.І. Чумарна

Літературне читання

Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів

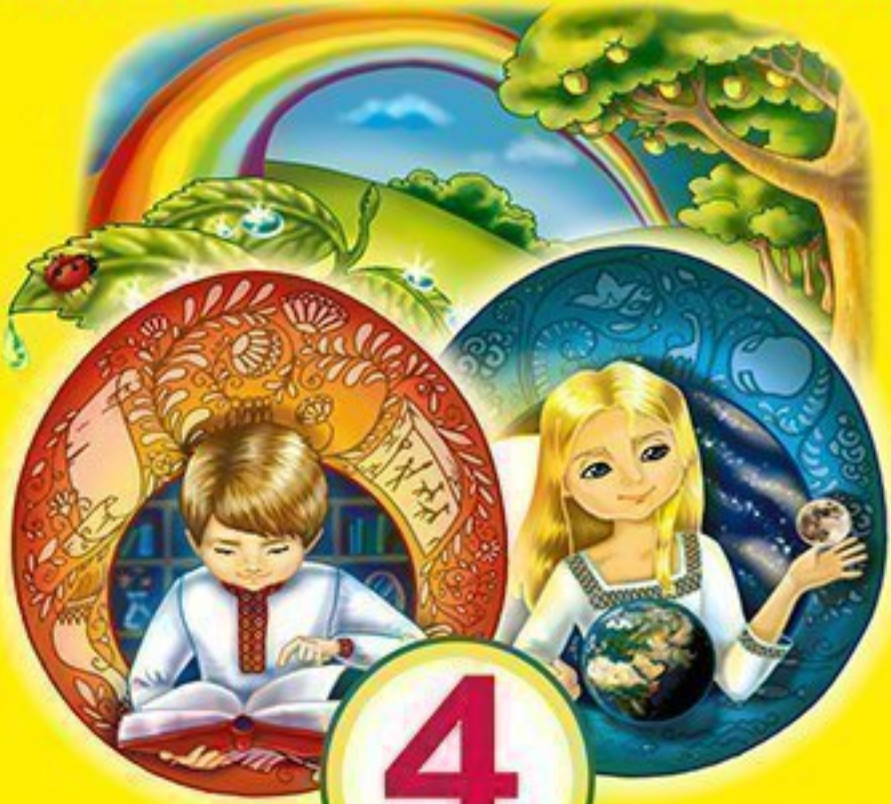

4 клас

УДК 821.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр я71
Ч-90

Рецензенти:

Ткачук М.П., професор, завідувач кафедри української літератури Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, доктор філологічних наук

Онишків О.П., вчитель початкових класів вищої категорії ЗОШ І-ІІІ ст. №24 м. Тернополя, вчитель-методист

Чумарна М.І.
Ч-90 Літературне читання : Українська мова : підручник для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.І. Чумарна. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. — 2015. — 208 с. : іл. + 1 електрон. опт. диск (CD). — Електрон. версія. — Режим доступу: http://www.bohdan-digital.com/edu.

ISBN 978-966-10-4116-4

УДК 821.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр я71

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

ISBN 978-966-10-4116-4

© Чумарна М.І., 2015
© Навчальна книга — Богдан, оригінал-макет, 2015

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

- Прочитай виразно
- Робота в парах (або групах)
- Запитання та завдання
- Прислів'я та приказки, скоромовки, загадки
- Словникова робота
- Робота з малюнками
- Увага!
- Завдання творчого характеру
- Чарівний ключик

Піктограмою у підручнику позначено ті його складові, які можна відкрити у pdf-файлі або скориставшись CD, що входить у комплект.

У зв'язку з великим обсягом електронної складової підручника, у pdf-файлі активною є тільки її частина. Для завантаження всіх матеріалів треба перейти за посиланням: *http://www.bohdan-digital.com/edu*.

ДО МОГО ЧИТАЧА

Дорогий друже! Я — твоя нова Читанка. У четвертому класі ти відкриєш для себе таємниці творення світу і людини, перегорнеш сторінки історії рідної України, ознайомишся з народними звитяжцями, здійсниш фантастичні мандрівки разом із персонажами оповідань і повістей. Ми з тобою ще раз увійдемо в коло мудрих і прекрасних думок у творах видатних письменників, глибше відчуємо красу рідного слова, навчимося розрізняти літературні жанри та види усної народної творчості. Нашими друзями стануть герої відомих книг.

Але найголовніше — ти, мій друже, зможеш творити разом зі мною і поповнювати мою Скарбницю смішинками, віршами, загадками, оповіданнями, казками, малюнками.

Крім того, я — незвичайна Читанка: в мене є електронна версія. Варто тобі натиснути в ній на виділене у тексті слово, і ти прочитаєш його тлумачення. А позначка «Чарівний ключик» відкриє тобі віконце в мою Скарбницю. Тут ти зможеш прослухати деякі твори, озвучені професійними акторами. І ще в мене є для тебе подарунок — компакт-диск із художніми та мультиплікаційними фільмами, створеними за сюжетами народних і літературних творів, записами пісень та картинною галереєю.

Радості тобі від мандрівки у світ чудес!

Твоя Читанка

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є, —
і в серці обізветься рідна мова;
і в голосі яснім ім'я твоє
просяє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов пташа,
ти полетиш, де світу далечизна,
та в рідній мові буде вся душа
і вся твоя дорога, вся Вітчизна.

У просторах, яким немає меж,
не згубишся, як на вітрах полова,
моря перелетиш і не впадеш,
допоки буде в серці рідна мова.

Дмитро Павличко

Прислів'я

- Світ — велика родина.
- Світ співучий, як соловейкове серце.

СВІТ НАРОДИВСЯ ДЛЯ МЕНЕ

Сонце — золоте яєчко в небі —
Всім довкола радість засіває,
І в його промінні все зростає.
Так сотворений цей світ для тебе!

ОСІННЄ ЛИСТЯ ОБЛІТАЄ

Осіннє листя облітає,
бо відлетіли вже пташки.
Трава у лузі догоряє,
чорніють верби край ріки.

Скінчилось літо! Що весною
колись заквітло — відцвіло.
І ми дивуємось з тобою:
весни неначе й не було!

Минають дні, минають квіти, —
бо є початок і кінець.
Поглянь у небо: зорі світять,
із місяцем ведуть танéць.

Чи є у зір весни початок
і день народження зірок?
Чи можуть ці зірки згасати,
як пелюстки земних квіток?

Дивлюся в небо фіалкове
і зрозуміти хочу світ.
Вже моє серденько готове
в космічний рушити політ!

Я хочу все на світі знати!
Коли з'явилася Земля?
Як виникли стрімкі Карпати?
Як світить сонечко здаля?

Як народились в світі люди,
рослини, звірі і пташки?
І доки нам світити будуть
у небі синьому зірки?

Марія Чумарна

А тебе цікавлять подібні запитання?

Придумай казку «День народження зірок». Намалюй малюнки до неї.

Зверни увагу на вірш, яким починається розділ. Чому перші літери у рядках виділені? Як називається вірш, назву якого можна прочитати за першими літерами в рядках?

Загадка

♦ На синьому полі золота пшениченька сходить.

Подивись неймовірно цікавий відеоролик про створення Всесвіту.

КАЗКИ, МІФИ І ЛЕГЕНДИ ПРО ТВОРЕННЯ СВІТУ

З давніх-давен люди, сидячи вечорами біля вогнища чи на порозі своєї хатини, задивлялися на зорі та уявляли собі, що десь там, у небі, небесна родина теж зараз вечеряє і поглядає у бік нашої Землі.

Ще до того, як з'явилися перші книги, бабусі та дідусі, мами і батьки розповідали дітям на ніч таємничі історії. Це були розповіді про те, як творився світ, як у ньому народилися рослини і тварини, а згодом — люди. Найдавніші перекази про створення світу, виникнення життя на Землі називають **міфами**.

Історії про героїчні подвиги богатирів та мандри в різних світах, які полюбляють діти, іменують **казками**. Казка (як розповідали древні міфи) була матір'ю нашої мови. А з мови, з кожного промовленого Казкою слова народилося все живе: гори, моря і ріки, рослини, тварини та навіть люди, бо їхнє життя не могло існувати без мови.

Давні усні оповіді про важливі події звуть **переказами**: від слова «переказувати» чи «переповідати». Згодом люди почали придумувати невеликі оповідки про походження назв річок та озер, гір і долин, селищ і містечок, навіть дерев і рослин! Їх в народі назвали **легендами**.

Короткі повчальні життєві історії називають **оповідками, притчами** чи **байками,** а зовсім коротенькі — **анекдотами, жартами, загадками, скоромовками** та **прислів'ями.**

Отож, я — твоя Читаночка — запрошую в мандрівку світом міфів, казок, переказів, легенд, притч і байок!

Які цікаві історії, казки та оповідки ти знаєш? Чи відомо тобі щось про назву твого міста, села?
Чи подобається тобі читати казки, оповідання про чарівні пригоди?

Розкажи про незвичайну пригоду, яка трапилася з тобою. Спробуй розповісти чи записати історію про своє село чи місто, вулицю, річку, ставок, дерево біля дому.

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТУ

Українська стародавня колядка

Коли не було з нащада світу,
тоді не було ні неба, ні землі,
а тільки було синєє море,
а серед моря — зелений явір.
На явороньку — три голубоньки,
три голубоньки радоньку радять,
радоньку радять, як світ сновати:
— Та спустімося на дно до моря,
та дістанемо дрібного піску.
Дрібний пісочок посіємо ми,
та нам станеться чорна землиця.
Та дістанемо золотий камінь,
золотий камінь посіємо ми, —
та нам станеться ясне небонько.
Ясне небонько, світле соненько,
світле соненько, ясен місячик,
ясен місячик, ясна зірниця,
ясна зірниця, дрібні звіздочки.

Нащадо — велика темрява, з якої народився світ.

Про що радилися три голубоньки?

Послухай колядку у виконанні Ніни Матвієнко.

РОД-ВСЕДЕРЖИТЕЛЬ, БІЛОБОГ І ЧОРНОБОГ

Давньоукраїнський міф

Коли ще не було землі, а тільки великий Океан розливався довкола, летіли по небу три соколи: Род-Вседержитель, що все народжує і утримує в космосі, та його сини Білобог і Чорнобог. Перший дорогу вибирав, а два другі несли у клювах сніп колосся та жменьку землі. Колосся ніс Сокіл-Білобог, землю — Сокіл-Чорнобог.

І впустив землю Чорнобог, і впала вона на дно моря. І з волі Сокола-Рода перекинувся Чорнобог у сизого селезня та пірнув на морське дно. Виніс Чорнобог землю з морського дна, і піднявся посеред Моря-Окіяну острів Буян. А на тому острові з волі Вседержителя утворилася біла Гора, а на вершині гори виріс Прадуб. Так було створено землю посеред безмежного Океану і розділено час на день і ніч.

Тоді Білобог, перекинувшись сизим селезнем, піднявся до Небес, кинув зерно — і впало воно в чорнозем, сповнене ярої сили. А Сокіл-Род сів на вершині Прадуба і став правити створеним світом.

Коли земля заселилася різними створіннями і людьми, наказав Сокіл-Род своїм синам наділити все створене душами, які є частками самого Рода, — як він, безсмертними. Дав їм золотого молота і велів бити по каменю, що лежав біля підніжжя Прадуба. Вдарив Білобог — і золоті іскри в небо злетіли. Вдарив Чорнобог — злетіли чорні ворони та розповзлися змії.

З того часу душі людей, що живуть у світлі Правди, схожі на золоті іскри, а душі тих, хто живе у Кривді, — на чорних воронів.

Чи справді душі людські обирають, якою дорогою їм ходити, — дорогою Правди чи дорогою Кривди? Як, на твою думку, живе людина по правді?

Чи є в тексті незрозумілі слова? Дізнайся про це у «Тлумачному словнику».

ЯК ВИНИКЛО ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ

Багато міфів і казок стверджують, що світ народився з велетенського золотого яйця. Може, спершу це було наше Сонце чи Галактика? Підказку шукай у казці «Яйце-райце».

А зараз спробуй уявити собі, як виглядала Земля на початку. Спершу вона вкрилася травою і квітами, потім на ній виросли дерева, з'явилися тварини, а найпізніше у світ прийшла людина.

Міфи різних народів, як і український міф про Білобога та Чорнобога, розповідають про наш земний світ як про чарівне велетенське дерево, у верховітті якого живуть небесні птиці. Нагорі — небесний світ. Земний міститься у стовбурі світового дерева, а в його корінні — підземний світ. У наших з тобою предків дерево світу називалося Прадубом або Ясенем. Тому і нашу Землю ми часто називаємо Ясен Світ.

Хто ж засіяв ті перші дерева, з яких почалося життя рослин, звірів і людей? Звичайно, це були володарі неба. А «дерево світу» наші матусі і бабусі вишивають на рушниках та сорочках, малюють на писанках.

СОТВОРЕННЯ СВІТУ

З «Книги Буття» Старого Завіту

На початку сотворив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і порожня, та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами.

І сказав Бог: «Нехай буде світло!» І настало світло. І побачив Бог світло, що воно добре, та й відділив Бог світло від темряви. Назвав же Бог світло — день, а темряву назвав ніч. І був вечір, і був ранок — день перший.

Тоді сказав Бог: «Нехай посеред вод буде твердь, і нехай вона відділяє води від вод!» І зробив Бог твердь, і відділив води, що під твердю. Тож сталося так. І назвав Бог твердь — небом. І був вечір, і був ранок — день другий.

Тоді сказав Бог: «Нехай зберуться води, що під небом, в одне місце, і нехай з'явиться суша». І так сталося. І назвав Бог сушу — земля, а збір вод назвав морями. І побачив Бог, що воно добре. І сказав Бог: «Нехай земля зростить рослини: траву, що розсіває насіння, і плодові дерева, що родять плоди з насінням за їхнім родом на землі». І так сталося. І вивела земля з себе рослини: траву, що розсіває насіння за своїм родом, і дерева, що родять плоди з насінням у них за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок — день третій.

Тоді сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній, щоб відділяти день від ночі, й нехай вони будуть знаками для пір (року), для днів і років; нехай будуть світила на тверді небесній, щоб освітлювати землю». І так сталося. І зробив Бог два великі світила: світило більше — щоб правити днем, а світило менше — щоб правити ніччю, і також зорі. І примістив їх на тверді небесній, щоб освітлювати землю, та правити днем і ніччю і відділяти світло від темряви. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок — день четвертий.

Тоді сказав Бог: «Нехай закишать води живими створіннями й нехай птаство літає над землею попід твердю небесною». І сотворив Бог великих морських потвор і всілякі живі створіння, що повзають та кишать у воді, за їхнім родом, і всіляке птаство крилате за його родом. І побачив Бог, що воно добре; і благословив їх Бог, кажучи: «Будьте плідні і множтеся та наповняйте воду в морях, і птаство нехай множиться на землі». І був вечір, і був ранок — день п'ятий.

Тоді сказав Бог: «Нехай земля виведе з себе живі створіння за їхнім родом: скотину, плазунів і диких звірів за їхнім родом». І сталося так. І сотворив Бог диких звірів за їхнім родом, скотину за родом її, і всіх земних плазунів за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірами й над усіма плазунами, що повзають на землі».

І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх. І благословив їх Бог і сказав їм: «Будьте плідні й множтеся, і наповняйте землю та підпорядковуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звіром, що рухається по землі».

Потому сказав Бог: «Ось я даю вам усяку траву, що розсіває насіння по всій землі, та всяке дерево, що приносить плоди з насінням: вони будуть вам на поживу. Всякому дикому звірові, всякому небесному птаству, всьому, що повзає по землі й має в собі живу душу, я даю на поживу всяку зелень трав». І так сталося. І побачив Бог усе, що сотворив: і воно було дуже добре. І був вечір, і був ранок — день шостий.

Так закінчено небо і землю з усіма її оздобами. Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив, і спочив сьомого дня від усього свого діла. І благословив Бог сьомий день, і освятив його; того дня спочив Бог від усього свого діла.

Таке було походження неба і землі, коли сотворено їх.

Коли Господь Бог творив небо і землю, не було ще на землі ніякої польової рослини, бо Господь Бог не посилав дощу на землю, і не було людини, щоб порати землю. Але виходила волога з землі й напувала всю поверхню землі.

Тоді Господь Бог утворив чоловіка з земного пороху та вдихнув йому в ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою. Господь Бог насадив сад у Едемі, на сході, й оселив там чоловіка, що його утворив.

І виростив Господь Бог із землі всяке дерево, принадне на погляд і добре для поживи, і дерево життя посеред саду та й дерево пізнання добра і зла.

Панувати — тут: господарювати, порядкувати, творити.

Перекажи прочитану біблійну розповідь за планом: 1) Скільки днів Бог творив світ? 2) Які створіння з'явилися першими, які — останніми?

Зверни увагу на різницю у створенні рослин, тварин і людей. Чи брала земля участь у творенні? А вода?

Чим відрізняється людина від усіх інших створінь? Чи дозволено їй вбивати інших живих істот? Що даровано Богом людині як їжа? Як ми ще називаємо Едемський сад?

Поміркуй, для чого у своєму саду Бог посадив поряд з деревом життя дерево пізнання добра і зла. Як ти намалюєш ці дерева?
Спробуй переказати біблійний міф як казкову історію. Можеш розпочати її приблизно так: «Колись давно задумав Бог створити світ, у якому ми сьогодні живемо...».

Прислів'я

- Дай землі, то і вона тобі дасть.
- Земля дає все і забирає все.
- Земля багата — народ багатий.
- Земля — наша мати, всіх годує.
- Земля найбагатша, вода найсильніша.
- Добро не пропадає, а зло умирає.

Спробуй пояснити дані прислів'я. Вибери один мудрий вислів як тему і напиши невеличку казку чи оповідання. Намалюй до свого твору малюнок.

Загадка

Хто земні тіла будує?
Хто усіх-усіх годує?
В кому — ласка, в кому — сила,
що саме життя зростила?

Розглянь твори живопису на тему творення світу.

ДУМАЄ СОНЦЕ ЖИТОМ-ПШЕНИЦЕЮ

Думає сонце житом-пшеницею,
думає туча рясними дощами,
думає скеля живою криницею,
що жебонить ручаєм між кущами.

Думає осінь кленовим золотом,
думають весни вербовим пухом,
думає кузня ковадлом і молотом,
думає колесо вічним рухом...

Микола Руденко

А про що думає твій маленький Всесвіт? Спробуй продовжити вірш своїми міркуваннями.

Що відчувають квіти на твоєму вікні? Як озивається до тебе рибка в акваріумі? Що «кажуть» твої домашні друзі — песики і котики?
Чи відчувають тварини любов і дружбу? Чи можуть вони відгукуватися на щирий поклик людини? Чи є почуття в рослин? Чи відчувають вони тривогу і острах, коли ми наближаємося до них?

Живучи серед природи, люди уважно приглядалися до кожної рослинки, пташини, а особливо — до тварин. Вони помічали, що кожне живе створіння чимось схоже на людину і може її багато чого навчити.

А ти задумуєшся над тим, чого тебе може навчити квітка, яка своїм ніжним ароматом заповнює сад на світанку? Чи пташка, яка щасливо щебече під твоїм вікном? Прочитай деякі перекази й легенди про близьких нам істот. Можливо, в них ти знайдеш відповіді на всі питання, які у тебе виникнуть.

ПРО ВЕЛЕТІВ І МАЙБУТНІХ ЛЮДЕЙ

Переказ

Колись жили такі великі люди, що, бувало, по лісі ходили, як по траві. А то вже як наші часи наставали, один велетень десь і надибав плугатаря з волами, плугом і погоничем. Забрав усіх на долоню й приносить їх до тата.

— Подивись, — каже, — тату, яких я надибав мишенят!

А тато глянув:

— Не мишенята то, сину, а такі люди, що після нас будуть!

Отак не стало в світі велетів…

А ще кажуть, що після нас будуть такі люди, що в одній печі їх дванадцять поміститься.

ЛЕЛЕКИ

Легенда

Лелека, бузьок чи чорногуз в українців вважається найближчим до людських жител і до людської долі. Колись чужинці називали українців лелеками або лелегами

(можливо, за цю шанобливу любов до бузьків). Наші давні родичі вважали, що бузько приносить в сім'ю дітей. Коли сім'я чорногузів селилася на хаті чи на зрубі старого дерева поблизу двору, це вважалося добрим знаком. Лелеки оберігали людський двір своєю мудрою любов'ю. Люди спостерегли, що вони попереджають про наближення біди.

СОЛОВЕЙКО

Легенда

Соловей не завжди був мешканцем нашої української землі. Кажуть, що колись солов'ї жили у прекрасному саду одного індійського царя і приносили йому пісні з усього світу. Якось одна пташина прилетіла в Україну. Весь день пронудьгувала вона в саду, бо люди трудилися в полі. Але коли увечері вони повернулися до своїх домівок, то так заспівали, що серце соловейкове затьохкало від щастя! Таких красивих пісень він не чув ніде у світі. Тому наступної весни ціла зграя солов'їв прилетіла в Україну, аби винести з неї море прекрасних мелодій, від яких розцвів сад заморського царя.

І з того часу солов'ї щороку прилітають на нашу землю, аби наслухатися пісень і самим посіяти радість в серцях людей, які, на жаль, все менше співають, хоча земля у них — найкраща, а серця — найдобріші.

Придумай свою легенду про ластівку, соловейка чи бузька. Може, тобі сподобалася легенда про велета, і ти захочеш пофантазувати про те, якими були і колись будуть люди?

Легка, немов пір'їнка, ця історія:
Елегію в словах вона снує,
Героїський дух землі передає,
Едемський сад словами нам відтворює.
Ніхто не знає, як творились квіти,
Дерева, ріки і високі гори, —
Але вона казкове диво творить!

Чи прочитав ти назву даного вірша?
Перекажи своїми словами, що таке легенда.

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї.
Стоїть на узліссі ялина моя — не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя — не убийте її!
Яскріє на небі зірка моя — не згасіте її!
Світ-казку будує мрія моя — не спиняйте її!

Дмитро Павличко

Як би ти звернувся до людей з проханням зберегти цей прекрасний світ? Що, на твою думку, його руйнує?

Напиши своє звернення у формі вірша чи листа.

НУ Й ГАРНО ВСЕ ПРИДУМАВ БОГ!

Ну й гарно все придумав Бог!
Як тато й мама — то удвох.

А як бджола — то у гурті,
сова — в дуплі й у самоті.

Придумав рибок ціле море,
Карпати-гори й хмари-гори.

Придумав сонце — соняха вгорі,
а зорі засвітив, як ліхтарі.

І місяця поставив на сторожі
лілеї, чорнобривчика і рожі.

А щоб забути геть про все сумне,
придумав Бог тебе й мене!

Галина Кирпа

Спробуй доповнити вірш своїми роздумами. Кого ще, окрім бджоли, придумав Бог у гурті? Які ще птахи чи звірі живуть самітниками, як сова?

Чим, на твою думку, людина звеселяє Бога? Чи всі людські вчинки приносять світові лише радість?

Вивчи вірш напам'ять.

Підсумовуємо прочитане

1. У яких міфах розповідається про створення світу?
2. Чим відрізняється легенда від міфу?
3. Який птах в Україні вважається охоронцем людських жител?
4. Хто написав вірш «Звернення»?

Я НАРОДИВСЯ ДЛЯ СВІТУ

Любов спочатку в світі проявилась:
Юначим тілом радісно сповилась,
Дівочою красою засвітилась —
Ич, як вона на себе задивилась!
Небесна мудрість увійшла в людину,
А Бог своє дитятко не покинув.

ПЕРШІ ЛЮДИ НА ЗЕМЛІ

Якщо ти захочеш почитати міфи різних народів, то знайдеш у них дуже багато цікавого про те, якими були перші люди. Одних було створено з глини, інші (як розповідають американські міфи) були дерев'яними.

Пригадай українську казочку про Івасика-Телесика. Дід теж витесав Івасика з деревинки. А баба своїми піснями, колисанням, любов'ю вдихнула у дерев'яне тільце живу душу. Мабуть, так робили всі творці, про яких розповідають міфи різних народів.

Найважливішими у народженні людини були світлі думки богів, які вони вкладали у своїх дітей, їхня любов, бажання краси і мудрості. У розумі людини думки перетворюються у слова, а слова, промовлені з любов'ю, сіють довкола радість, творять гарний настрій.

Як би не народжувалася у світі перша людина, та вона нарешті з'явилася. І люди стали володарями усіх царств природи на Землі. А думки повелителів неба засіялися не лише в людях — вони живуть у всіх земних створіннях: у тваринах, які розуміють нас без слів, у рослинах, які відчувають настрій наших думок, у воді та вітрі, які все запам'ятовують і переносять по світу.

А як ти уявляєш собі перших людей?

Намалюй їхні «портрети» за своєю уявою, а також склади словесний образ перших людей. Постарайся вкласти в ці «портрети» любов, добрі думки та побажання, як це робив Творець.

Які думки і побажання ти вкладеш у свої творіння?

ПРО ПЕРШИХ ЛЮДЕЙ

Із книги індіанців кіче «Пополь-Вух»

Це було після того, як земля уже була створена.

І запитали Велика Мати та Великий Батько: «Невже тільки мовчання і тільки тиша будуть під деревами, під ліанами? Добре, аби в майбутньому там був хтось, хто буде їх охороняти».

Так говорили вони, коли розмірковували і розмовляли одне з одним. І швидко були створені олені та птахи. Негайно вказали їм на житла...

І коли це було завершено, Велика Мати і Великий Батько сказали створеним звірам та птахам: «Говоріть, кричіть, щебечіть, кличте, розмовляйте одне з одним, кожен відповідно до роду свого, своїм способом! Називайте наші імена, оспівуйте нас, ваших Батька і Матір, говоріть голосно, хваліть нас!»

Але вони не могли змусити їх говорити так, як тепер говорять люди; птахи лише свистіли, пищали, кудахкали, — вони не могли вимовляти слів, і кожне свистіло на свій лад. Тоді задумали Великий Батько і Велика Мати, що треба створити істот, які здатні будуть шанувати їх. А тварин, що не вміли говорити, вирішили принести в жертву: їхня плоть мала бути призначена на поживу.

Наближався час зорі, і треба було поспішати. І було створено першу істоту із землі та глини. Але вона вийшла невдалою: розплива-

лася, була м'якою, без руху, не мала сили. Вона могла заговорити, але розуму у неї не було. Швидко намокла у воді та не могла стояти. Побачивши, що ця істота не може ні ходити, ні розмножуватися, Сотворителька і Творець зруйнували свою роботу й знову почали радитися. Вони хотіли, щоби людина могла годувати і підтримувати їх, закликати і пам'ятати.

Вони прикликали на допомогу всі небесні сили — і знову було зроблено спробу створити людину. Цього разу її було витесано із дерева.

Дерев'яні істоти були схожі на людей, говорили, як люди, і населили поверхню землі. Вони існували та розмножувались, але не мали ні душі, ні розуму, не пам'ятали про свого Творця і Сотворительку. Вони безцільно бродили по світу на своїх чотирьох ногах.

Вони уже не пам'ятали про Серце Небес, і тому загинули...

Жертва — дарунок богам.

«Пополь-Вух» («Книга Народу») вважається такою ж священною книгою для індіанців племені майя, як для нас — «Біблія».

Чи помітив ти щось спільне в тому, як люди на різних континентах планети уявляли собі створення світу і людини? А що відмінне в цих оповідях?

Зверни увагу на вислів у тексті: «Серце Небес». Як ти уявляєш собі це велике Серце? Де, на твою думку, воно знаходиться?

Якщо твоя уява захопиться цією темою, можеш створити фантастичне оповіданнячко «Подорож до Серця Небес».

Творімо разом. Допиши акровірш.

Над нами воно.....
Ех, скільки у ньому тепла!
Бо сонце його.....
Огнем своїм вічним.....

Прислів'я

- Птицю Бог створив для польоту, а людину — для роботи.
- Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
- Не одежа красить людину, а добрі діла.

Загадки

- Хто ходить уранці на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох?
- Однією ложкою фарби весь світ фарбує.
- Два круглих-прекруглих коржі щодня підносять до воріт: один пашить жаром, інший — холодний, наче лід.

Якщо ти хочеш дізнатися, як усе-таки були створені справжні люди, можеш переглянути мультфільм.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ

Українська народна казка

Колись була птиця жайворонок царем, а царицею — миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От одне зернятко було зайвим. Миша каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них. Миша й каже:

— Я перекушу зернятко.

Цар на це погодився. А миша взяла зернятко та й побігла в нору. Тут цар зібрав усіх птахів, миша — звірів, почали воювати.

Що звірі хочуть розірвати яку птицю — вона злетить на дерево, а звірі від птиць у нори ховаються. Так билися весь день, а увечері сіли відпочивати. Цариця й помітила, що на війні немає комашні, та звеліла її покликати. І наказала комашні вночі полізти на дерева і повідкушувати птиці пір'я біля крил.

Наступного дня птиця стала падати на землю, не маючи змоги злетіти, а звірі тут її і розривали. А орел побачив, що біда, і з дерева не злетів.

Коли тут іде стрілець. Побачив орла і став цілитись у нього, а той і просить стрільця:

— Не бий мене, чоловіче, я тобі у великій пригоді стану!

От стрілець удруге прицілився, а орел знову благає:

— Візьми та вигодуй мене, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

І втретє прицілився стрілець, а орел все його просить:

— Не бий мене, чоловіче, краще вигодуй!

Стрілець повірив, забрав орла і приніс додому. Той попросив годувати його м'ясом доти, поки крила виро-

стуть. А в того чоловіка були дві корови і бугай. От він одну корову зарізав, і орел за рік її з'їв та й просить чоловіка:

— Пусти мене політати — я спробую, чи вже відросли крила.

Політав орел, опівдні повернувся і каже, що замала в нього сила — треба ще одну корову зарізати. За рік знову політав, увечері повернувся і просить чоловіка зарізати ще й бугая, бо сили замало. Подумав чоловік, що коли втратив дві корови — то нехай уже й бугай пропадає. З'їв орел того бугая протягом року і знову полетів, та літав високо — аж під хмарами.

Коли це прилетів і каже чоловікові:

— Спасибі тобі, чоловіче, а тепер сідай на мене.

Сів чоловік орлові на спину — той поніс його аж під хмари, а тоді пустив додолу. Аж біля землі підхопив чоловіка і питає:

— А що, як тобі здавалось?

— Так, наче я вже неживий був.

— Отак і мені було, як ти на мене націлився. Сідай ще.

Орел поніс його аж у хмару, а звідси знову пустив додолу і підхопив біля самої землі.

— Як тобі здавалося, коли ти летів додолу?

— Так, наче мої кістки вже розсипались.

— Отак і мені здавалося, коли ти у мене вдруге цілився.

І втретє поніс орел чоловіка — аж за хмари, а звідти знову скинув його додолу і підхопив біля самісінької землі.

— Як тобі здавалося, коли ти летів додолу?

— Так, наче я уже неживий був.

— Отак і мені було, коли ти втретє у мене цілився. Але тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. Сідай на мене та полетимо до моєї госпо́ди.

Ото летять і летять, прилітають до орлового дядька. Орел і каже:

— Іди ж у хату, та як будуть тебе питатися, чи не бачив нашого небожа, то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Приходить чоловік у хату, вітається, його й запитують:

— Чи по волі прийшов, чи по неволі?

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його й питають:

— Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже третє літо, як пішов на війну,— та ні чутки, ані звістки.

А він їм і каже:

— Як дасте яйце-райце, то і на вічі приведу.

— Краще б нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Почув про це орел та й поніс чоловіка до свого брата, але і тут не здобув чоловік яйця-райця. Тоді полетіли до орлового батька.

Коли увійшов чоловік до хати, розпитав батько про свого сина. Коли ж чоловік сказав, що на вічі його приведе, як дадуть йому яйце-райце, батько-орел і питає:

— Нащо воно тобі? Краще дамо тобі багато грошей.

— Я не хочу грошей, дайте мені яйце-райце!

— Піди ж приводь!

Увійшли в хату, на радощах батьки орла дали чоловікові яйце-райце і сказали:

— Гляди ж, не розбивай його ніде по дорозі, а як прийдеш додому — зроби великі загороди, а тоді його розіб'єш.

Пішов чоловік додому та по дорозі захотілось йому води напитись. Нахилився до кринички — яйце-райце викотилось і розбилось. А з того яйця став скот вернути. Чоловік хоче його назад загнати, та не може.

Коли це де не взялася змія та й каже, що зажене скот у яйце-райце, якщо чоловік подарує їй те, що без нього вдома стало. Чоловік і згодився.

Прийшов додому — а там у нього син народився. Пожурились вони з жінкою, але що вдієш? Погородив чоловік великі загороди, розбив яйце, випустив скот і розбагатів.

От виріс син і пішов до змії. А вона й загадує парубкові, щоб він за одну ніч луг викорчував, ізорав, пшениці засіяв, ізжав її, у копи поскладав, змолотив та щоб напік свіжих паляниць і змії на сніданок подав до столу.

Зажурився хлопець та пішов до ставка. А там близько був мурований стовп, у якому замурована зміїна дочка. Почула вона, що парубок плаче, і питається:

— Чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, чого я ніколи в світі не зроблю!

І розказав їй усе, а зміїна дочка й каже, що коли візьме її за жінку, то все зробить так, як змія наказала. Хлопець погодився. Дівчина й каже:

— Лягай спати, а завтра вранці понесеш змії паляницю.

Пішла зміїна дочка до лугу, свиснула — луг тріщить, лущиться, пшениця сіється. До світанку спекла паляницю, а парубок приніс ту паляницю змії до столу.

— Гляди ж, щоб і друге діло зробив! Щоб ти оту гору розкопав і Дніпро туди пустив, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали і щоб до ранку уся пшениця була продана!

Знову зажурився хлопець і пішов до того стовпа, а зміїна дочка й це діло за нього зробила, лише сказала, аби він вранці видав купцям пшеницю із комор.

Вранці змія побачила, що все зроблено, і загадала парубкові, аби він уночі впіймав золотого зайця.

Почула зміїна дочка та й каже:

— Оце вже не жарти. Одначе ходім до тієї скелі. Стань над норою: ти будеш ловити зайця, а я гонитиму його з нори. Тільки гляди ж: що б не виходило з нори — лови його! То буде золотий заєць.

Стала дівчина гонити з нори зайця, а хлопець бачить: вилазить з нори гадюка і сичить на нього. Він її і пустив.

— Та то ж був золотий заєць! Гляди ж, я ще раз гнатиму — і що б не виходило та що б тобі не казало, не випускай його!

Коли це вилазить з нори стара баба і питає:

— Що ти тут, сину, шукаєш?

— Золотого зайця!

— Де би він тут узявся? Його тут нема!

Та й пішла. А зміїна дочка коли про це почула, то й каже:

— Оце ж і був золотий заєць! Тепер ми уже його не впіймаємо, хіба що я сама перекинуся золотим зайцем. Принесеш зайця і покладеш на стільці — не віддавай мене змії в руки, бо вона здогадається і розірве нас обох!

Так і зробили. Приніс хлопець золотого зайця, поклав на стільці і каже:

— Нате вам зайця, а я піду вже від вас.

— Добре, йди.

А змія тільки з хати — заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони удвох утікати. Коли ж змія побачила, що то не заєць, а її дочка, кинулась наздоганяти. Та не сама побігла, а послала свого чоловіка. Чують вони — земля стугонить.

— Оце вже за нами біжать! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене. Як стане питатись тебе, чи не бачив парубка й дівки, то ти скажи, що вони тоді тут ішли, як ця пшениця сіялась.

Прибіг змій, питається, а хлопець йому й відповідає, що ішли тут парубок з дівчиною, коли ця пшениця сіялась.

— Цю пшеницю вже пора косити, а їх вчора не стало.

І вернувся змій додому. Зміїха його розпитує та й сердиться, що це ж вони і були. І сама побігла наздоганяти втікачів.

А дівчина з парубком далі утікають. Коли чують — аж земля реве і жаром пашить.

— Ей, тепер ми пропащі! Змія сама біжить. Ну, я тебе зроблю річкою, а сама стану рибою-окунем.

Прибігла змія до річки, перекинулась щукою і гониться за окунем, а окунь повертається до неї своїм гострим пером — то вона не може його вхопити. Взялась змія воду з річки пити: пила, пила — та й луснула.

Тут дівчина і каже до парубка:

— Тепер уже не біймось! Ходімо до твоєї господи. Ти заходь у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину — то забудеш про мене!

Зайшов парубок до хати, з усіма поздоровався та й думає собі: «Як же мені не поздороватися з дядьковою дитиною? Що про мене подумають?»

Поцілував — і забув про дівчину. А за півроку надумав женитися. Нарадили йому одну гарну дівку, він із нею й заручився.

Перед весіллям увечері кличуть на шишки молодиць. Покликали і ту дівчину, що його врятувала, хоч ніхто в селі не знав, що вона за одна. Стали бгати шишки. Та дівчина зліпила з тіста голуба й голубку та пустила додолу, — вони ожили і стали говорити одне до другого:

— А ти забувся, як я за тебе луг викорчувала і там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоби ти до змії відніс?

— Забув, забув!

— А ти забув, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки заходили, а ти на ті байдаки пшеницю продав?

— Забув, забув!

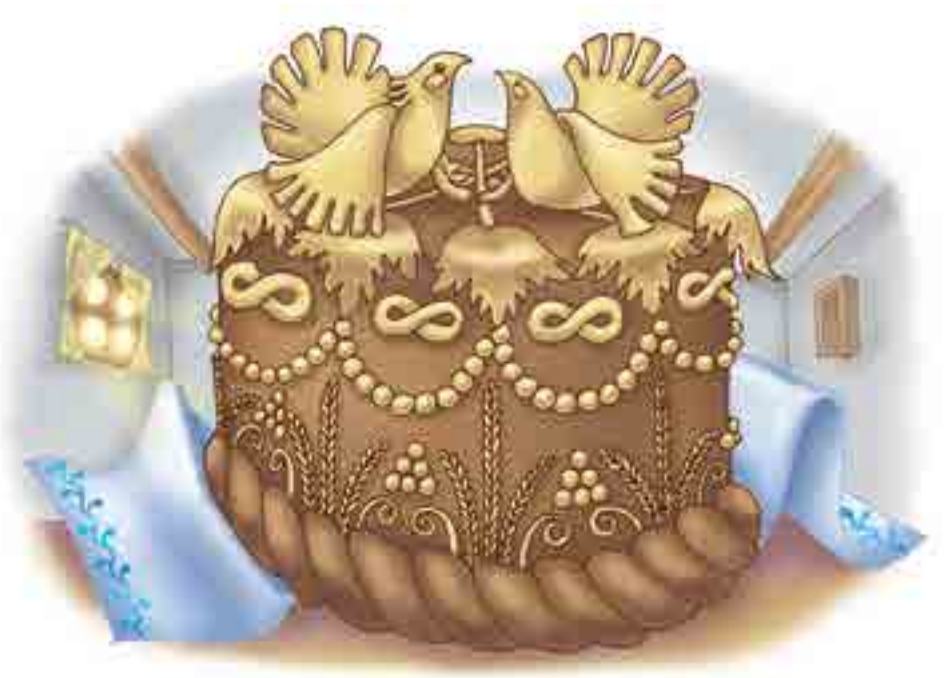

— А ти забув, як ми ходили удвох золотого зайця ловити? Ти й за мене забув?

— Забув, забув!

Тоді парубок згадав ту дівчину — ту саму, що голубів ліпила, та й покинув дівку, з котрою заручився, а зі своєю судженою одружився.

І тепер живуть, хліб жують, коромислом воду носять.

Байдаки — козацькі човни.
Шишки бгати — випікати весільне печиво.

З чого почалася незгода у світі та війна між земними царствами й жителями неба?
Через що чоловік розбив яйце-райце? Чому його син змушений був служити в змії?

Поміркуй над тим, чому дівчина просила парубка не цілувати малу дитину.

Чому саме голуби нагадали парубкові про його суджену?

Прочитай строфу з народної пісні — може, в ній знайдеш підказку.

Сивий голуб, сивий голуб, сивая голубка,
милий отець, мила мати, ще миліша любка.
Бо я з татом та з мамою часом посварюся,
з милой стану говорити — не наговорюся.

Чи відомі тобі пісні або легенди про голубів?

Прослухай давню українську пісню «Голуб і голубка». Чи схожа її тема із сюжетом казки?

ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ — ЛЮДИНА?

Ти знаєш, що ти — людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
мука твоя — єдина,
очі твої — одні.

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
інші ходитимуть люди,
інші кохатимуть люди —
добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе —
озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
кохати спішити треба —
гляди ж, не проспи!

Бо ти на землі — людина.
І хочеш того чи ні,
усмішка твоя — єдина,
мука твоя — єдина,
очі твої — одні.

Василь Симоненко

Поміркуй, що, на твою думку, є в тобі єдиним і неповторним.

Що для людини є найважливішим у житті, аби вона почувалася щасливою?

Вивчи вірш напам’ять.

Прочитай вислови про мову. Чим для тебе є слово?

* * *

На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього постало, і ніщо, що постало, не постало без Нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не огорнула його.

З Євангелія від Івана

* * *

Думки, наче повітря; його годі побачити, але воно твердіше землі і сильніше води: ламає дерева, руйнує будівлі, жене хвилі й кораблі, їсть залізо і камінь, гасить і роздуває полум'я. Так і думки сердечні — начебто немає їх, але від цієї іскри пожежа, хвилювання і руїна, від цього зерна залежить ціле дерево нашого життя.

Григорій Сковорода

* * *

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється, ожива, як їх почує!..
Знать, од Бога і голос той, і ті слова
ідуть між люди!..

Тарас Шевченко

* * *

Те Слово — Божеє кадило: кадило істини...

Тарас Шевченко

* * *

Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за багатство мови...

Максим Рильський

Прочитай притчу про силу слова. Чим вона може бути корисною для тебе? Вивчи її напам'ять.

СИЛА СЛОВА

Народна притча

Син часто лихословив, і батько сказав йому після кожного лихого слова забивати цвях в одвірок. Так у дверях з'явилося багато цвяхів. Коли син виріс, зрозумів свою помилку і захотів витягти цвяхи з одвірка. Але дірки від забитих цвяхів зосталися.

— Отак, сину, люди залишають сліди в чужому серці: слово можна забрати, а слід від його рани зостанеться.

Творімо разом. Допиши акровірш.

Спочатку сонце в ньому засіяло,
Любов'ю світ увесь.....,
Огнем небесним в людях запалало, —
Воно усе на світі народило,
Очима серця для людини.....

Прислів'я

- Холодним словом серця не запалиш.
- Добре слово будує, а зле руйнує.

Підсумовуємо прочитане

1. Як ти розумієш вислів із Євангелія «І життя було в Нім, а життя було Світлом людей»? Як у слові може перебувати життя?
2. У якій казці розповідається про народження земного світу з яйця?
3. У якому тексті написано: «На початку було Слово»?
4. Який поет назвав слово «кадилом істини»?

Я СВІТУ У ПРИГОДІ СТАНУ

Коли не було ні землі, ні неба,
А лиш думки промінням засвітились,
З думок вона створила світ для тебе:
Казкові царства у словах зродились,
А людям, як Яйце-райце, — розкрились!

В КАЗКОВІМ СВІТІ

В казковім світі на Скляній горі
живуть і хліб жують богатирі:
то змія-лиходія побивають,
то з-під землі царівен визволяють.
І кожен богатир славетний тим,
що є у нього вірний побратим:
це кінь, що попід хмарами літає,
світи небачені герою відкриває.
А ще Морозко побратиму служить,
що не боїться крижаної стужі,
та Крутивус, що хмари розганяє,
та Вернидуб, що корінь вириває,
Вернигора, що гори розсуває,
та ще маленька мишка-сіроманка,
що не дає проспати аж до ранку, —
та ще багато славних друзів має
той, хто у світі Правду здобуває.
Хто силою ніколи не хвалиться,
а дасть водиці спраглому напиться,
хто завжди у пригоді другу стане,
води цілющої й живлющої дістане.
Ви запитайте в Муромця Іллі:
— Чи сила не від рідної землі?
Хай скаже вам могутній Побиван:
— По добрій волі ходить наш Іван!
Богатирем захочеш стати, синку, —
навчися у героя Гарасимка,
у Богодавця або в Єруслана,
котрим велика сила й воля дана, —
як в білім світі, наче в казці, жити,
зі звірами й деревами дружити,

як мову їхню всюди розуміти
і все-усе на світі цім уміти!
Заходь у казку! Тут тебе чекають,
загадки і відгадки всі тримають
лише для тебе — бо, якщо захочеш,
коня здобудеш, гору перескочиш
і на льоту впіймаєш ти Жар-птицю —
свого життя найбільшу таємницю!

Марія Чумарна

Яких ще героїв народних казок ти знаєш? Пригадай назви казок, в яких зустрічаються Котигорошко, Іван-Побиван та інші герої. Які зі згаданих героїв є найважливішими в казці, а які лише допомагають головним героям?

Зазирни у світ героїчних казок, де зустрінешся з багатьма героями цього вірша.

ЯКІ БУВАЮТЬ КАЗКИ

Казками дуже часто називають оповідки, в яких є щось чарівне та загадкове. Насправді народні казки дуже різні за змістом і силою думки, закладеної в них.

Є казки, близькі до міфів. Вони розповідають про створення світу та людини. Це так звані **міфологічні** або **космогонічні** казки. До них належать «Курочка ряба», «Яйце-райце», «Царівна-жаба» та багато інших.

Казки, в яких йдеться про геройські вчинки богатирів та велетів нашої землі, називають **героїчними**. Одна з них — «Ілля Муромець». А от казки, в яких герої визволяють царівен із підземних царств, борються зі зміями, іменують **чарівними**.

Оповідки про звичайних людей, з якими іноді трапляються чарівні пригоди, що навчають їх по правді жити, називають **соціально-побутовими** казками.

Короткі життєві історії, в яких яскраво виражена одна повчальна думка, — це **притчі**.

Спільним для всіх народних оповідок є те, що вони виникли дуже давно і передавалися з покоління в покоління як усні книги мудрості.

Прислів'я

- До мудрості не додати — від мудрості не відняти.
- Народ скаже — як зав'яже.

Прочитай наступні тексти і поміркуй, до якого виду народної усної оповіді ти їх віднесеш. За якими ознаками ти визначатимеш види казок?
Що, на твою думку, у казці є вигаданим, а що — правдивим?

ІЛЛЯ МУРОМЕЦЬ

Українська народна казка

Жили колись у місті Муромі чоловік та жінка, і був у них син Ілля, що тридцять літ на печі пролежав, бо не міг на ноги встати.

Одного разу, як батько з матір'ю були на роботі, прийшли до хати троє дідів і гукають:

— Ану, парубче, відчини двері!

— Як же я вам відчиню, коли не можу на ноги встати?

— А ти встань і відчини!

Ось понатужився Ілля та як махнув ногами — пішов і відчинив двері. Діди увійшли та кажуть:

— Довго ти, Ілля, хворів, а тепер радітимеш, і батьки твої радітимуть, бо станеш сильним і здоровим богатирем.

І дали йому кухоль води напитися. Ковтнув він тієї води — і велику силу в собі відчув. Ковтнув ще раз.

— Таку, — каже, — силу в собі відчуваю, що коли б у сиру землю встромити кільце, то я взявся б за те кільце і всю землю перевернув би!

— Забагато сили! Не ти землю творив, аби її перевертати. Ковтни ще раз!

Ковтнув ще раз — і сили поменшало.

— А тепер, — кажуть діди, — ти силою своєю не хвалися і не кажи про неї нікому, бо сила твоя — від рідної землі. Скільки на землі лежатимеш — стільки сили в тобі прибуватиме. Злого нікому не роби, а тільки добро.

В той час напали на руську землю татари. І пішов Ілля захищати свій край. Вийшов він супроти татар, вирвав з коренем величезного дуба, та як став тим дубом ворогів трощити — розбив усе військо, тільки троє богатирів зосталося. От він їм і каже:

— Ідіть у свою землю і закажіть усім, щоби більш ніколи на руську землю не приходили.

Повернувся Ілля у своє місто, а там усі плачуть. Коли дізналися, що татари розбиті, стали радіти, веселитися, просити Іллю Муромця, аби він із ними залишився.

— Ні, я вас визволив, піду й інших визволяти.

І поїхав просто на Київ. А на Київ треба було їхати манівцями, тому що на прямій дорозі сидів Соловій-розбійник. Зробив собі гніздо на трьох дубах, на дев'яти гілках, з якого видно по всьому світу. І як тільки хто над'їде — він одразу засвистить по-солов'їному, аж листя з дерев осипається, зареве по-звіриному — дерева ламаються, а кожен, хто живий, мертвим на землю падає.

Побачив Соловій-розбійник Іллю Муромця, засвистів — листя осипалось, заревів — під Іллею кінь на коліна впав.

— Вставай, — каже Ілля до коня, — бо віддам тебе вовкам!

Схопився кінь на рівні ноги, поїхали далі. А Соловій-розбійник зіскочив з дуба — та до нього! Ілля вистрілив

з лука — і повалив його на землю. Коли під'їхав ближче, бачить — ще живий. Взяв він ремені міцні, прив'язав Соловія-розбійника до сідла і їде прямо до нього у двір. А в того розбійника була дочка-богатирка. Схопила вона залізну дошку у дев'яносто пудів і кинула в Іллю Муромця. Та Ілля як ударив у ту дошку плечем — дошка відскочила і вбила богатирку. Вибігла тут і жінка Соловія-розбійника, стала його просити:

— Бери який хочеш викуп — хоч золотом, хоч сріблом, тільки залиш мого чоловіка живим!

— Ні, не можу я його живим залишити. Він стільки лиха наробив. Мені золота-срібла не треба, я не багатіти їду — а людей захищати.

Та й поїхав на Київ. А в Києві тоді княжив Володимир. Зайшов Ілля у княжі палати, сказав князю, хто він і звідки.

— Якою ж ти дорогою їхав? — питає князь.

— Прямоїжджою, — відповідає Ілля.

Усі богатирі з місць посхоплювались, а найзначніший серед них був Олексій Попович. От він і каже:

— Не може того бути, бо там Соловій-розбійник сидить, а повз нього ні звір не пробіжить, ні птиця не пролетить.

От виводить їх Ілля на княжий двір — аж там до сідла Соловій-розбійник прив'язаний. Тоді князь наказує:

— Ану, Соловію-розбійнику, засвисти по-солов'їному, зареви по-звіриному!

— Не ти мене взяв у полон, не тобі мені наказувати, — відповідає розбійник.

От Ілля прикрив своїм плащем князя і княгиню і наказав Соловію-розбійнику свиснути. Від того свисту усі полягли, лише князь із княгинею біля Іллі утрималися.

А всі богатирі, що там були, повтікали.

Соловія-розбійника покарали на смерть за всі його злочини, а Ілля Муромець зостався жити у князя Воло-

димира. Та незлюбили його інші богатирі за те, що він своєю силою вихвалявся. Недаремно наказували йому діди, аби робив мовчки добро і нікому не казав, звідки в нього сила. От наговорили ті богатирі князю, що Ілля нахваляється його з княжого престолу скинути. Князь звелів кинути Іллю у в'язницю і не давати їсти аж три роки. А князева дочка потай йому їсти носила.

Коли ж за три роки татарський цар Калін прислав гінця з листом, в якому повідомив, що хоче забрати у князя його князівство, а якщо він сам його не віддасть, то Калін забере в нього силою. Злякався князь, а його дочка і каже:

— Ану приведіть сюди Іллю Муромця!

— Та за три роки він давно уже вмер!

— А може, і не вмер.

Прийшли княжі прислужники до в'язниці, а Ілля сидить собі, пісеньки виспівує. Став князь просити прощення в богатиря, але Ілля не простив йому. Прийшла княгиня просити — і їй відмовив. А коли прийшла князівна, Ілля і каже:

— Ти мене годувала, від смерті врятувала, заради тебе піду я руську землю захищати!

Як кинувся Ілля Муромець вороже військо бити, то зостався один цар Калін. А був він могутнім богатирем. Стали вони удвох битися — три доби бились. Ось уже кинув Калін Іллю на землю, кинджал витягнув.

— Можу я тебе зараз вбити, — каже, — та ще зоставлю живим. Є у мене три дочки — бери котрусь заміж. Житимеш в мене: нащо тобі отой руський князь здався, що так із тебе познущався?

А Ілля в цю мить пригадав слова, котрі йому діди казали: «Сила твоя — від руської землі. Скільки на землі лежатимеш — стільки сили в тобі прибуватиме». От цар Калін його до землі притискає, а Ілля стає все сильнішим

та сильнішим. Лежав-лежав, а тоді як захопив Каліна ногами та підкинув угору! Підлетів Калін аж під хмари та як гепнувся об землю.

Отак розбив Ілля Муромець усіх татар з їхнім царем, а сам повернувся до Києва. Узяв собі за дружину князівну і живе собі.

Муром — літописне містечко, справжня назва — Моровінськ у Чернігівській області. Поблизу — село Карачеве, звідки походить герой української землі, який справді жив і боронив нашу землю.

Зверни увагу на слова, сказані Іллі трьома дідами.Чи дослухався до них Ілля? Що дало йому силу перемогти в битві з Каліном?
Які слова з казки ти випишеш як основну думку?

Спробуй намалювати портрет Іллі Муромця олівцями і описати словами. Що тобі подобається в казковому герої?

До кого з героїв казки ти можеш вжити наступні прислів'я?

Прислів'я

- Діла говорять голосніше, ніж слова.
- Хто меч підійме, той від меча й загине.
- Молодець проти овець, а проти молодця — і сам вівця.
- Друг-боягуз гірший від лютого ворога.

Зазирни в картинну галерею — і ти побачиш там картину художника В. Васнецова «Три богатирі», на якій зображено Іллю Муромця.
Скористайся тлумачним словником української мови та знайди незрозумілі слова і слова, які допоможуть створити словесний портрет героя.

ПРО БІДНОГО ПАРУБКА Й ЦАРІВНУ

Українська народна казка

Була собі в гаю хатка, а в тій хатці жила жінка з сином. Поля у них не було, а хліб купували. Не стало в них хліба, то жінка й посилає свого сина на ярмарок.

— На тобі, — каже, — сину, ці гроші та піди купи хліба.

Узяв син гроші й пішов. Іде та й іде, коли дивиться, — аж веде чоловік собачку.

— Здоров, дядьку!

— Здоров!

— Куди ти собачку ведеш?

— Поведу, — каже, — в гай та покину, а то вже старий став, ні до чого не придатний.

— Продай краще мені!

— Купи!

— Що ж ти хочеш за нього?

— А що ти даси?

От він віддав ті гроші, що мати йому дала на хліб, а собачку взяв і повів додому. Прийшов додому, мати й питає, чи купив хліба. А він і розказав, яка йому пригода трапилась.

Дала мати грошей і послала сина знову по хліб. Пішов, коли дивиться — несе чоловік кота.

— Куди ти, дядьку, несеш кота?

— Несу в гай та покину, бо через нього не можна нічого у хаті втримати: що б не поклав — уже він його не промине!

— Ти б, — каже, — мені його продав!

— Купи!

— Що ж тобі дати за нього?

— Я не буду торгуватися: що даси — за те й продам.

От він ті гроші віддав, узяв кота та й пішов додому. Приходить, а мати знову питає:

— А де ж ти хліб дів?

— Та я й не купив!

— Чом же ти не купив?

— Ніс чоловік кота у гай і хотів його там покинути, то мені його жалко стало, я взяв та й купив.

— На ж тобі ще грошей, та гляди вже — нічого не купуй: у хаті вже й окрайця хліба нема.

Пішов він. Іде та йде, коли дивиться — б'є чоловік гадюку. Пожалів хлопець гадюку — та й купив.

— Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти визволив мене від смерті, — сказала гадюка. — На тобі оцей перстень: як тобі чого треба буде, то ти перекинь його з однієї руки на другу — до тебе зараз прибіжать слуги. Що б ти їм не загадав, що б не придумав, — усе зроблять.

Узяв він той перстень і пішов додому. Підходить до хати, перекинув з однієї руки на другу — прибігло їх стільки, що страх!

— Щоб мені, — каже їм, — був хліб!

Тут сказав, а тут уже й нанесли хліба такого, що страх!

Прийшов він у хату та й каже до матері:

— Ну, тепер, мамо, уже не будемо ходити хліба купувати: дала мені гадюка такий перстень, що як перекинути його з однієї руки на другу, то зараз прибіжать слуги: що б я їм не казав, що б не загадав, — усе зроблять.

От вони живуть, і ті собачка та кіт із ними. Та лиш йому чого схочеться — зараз перекине перстень, слуги прибіжать і зроблять, що треба.

От захотілося хлопцеві женитися. Він і каже своїй матінці:

— Підіть, матінко, та висватайте за мене царівну.

Пішла вона до царівни, розказала, чого прийшла, а царівна й каже:

— Як пошиє твій син такі черевички, щоб на мою ногу якраз прийшлись, то піду за нього заміж.

Пішла вона додому та переказує синові, що царівна загадала. Увечері вийшов він надвір, перекинув з руки на руку перстень, — зараз і назбігалося слуг. От він і каже їм:

— Щоб мені до ранку були черевички, золотом шиті, а сріблом підбиті, і щоб ті черевички якраз прийшлись царівні на ногу.

На другий день устав він, — уже черевички готові стоять.

Взяла їх мати і понесла царівні. Поміряла вона, — якраз на її ногу. От царівна й каже:

— Скажи своєму синові, щоб він пошив мені за одну ніч сукню до вінця, і щоб та сукня була не довга й не коротка, не тісна й не широка, — щоб саме на мене прийшлась.

Мати й переказала синові бажання царівни. Полягали спати, а хлопець вийшов надвір, перекинув перстень з руки на руку, — зараз слуг найшло стільки, що страх! Сказав він їм, яка до ранку сукня має бути, і ліг спати. На другий день устає й каже матері:

— Ну, йдіть, мамо, до царівни та й несіть сукню. Що вона ще скаже?

Підійшов він до столу, підняв хустку, — так у хаті й засяяло, неначе сонце зійшло.

Одягла царівна сукню, стала перед дзеркалом, подивилась — аж підскочила: зраділа, що така гарна зробилась.

— Ну, жінко добра, нехай він мені ще зробить міст від мого палацу аж до тієї церкви, де ми будемо вінчатися, і щоб той міст був зі срібла й золота. Як міст буде готовий, тоді підемо до вінця.

От увечері парубок знову вийшов надвір, перекинув з руки на руку перстень, — прибігли слуги. Він і каже:

— Щоб мені до ранку був міст зі срібла й золота від палацу царівниного до церкви, і щоб як туди я буду з царівною їхати, з обох боків цвіли яблуні, груші, вишні, черешні, а як назад буду їхати, — то щоб усе поспівало.

— Добре, до ранку все буде так, як ви хочете.

На другий день устає він, вийшов з хати, аж дивиться — стоїть міст, із обох боків садки ростуть. От він вернувся в хату та й каже:

— Ідіть, мамо, та скажіть царівні, що вже міст готовий, нехай іде до шлюбу.

За день збудував собі палац, а на другий день повінчалися з царівною та вертаються назад, а на мосту вже все поспіває: і яблука, і груші, і вишні, і черешні, і всяка-всяка садовина, яка тільки на світі є. Приїхали вони в той палац, відгуляли весілля та й живуть собі. І собачка та котик з ними. Прожили вони там якийсь час, от раз царівна й питає свого чоловіка:

— Скажи мені, серденько, як ти пошив мені черевички й сукню: ти ж із мене й мірки не брав? Як ти за одну ніч збудував такий міст і де ти набрав стільки золота й срібла?

Він і розказав про чарівний перстень. А царівна діждалася, поки він заснув, стихенька зняла з нього той

перстень, перекинула з руки на руку, — слуг найшло, що страшно й глянути. От вона їм і каже:

— Щоб зараз тут були і коні, і ридван, — я поїду до свого палацу, а щоб із цього палацу ви зробили стовп такий, аби тільки можна було моєму чоловікові стояти й лежати, і зараз цей стовп щоб перенесли за море. Та глядіть мені, щоб ви його не збудили, — хай прокинеться у стовпі.

Другого дня вранці прокидається царівнин чоловік, аж нема ні жінки, ні палацу, ні персня — нічого нема; тільки стовп стоїть. Хотів вийти — дверей нема. Полапав він одну стіну, полапав другу — не можна вийти.

Живе він, бідний, там, — ніхто йому їсти не дає. Так би і пропав, якби не собачка та кіт, бо й вони в тому стовпі зосталися, і можна їм вилазити у віконце. От собачка побіжить в поле, вхопить із торби в якого хлібороба шматок хліба та й принесе, а котик візьме в зуби, полізе до віконця і віддасть своєму господареві.

Назбирали трохи хліба, от собака й каже котові:

— А що, є в нашого хазяїна хліб, то ходім за море: може, як-небудь добудемо перстень.

Біжать та й біжать, прибігли до моря. Сів котик на спину собачці та й попливли. Довго пливли і таки добилися до берега. Вийшли на берег, погрілись на сонці, собачка й каже:

— Тепер ходімо до палацу, та хутесенько, щоб одна нога там, а друга тут. Як добудемо персня, то бігтимемо щосили назад, щоб ще й не наздогнали.

От побігли вони. Перебігли ліс великий. Коли бачать — стоїть палац, і кругом його мур високий. Собачка й каже котикові:

— Зоставайся ж ти отут під лісом, а я старший, то піду на довідки, чи не знайду якого способу добутись до палацу та викрасти персня.

От походив собачка, походив під муром — та з тим і вертає до котика.

— Що, — каже, — коли там мур кругом превисоченний, а до брами варту приставлено, та таку, що ані птиця не залетить, ані миша не пролізе.

— Тепер же ти зоставайся, — каже котик, — а я піду до царівни.

Та й побіг. Прибігає до палацу — стоїть варта під брамою, і мур кругом високий. Він тоді зайшов з другого боку — та на дерево, що коло муру, та й у двір. Прибіг під вікно до царівни та й бігає. Підійшла царівна під вікно, дивиться, — аж кіт ходить по двору. Вона взяла його й пустила до світлиці. Тиняється той котик по світлицях та все придивляється, де царівна перстень ховає...

Як доглядівся, діждався, що всі полягали спати, ухопив перстень та й побіг. Прибігає до моря та поспішає — скочив собачці на спину, собачка кинувсь у воду — попливли.

От перепливали вже вони море, скоро берег. Собачка й питає котика:

— А що, держиш персня?

Кіт мовчить, бо перстень у нього в роті. А собачка таки не покидає свого:

— Скажи, я тебе питаю, чи держиш персня. А то я тебе в море скину, коли не скажеш.

Мовчить кіт, а собачка так розсердився:

— Ну, не кажеш — оце ж кидаю!

Кіт злякався та:

— Держу-у!

А перстень бульк у море! Мовчить тоді кіт, знову нічого не каже. Перепливли через море, повиходили, — кіт і напав на собачку:

— Такий-сякий! Через тебе я персня впустив! Нащо ти мене допитував? Тепер лізь у море, шукай персня! Як хочеш, а лізь!

Поліз собачка. Бродив-бродив, бовтавсь-бовтавсь, — нема. Почали вони вельми сваритися з котиком. А далі й кажуть:

— Будемо ходити понад морем та питати, може, хто знайдеться такий, що нам його дістане.

От вони погрілись трохи на сонці та й пішли понад морем. Найдуть оце жабу й питають:

— А що, винесеш нам із моря перстень? Винось, а то назад у море не пустимо.

Яку піймають, то вона їм каже:

— Я знаю, де ваш перстень. Пустіть мене, то я вам його принесу.

Вони пустять її, то вона собі й попливе, а про перстень і ні гадки.

От ідуть вони ввечері понад морем, аж дивляться — жабеня скаче. Вони піймали його та й питають:

— Ти знаєш, де в морі лежить перстень?

— Не знаю... квак, квак!

— Як ти не знаєш, то ми тебе назад до матері не пустимо.

Стара жаба побачила, вилізла з води, та така здорова, як відро, і каже:

— Не кривдіть моєї дитини: я вам із моря винесу перстень.

Пірнула жаба в море, знайшла перстень, віддала їм. Вони перстень узяли, пустили жабеня і побігли до стовпа.

Прийшли до свого хазяїна, аж він уже весь хліб поїв; уже два дні й крихти в роті не було, — такий сухий став, як скіпка. Зараз котик подерсь до віконця, віддав йому той перстень. Він перекинув його з руки на руку, зараз і з'явились слуги. От він їм:

— Перенесіть цей стовп назад туди, де й був, і нехай знову стане з нього палац, а в ньому моя жінка й мати.

Тільки сказав — так усе й зробилося. Жінку він прогнав, а сам живе з матір'ю, з котиком та з собачкою.

Якими словами ти висловив би найважливішу думку в казці? Чи правильно вчинив хлопець, порятувавши звірят? А коли захотів одружитися з царівною?
Чому, на твою думку, царівна так погано повелася зі своїм чоловіком?

Прислів'я

- Друзі пізнаються в біді.
- Не роби нікому того, що тобі не мило.
- Янгольський голосок, а чортова думка.
- Нема товариша — шукай, а знайшов — бережи.
- Вірний приятель — то найкращий скарб.

Відгадай загадку та продовж текст вірша.

Сіренький смирненький клубочок
забився під лаву в куточок.
Удень собі спить, а вночі ...
..... (_____)

РЕМЕСЛО ЦАРЕВИЧА

Українська народна казка

Був собі у царя син-одинак, та надумав він женитися. Став шукати собі наречену, але жодна дівчина йому до серця не припадає.

Якось прийшов він на ярмарок, а там дівчина віники продає. Та така гарна, що царський син відразу до неї посватався. Як цар не відмовляв сина, що негоже йому брати дівчину з такого бідного роду, все даремно.

А та дівчина і каже царському синові:

— Навчися якогось ремесла, то піду за тебе.

— Нащо мені ремесло? Я — царський син.

— Як не навчишся ремесла, то я за тебе не піду.

Пішов хлопець шукати собі ремесла. На коваля два роки треба вчитися — забагато, до шевця — два роки. А до кравця пішов і за півроку навчився усього. Та й оженився. Сам цар здивувався, коли побачив, яка гарна його невістка.

За якийсь час цар помер, і знайшлися такі, що вигнали його сина з престолу. І зосталися вони ні з чим.

Але той царевич умів шити. Та став він кравцем, почав заробляти на сім'ю — і зажили собі добре.

Яка основна думка казки?
До якого виду усної народної творчості ти віднесеш цю оповідку — до чарівних чи героїчних казок, легенд чи соціально-побутових казок?
Що для тебе є повчальним у цій історії?
Чи правильно вчинила дівчина, що навіть царевича змусила навчитися ремесла?

Поміркуй, яке ремесло чи сучасна професія були б тобі до душі, якби довелося їх обирати.

ЗОЛОТА ПШЕНИЦЯ

Українська народна казка

Жили собі чоловік і жінка, такі убогі — як церковні миші. А дітей мали стільки, що й забували, як котрого звати. Чоловік рубав дрова у лісі і тим заробляв собі на хліб.

Якось вранці ішов той бідняк до лісу і почув крик з болота. Підійшов, а там карета із золотоволосою дівчиною. Витягнув він карету, та дівчина подякувала й каже, що на заході сонця привезе йому додому мішок золота.

На радощах чоловік заледве півдня потрудився, а далі побіг додому, гукає жінку й дітей. Всі повибігали з хати, — жінка розсердилася, що чоловік іде додому з порожніми руками. Він і розповідає, яка пригода йому трапилася. Жінка не повірила, а чоловік переконує, що так і було, що скоро вони стануть багатими.

Стали думати, куди подінуть золото: чоловік хоче будинок великий побудувати, поле купити, худобу завести. Всі слухали, аж роти повідкривали. Коли уже день на заході — а ніхто не їде. Почали вже й сваритися.

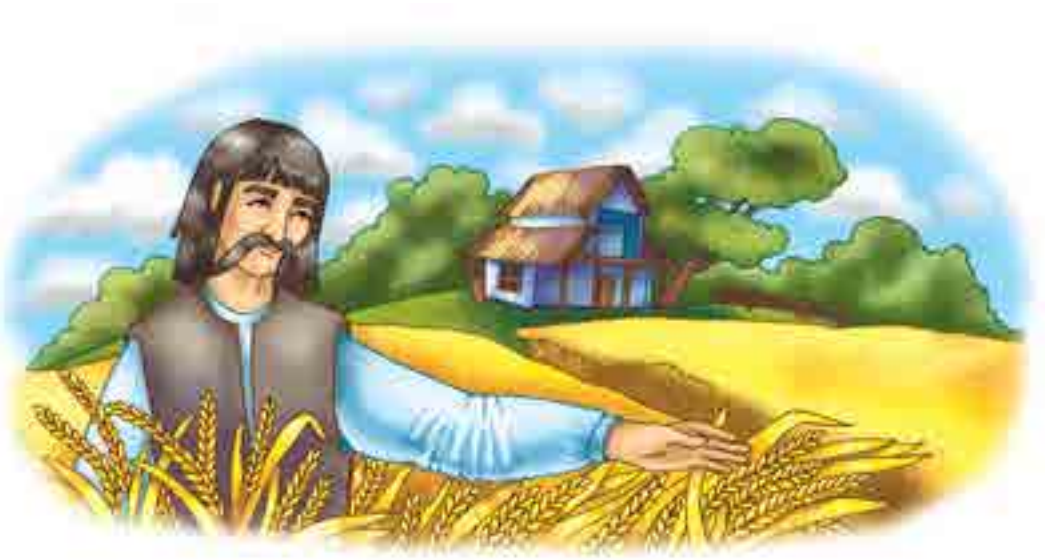

Аж раптом біля порога зупинилася карета. Золотоволоса дівчина гукає, аби йшли мішок забирати. Зняв з карети чоловік мішок, відкрив його — а там пшениця. Розсердився той бідняк, взяв ту пшеницю і розсипав за хатою, де попало, а сам пішов до людей на роботу найматися. Наступного дня приходить він з роботи, а те місце, де він розсипав пшеницю, так золотом і сяє. Кожен колосок налитий золотими зернами. Знову почав гукати жінку й дітей, аби вийшли на диво подивитися, та вони вже його не слухають. Коли ж вийшли з хати та поглянули на нивку — кинулись діти гладити і цілувати золоті колосочки. Тоді вижали та обмолотили золоту пшеницю, а зерном знову поле засіяли.

Зрозумів чоловік, що та пшениця і є золото, котре йому золотоволоска подарувала. І зажили вони в добрі та злагоді.

Якими словами ти висловив би головну думку казки?

Поміркуй, яке з цих прислів'їв більше підходить до прочитаного тексту.

Прислів'я

- Не те золото, що блищить, а те, що серце гріє.
- З золотом, як з вогнем: і тепло з ним, і небезпечно.

Загадка

Один на одному вмостились,
всі до стебельця притулились:
ця «хатка» золотих діток
зоветься просто: .....

ПРО САМАРЯНИНА

Євангельська притча

Один чоловік запитав Ісуса: «А хто ж мій ближній?»

На це Ісус відповів йому притчею:

— Один чоловік ішов з Єрусалима до Єрихона і потрапив до рук розбійників, які зняли з нього одяг, поранили його й відійшли, залишивши ледве живого.

Випадково тією дорогою проходив один єврейський священик і, побачивши його, пройшов мимо. Так само і левит, що був на тому місці, підійшов, подивився і пройшов мимо.

Якийсь же самарянин, проїжджаючи, натрапив на нього і, побачивши його, змилосердився; та, підійшовши, перев'язав йому рани, поливши оливою і вином; і, посадивши його на свого осла, привіз його до заїжджого двору і потурбувався про нього.

А на другий день, відходячи, вийняв два денарії, дав господареві заїжджого двору і сказав йому: «Подбай про нього; і якщо витратиш на нього більше, я, коли повертатимусь, віддам тобі».

Отже, кого з тих трьох ти вважаєш ближнім того, хто потрапив до рук розбійників?

Чоловік відповів: «Того, який змилосердився над ним».

Тоді Ісус сказав йому:

— Отож іди і роби так само.

Самаряни — нащадки староєврейського населення Ізраїльського царства.

Денарій — римська срібна монета.

Левит — єврейський духовний служитель.

Яку головну думку висловив Ісус у притчі про самарянина? Як ти розумієш зміст цієї притчі?

Переглянь мультфільм «Ісусові притчі».

ГОДИННИКОВІ КОЛЕСА

Літературна притча

Колесо годинникової машини спитало у Другого:

— Скажи мені, а чому ти гойдаєшся не так, як ми, а в інший бік?

— Мене, — відповіло Друге, — так зробив мій майстер, і цим я не лише не заважаю вам, але ще й допомагаю, аби наш годинник мав єдиний шлях по сонячному колу.

Сила: У людей з різними природними нахилами і життєві шляхи різні. Одначе всім їм один кінець — чесність, мир і любов.

Григорій Сковорода

Сила — так Григорій Сковорода називав головну думку, яка була закладена в його притчах та байках.

Чи допоможе тобі ця притча краще зрозуміти поведінку своїх друзів, вибачати, коли вони мають іншу думку, по-іншому розуміють деякі речі? Що, по-твоєму, має об'єднувати навіть різних за характером людей?

Вивчи притчу напам'ять.

КОРІНЬ І СТЕБЛО

Народна притча

Якось батько з сином ішли лісом та розмовляли про добрі й погані звички, про те, як людина упродовж життя повинна плекати в собі все добре і корисне.

— Тату, але ж людина як легко набуває звичок, так само легко може їх позбутись, коли захоче, — сказав син.

Тоді батько показав йому на молодого пагінця, котрий щойно вибився з-під землі: «Вирви цей пагін!» Син легко вирвав його. Тоді батько показав йому на маленьке де-

ревце, що уже сформувало крону. І деревце син вирвав, хоча доклав чимало зусиль.

— А спробуй-но вирвати оте високе дерево, — показав батько на молоду сосну.

— Е ні, тату, ви ж знаєте, що я не зможу цього зробити, — засміявся син.

— От бачиш: так і звички людські — поки маленькі й не мають міцного коріння, з ними легко розпрощатись. А коли укоріняться — людина стає безпорадною перед власною нерозважливістю. Так само і добро. Поки твої набутки ще подібні до зеленого стебельця, їх легко відкинути, зруйнувати, але коли вони зміцніють, збагатяться життєвим досвідом, — то стануть могутнім корінням для твого серця на все життя.

Як ти розумієш слово «звичка»?
Визнач головну думку твору. Які власні звички ти вважаєш шкідливими? Що треба зробити, аби їх позбутися?
Чому, на твою думку, звички, набуті змалку, так важко викорінити в дорослому віці?
Чи всі людські звички бувають лише поганими? Які свої звички ти можеш назвати добрими і корисними?

Творімо разом.
Оскільки *притча* — це історія, головну думку якої можна висловити одним реченням, спробуй зробити навпаки: придумай історію на тему одного прислів'я. Наприклад, такого: «Щоб рибку з'їсти, треба в воду лізти». Або сам знайди прислів'я, яке підкаже цікавий сюжет для притчі.

Прислів'я

- Не місце красить чоловіка, а чоловік місце.
- Праця чоловіка годує, а лінь марнує.
- Треба нахилиться, щоб з криниці води напиться.
- Як ручки зроблять, так ніжки сходять.
- Що вранці не зробиш, того ввечері не здогониш.

ТРЕБА НАХИЛИТИСЯ

Народна притча

Ішли двоє подорожніх та побачили на дорозі підкову. Один каже:

— Давай піднімемо цю підкову, продамо ковалеві і щось за ці гроші купимо!

— Буду я пусте підіймати! — відказав другий і копнув підкову ногою.

А той перший підняв підкову. Прийшли до коваля — він і продав її. Купив собі за гроші черешень, іде і непомітно кидає на дорогу по одній ягоді. А той другий подорожній відчув раптом великий голод. І став підбирати ті черешні з дороги та їсти.

Коли не стало черешень, той перший і питає в другого:

— Скільки разів ти нахилявся по ті черешні?

— Не знаю. Разів, може, зо триста.

— Бачиш, не хотів ти один раз за підковою нагнутися, то мусив триста разів поклонитися.

Які слова із прочитаних притч ти випишеш окремо як «силу» — головну думку?

Прислів'я

- Сидить, надувається, три дні в чоботи взувається.
- Із лежі не буде одежі, а зі спання не буде коня.
- Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти.

Підсумовуємо прочитане

1. Хто навчав людей любити своїх ближніх і робити їм добро?
2. Як Григорій Сковорода називав головну думку твору?
3. До якої притчі підходить прислів'я: «Треба нахилитися, щоб із криниці води напитися»?

РОЗКАЖУ ВАМ БАЙКУ

Було чи не було, вона те знає,
А хто не вірить — хай перевіряє:
Йоржі літають, вовк казки читає,
Кабан-іклан у космос вирушає,
Абетку власну мавпочка складає!

Байка — невеликий, здебільшого віршований твір повчального змісту, персонажами якого виступають люди, тварини, рослини чи предмети тощо. Повчальний висновок у байках називають мораллю, або силою байки.

БАЙКА ПРО БАЙКУ

— Але ж се все байки! — в один голос закричали діти, коли я скінчив оповідати їм оте все, що написано в тій книжці.

— Так, дітоньки, байки. А знаєте ви, що то байка?

— Знаємо, знаємо! То щось таке, що не є правда.

— Овва! А хто ж то сказав вам се?

— Ми самі так думаємо.

— Ну, то подумайте ліпше. Хіба ж се не правда, що вовк їсть барана, лис — курей, сови — пташок?

— Та се правда. Але ж ти оповідав нам, що лисичка копала поле і їла паляниці з медом, що вовк їхав на ослі в село, бажаючи бути війтом, що крук ніс у дзьобі головню і розложив огонь, і всякі такі нісенітниці. Се вже не може бути.

— А коли не може бути, то пощо ж ви слухали?

— Пощо слухали? Бо цікаво.

— Що ж тут цікавого? Як може неправда бути цікава?

— Власне неправда найцікавіша! Се так смішно подумати, що вовк хоче стати війтом, що лис сидить у бочці з фарбою, що кіт говорить побожні вірші...

— А якби я почав оповідати вам, що вовк літає в повітрі, лис плаває в воді, кіт живе в норі під землею, то як думаєте, се була би правда чи неправда?

— Авжеж, неправда.

— А було би цікаво?

— Зовсім ні.

— Значить, не кожна неправда цікава?

— Та так, не кожна.

— Ну подумайте ж тепер, котра неправда цікава?

Діти задумалися. Їх маленькі голівки працювали, оченята блищали, але думки не клеїлися докупи.

— Візьміть для легшого зрозуміння два рисунки. Ось на однім нарисуємо барана з шістьма ногами. Як гадаєте, правдивий се баран?

— Та ні.

— А смішний?

— Також ні.

— Так. Се баран-каліка, а вид каліцтва збуджує в нас жаль, а не сміх. А тепер гляньте на отсей рисунок: осел грає на фортеп'яні. Правда се?

— Та ні.

— А смішно?

— Навіть дуже смішно.

— Що ж тут таке смішне?

— Те, що осел узявся не до свойого діла, робить щось таке, що можуть робити тільки люди.

— Чи всі люди?

— Навіть не всі люди. Ті, що вміють грати, можуть братися до сього, а ті, що не вміють...

— Таких, здається, якось називають?

— Еге, їх так і називають — ослами.

— От і бачите! І ми дійшли до кореня! Значить, є осли й між людьми?

— Авжеж, є.

— Значить, коли я нарисую осла при фортеп'яні, то се не буде конче така цілковита неправда! Ну, а як думаєте, є межи людьми й інші звірячі натури: хижі вовки, хитрі лиси, добродушні слони, зрадливі круки, напасливі сови?

— Кажуть, що є й такі.

— От і бачите! Значить, говорячи про звірів, я не говорив цілковиту неправду. Певно, що дійсний кіт не говорив побожних віршів, але чи один же то облесний чоловік говорить такі слова, дибаючи на людську згубу! Дійсний осел не засяде грати на фортеп'яні, але кілько ж то двоногих ослів брязкає на фортеп'янах й інших інструментах і загалом роблять такі роботи, котрих не вміють, до котрих би не повинні братися! Значить, дітоньки любі, не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що під лушпиною тої неправди криє звичайно велику правду. Говорячи ніби про звірів, вона одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати:

— Та чого ви, братчики, смієтеся? Адже се не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінивством, з вашою захланністю, з усіми вашими звірячими примхами та забагами. Адже ж я навмисне даю їм ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб ви якнайкраще зрозуміли — не їх, а себе самих!

— Ну, се, мабуть, не зовсім так, як ти кажеш, — мовив до мене один старшенький хлопчик. — Якби так було, то треба би оповідати байки самим старшим людям, нехай би з них пізнавали свої хиби. А у дітей таких хиб звичайно ще нема, то пощо їм того? А тим часом старшим людям байок не оповідають, і вони їх навіть не люблять слухати, тільки власне діти. Для дітей мусить у них бути цікаве щось інше.

Правда, як розумно говорив той хлопчик? Він думав і привик уже в'язати одну думку з другою.

— А як думаєте, любі мої, — мовив я на те, — чи маленьким дітям можна давати їсти твердий хліб, волову печеню, капусту?

— Ні. Вони би від того занедужали. Їм дають кашку на молоці.

— От і бачите! Гола, повна правда життя — то тяжка страва. Старші можуть заживати її, вона для них смачна і здорова. Але дітям не можна давати її так, як старшим, треба приготовлювати її в ріденькім стані: в образках, у байках. І вони так приймають її. А при тім ще одно. Вони люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх: от тим-то й оповідання про звірів їм такі цікаві, особливо, коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитися, як люди. Колись, як іще всі люди були прості, невчені, з дитячим розумом, усі вони любувалися байками так, як тепер любуються діти.

— А я найліпше люблю байки через те, що мої мама оповідають їх так гарно, так рівно-рівно, такою добірною мовою, — мовила дівчинка-школярка.

— Так, дітоньки! Се велика правда. Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій

душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі річей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті.

— А кажуть, є такі пани, що хотіли би відібрати нам нашу мову, заборонити нам думати і говорити по-свойому. Чи то може бути правда?

— Правда, дітоньки. Є такі люди, що їх коле в очі те, що ми є на світі, раді би, щоб нас не було, і добирають усяких способів, аби скасувати нас. Але вони все пригадують мені ту синицю, що збиралася спалити море...

Іван Франко

Чи погоджуєшся ти з думками видатного українського письменника Івана Франка, який записав багато цікавих народних байок? Чи всі байки тобі цікаві?

Переглянь мультфільм за сюжетом байки Івана Франка.

* * *

Першим байкарем, ім'я якого відоме світу, був Езоп. Він жив у Стародавній Греції. Ще за життя набув слави мудреця. Езоп розповідав людям короткі байки, які навчали їх розрізняти добро і зло, замислюватися над своїми вчинками і словами. За зразком Езопових байок письменники різних народів складали свої твори.

Прочитай одну з байок Езопа.

ЛИСИЦЯ І ВОРОНА

Байка

Якось ворона, пролітаючи над господою, побачила на гаку під дахом шматок м'яса.

— О, сьогодні добре пообідаю! — зраділа вона.

Вхопила м'ясо та й злетіла на високе дерево.

А внизу саме пробігала лисиця й побачила ворону.

«Еге, тут можна поживитися».

Підбігла лисиця до дерева, задерла голову й мовила улесливо:

— Добридень, орле! Як ся маєш?

Ворона не відповідала, бо тримала в дзьобі м'ясо. Лисиця нітрохи не образилася, а співала далі:

— Вибачай, що назвала тебе орлом, — ти ж ворона. Але ти куди гарніша за орла! Яке пір'я — чорне, блискуче, розкішне! Жоден птах не має таких чорних крил і таких прегарних очей!

Лисиця підступилася ближче до дерева, заклала за спину лапи, покрутила пухнастим хвостом, глянула на м'ясо й облизалася.

— Як я могла назвати тебе орлом? Ніколи собі цього не подарую! Їй-право, не збагну, чому над птахами повинен царювати орел, а не ти? Хіба зрівнятися йому з тобою красою та розумом? Тільки й того, що орлом величають; скарай мене сила божа — далеко йому до тебе!

Ворона запишалася, аж пір'я розпустила від такої мови.

«Красно говорить лисиця, недарма кажуть, що вона велика розумниця. Треба з нею потоваришувати, вкупі веселіше буде...».

А лисиця тим часом задерла голову ще вище й заспівала вже іншої:

— Нехай того грім поб'є, хто скаже, що ворона вміє говорити. Вона й дзьоба не розтулить, бо не має голосу. Он чому тебе не обрали царем — ти, либонь, німа. Навіщо птахам німий цар?

Цього вже ворона не могла стерпіти.

— Кар-р-р! — каркнула вона.— То це я німа? Зараз же проси пробачення! Кар-р-р!!! Та хіба є де птахи з голосом, гучнішим за мій?

Лисиці тільки того й треба було. Схопила вона м'ясо, що випало з воронячого дзьоба, та й засміялася глузливо:

— Вороно, вороно, ти й справді дуже гарна! І станом, і барвою, й голосом; одного лиш тобі бракує — розуму. Коли б мала розум, не слухала б моїх теревенів і не впустила б м'яса з дзьоба.

І лисиця зникла поміж деревами.

Езоп

Чому лисиця спершу хвалила ворону, а потім почала її ображати?

Якими словами можна висловити головну думку байки? Спробуй розповісти її дуже стисло, в кількох реченнях. Чи зміниться від цього «сила» оповідки?

ХВАЛЬКУВАТА МУХА

Народна байка

Раз тягнули чотири волики тяжкий плуг увечері з поля додому. Тягнуть вони, тягнуть; аж надлітає уперта муха, сідає собі поважно на ріг одного вола і їде з ним пома-

леньку. Надлітає тим часом друга муха і питає у тієї, що сидить на розі вола:

— А ти звідки їдеш, сестро?

— З поля,— відповідає вона,— цілий день орала з волами, аби люди мали хліба досить!

Чим схожа муха на ворону? Якими словами ти змалюєш кожну з них?

Уяви собі, як волики орали в полі, як муха набридала їм, і розкажи байку повніше, по-своєму.

МУХА І БДЖОЛА

Байка

Весною Муха-ледащиця майнула у садок
на ряст, на квітки подивиться,
почуть Зозулин голосок.
От примостилась на красолі та й думає про те,
що як то гарно жить на волі, коли усе цвіте.
Сидить, спесиво поглядає, що робиться в садку;
вітрець тихесенько гойдає, мов панночку яку...
Побачила Бджолу близенько:
— Добридень! — каже їй. —
Оддиш хоч трохи, моя ненько. Сідай отут мерщій.
— Та ні́коли мені сидіти, — одвітує Бджола, —
вже час до пасіки летіти: далеко від села.
— Яка погана, — Муха каже, — на світі доленька твоя:
раненько встане, пізно ляже...
Мені б отак — змарніла б я...

Леонід Глібов

Прочитай уривок з байки Леоніда Глібова і розкажи, що мала б відповісти Бджола Мусі. Чи справді життя Бджоли є нещасним, а Муха — найщасливіша із комах?

Чим Муха і Бджола схожі на деяких людей?
Яким реченням ти висловиш «силу» своєї оповідки?

ПРО ХВАЛЬКУВАТОГО ГОРОБЦЯ

Байка

Сів Горобець навпроти Горобчихи,
надув сіреньке пір'ячко від пихи
і голосно цвірінькає: «Цвірінь!
Могутній царю, свій палац покинь,
бо маю силу у собі велику —
ногою можу вбити чоловіка,
а цей палац зруйную я умить!»

Почув те цар, до радників біжить,
скликає військо — що робити має?
А радник мудрий в Горобця питає:
— Чи ти сказився, розуму не маєш,
царя дурними брехнями лякаєш?
— А чим я можу похвалитись жінці?

Сміялись довго із царя чужинці,
що неймовірному повірив і злякався,
серед людей він сорому набрався.

Марія Чумарна

Прочитай уважно байку і поміркуй, якими словами ти змалював би царя, який повірив горобцеві.

А що ти скажеш про поведінку горобця? Чи трапляються іноді люди, схожі на хвалькуватого горобчика?

Підсумовуємо прочитане

1. Хто написав твір «Байка про байку»?
2. Як звали першого відомого у світі байкаря?
3. З якого прочитаного твору вислів «Раненько встане, пізно ляже...»?

МИ — ОДНІЄЇ КРОВІ

Радість для світу — звичайно, людина,
І дерево, й квітка, й найменша пташина, —
Для кожного місце знайдеться у ньому,
Ніхто у цім світі не вадить нікому,
Якщо у нас думка про волю єдина.

ПАХНЕ ЛІС ОСІННІЙ

Пахне ліс осінній гіркуватим димом,
що приніс з собою вітерець із поля.
Стали, мов у казці, раптом золотими
липи і берези, буки і тополя.

Сушить хтось на сонці павутин шнурочки,
розсипає терен ягоди синенькі...
Мов курчата жовті до рудої квочки —
до пенька старого туляться опеньки...

Мирослава Кулик

Чи спостерігав ти за кольорами довколишньої природи? Якими барвами змалюєш осінній настрій?

Створи словесний «портрет» осені, намалюй її образ на малюнку. А ще напиши короткий опис лісу за словами «пахне ліс осінній...». Нехай підказкою тобі буде ось цей поетичний опис бабиного літа.

БАБИНЕ ЛІТО

Ось після холодних днів стало сонячно, тепло, немов улітку. Засновигали метелики, зашерхотіли прозорими крильцями бабки, а павучки — у повітрі літають, верхи на павутинні. Простяглися срібні ниті у повітрі, поснувалися між деревами, кущами...

А небо синє-синє, повітря чисте, а вода в озерах — мов дзеркало. Така тиша, і спокій, і радість, і смуток. Радість, що літо. Смуток, що літо бабине... Це останнє тепло...

Дмитро Чередниченко

Народна прикмета

♦ Синиця пищить — зиму віщить.

ГУСЕНЯТКО

Оповідання

Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло і — народилося. Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Її чоловік з табуном і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом. Гуска лишалася на пізнім своїм осіннім яйці. Вона ще мала надію, що з цього яєчка нікого не буде, — аж на і є, знайшлося: згорблене, вогке, сумне, з прилиплою шкаралупкою на дзьобику, гусенятко обсихало під маминим крилом і не знало, що двоє його братів і четверо сестричок народилися ще у травні, весною, коли й треба, а воно — восени, сьогодні, коли іній цвіте на зеленім лататті і давно вже не чути голосу їхніх найближчих сусідів-деркачів.

Гуска думала: що робити? Летіти з дітьми через три моря і так нелегко. А це, сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш — упаде. А тут на дзьобі уже зима, заплава замерзне — що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, кібчики, приблудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що? Пропали...

І старій гусці вперше не захотілося жити. Вона вважала себе довголітньою, бо прожила вже три літа і три зими. Тієї першої осені, коли вона молодою злетіла у перший свій вирій через три моря у тепле, з очеретів піднялася така стрілянина, що тепер зі свого покоління лишилася вона одна...

Спитати б кого старшого, що їй робити з оцим малим, так серед гусячого табуна не було жодного діда-гусака або баби.

Гуси до дідівства не доживали. Та й чоловік її — молодий, на вирій молодший від неї...

Гуска підняла крило і глянула на свого мізинчика: гусенятко кисло кліпнуло на маму і заснуло.

— Горе мені з тобою та й годі...

Знизу, з заплави, покотило волохатими хвилями, білими комірцями обпінився при воді очерет, нагнувся сухо над гускою, довгим листям своїм прикрив її всю на гнізді, і доки він лежав під вітром, гуска скубнула з очерету його бляшаного листя, хотіла було скубнути ще раз, але очерет підвівся. Гуска зачаїлась, коли вітер удруге нагне очерет і вона скубне із нього іще хоч листочок, та вітер раптово повернув і поклав очерет на порожні гнізда.

Між очеретом за лугами при озимині з прощального низького сонця вилетів з дітьми гусак — летів-летів і прилетів. Діти стали чиститись. Їхні набиті вола ходили під молодими жовтими дзьобами, наче діти цю ніч нікуди не збирались.

Гусенятко визирнуло з-під маминої ноги і побачило тата. А тато побачив його. Він поправив крило і сказав мамі:

— Лети повечеряй. Але дивися, не попади під літак над озиминою.

— Добре, — сказала мама. — Лечу.

— Лети по сірому. По синьому не лети. І не кричи. Над очеретом бери праворуч вище: за очеретом в засідці вже троє.

Гуска полетіла. По ній кілька разів тарахнули, чи по ній, чи по табуну. Табун сів на гніздів'я. Гусак подивився: старих гусей не було — старі літають знизу. От їм і попало. «А де ж моя?»

Гусак випростав крило, випростав друге, обдивився свої крила ще раз і склав.

Крила були в порядку. Старші діти збились докупи, поховали дзьоби до крил, грілися і поговорювали між собою.

— Як-небудь перелетимо і це море, і це, і друге, і третє, якщо не зіб'ють, — сказав їм гусак і глянув на пізню свою осінню дитину.

З горіхового неба стало накрапати. В гусенятка на дзьобику зависла крапелина, і в тій крапелині гусенятко роздивлялося свого тата: у тата були сторожкі очі, висока очеретяна шия. Татова шия ходила над гусенятком, поверталася над ним на кожен найнечутніший порух. Мав тато і високі м'які сірі груди: гусенятко пірнуло під них, і так йому стало тепло, що воно відразу ж заснуло знову.

З поля від озимини тарахнуло, тричі тарахнуло і від очерету, діти висмикнули голови з крил і подивилися на тата:

— Летіти чи сидіти?

— Сидіть, — сказав їм гусак, хоч серце в самого забилося так, що гусенятко проснулося, вилізло з-під татових грудей, подивилося в його жовті очі і спитало:

— Чого так стукаєш своїми грудьми?

«Пропала», — подумав гусак, і цієї ж миті повітря зашуміло і, збиваючи волоття очерету, опустилася важко задихана гуска.

— Ой, — сказала вона.

— Ціла?

— Наче... Ой... Що робити?

— Бери дітей, і летіть. Я з малим лишимось тут і якось плавом будемо добиратись, доки воно підросте та стане на крила.

— Не полечу, — і її жовті, як і в тата, очі по краях взялися чорними обідками. — Буду з тобою і малим. А діти полетять з табуном.

— З яким табуном, куди? Глянь — одна молодь. Ти найстарша. От і лети. Поведеш. З малим ти не виживеш тут. Чула?

— Чула, — сказала гуска. — То що, вже збиратись?

— Збирайтесь. Надходить ніч і мряка. Підіймайтесь у мряці. Крізь мряку вас ніхто не побачить і не дістане.

— А якщо літаки?

— Тутешні літаки у мряці не літають. До ранку доберетесь до заповідника. Там сідайте сміливо і нікого не бійтесь. Підгодуйтесь. А далі від заповідника — морем. Над морем летіть низько. Над морем вас ніхто не зачепить. А там далі дивіться самі: вибирайте ночі лише дощові і темні.

— А як ти малого не доведеш і сам?

— Не бійся. Ти, головне, бережи табун і дітей. Будь хитра і обережна. А я постараюсь на весну прилетіти до вас з малим. Мале, дивися, в нас яке — тільки народилося, а вже говорить. Гусачок!

Гуска підійшла до гусенятка і, сколупнувши з його дзьобика шкаралупку від яйця, сказала:

— Краще б ти не родилося і не говорило...

Серед ночі гуси знялися і полетіли. Гуска повела їх крізь мряку у небо і не втрималась, крикнула щось своєму гусакові на прощання. І як тільки крикнула, — відразу ж від озимини і очерету по ній і по табуну затарахкало мокро і сліпо, як-небудь і неприцільно.

Гусак витягнув шию. Було тихо. Шепотів очерет. Потім почувся крик. Гусак дослухався. Ні, той крик був не гусячий, а людський. «Видно, попали по своєму, — подумав гусак, — вночі ж то не видно, де небо, а де земля». Гусак нагнув шию і послухав, чи дихає гусенятко.

З відльотом табуна гусак відчув, як ніч раптом поважчала і стала тиснути своєю мокрою темінню на гніздо. Темінь залазила йому в спину і крила, наче хотіла сховатися в ньому і хотіла обсохнути в його пір'ї. Колись веселий, дорогий гусям очерет мовчав тепер над гусаком відчужено і вороже, і темно говорила до когось вода. Перед гніздом з рибиною в зубах випірнула ондатра, ненажерливо подивилася на гусака, бо ондатра знала — гусак лишився з малим сам. Гусак засичав на ондатру: мовляв, мало тобі риби в заплаві, а ти ще й мого гусенятка хочеш? Лише підпливи — вб'ю!

Ондатра почула це і пірнула додому. Та ненадовго. За хвилину ондатр з'явилось двоє і, малюючи вусами воду, вони стали наближатись до гусака. Гусак засичав з усіх сил, гусенятко забилося йому під живіт, під лапи, заплакало-запищало, а дощ прибував з ночі, гніздо підпливало, ставало легшим, ось-ось гніздо попливе за водою. З'явилась видра, ондатри — тікати, видра — за ними, повпірнали і ті, і та, і не стало їх більше чути.

Гусак обгорнув крилами гніздо з гусенятком і, відштовхуючись лапами об ворожу заплавну воду, вивів гніздо на струмінь ріки. На струмені вода була не така, як при

очереті. При очереті вода комизиста, вредна, то якийсь корінь чи яма — і вода там вирує, сердиться, вічно щось їй не так; на струмені вона гінка і вільна, вона, ця струмінна вода, не питає, хто по ній пливе і до кого, летить вона вільно під осінньою ніччю, аж дно під цією водою дзвенить. І що їй до того, що гусак править по ній крилами своє гніздо з гусенятком посередині?

На струмені гусакові відлягло від серця, і він вів гніздо, не підштовхуючи його лапами: гніздо несло перед очима в бистру темінь, і гусенятко не могло надивитись на свого зграбного тата.

Микола Вінграновський

Якщо в тексті є багато незрозумілих слів, то зазирни в тлумачний словник.

Чи помітив ти якусь особливість у цьому оповіданні? Чим воно схоже на байку? Спробуй придумати свою байку про дбайливого гусака.
Чому птахи відлітають на зимівлю в чужі краї? Чи відомо тобі, яку відстань доводиться долати диким гусям та іншим перелітним пташкам, щоб дістатися до місця зимівлі?

Якщо ти хочеш дізнатися, яким нелегким є шлях на чужину для наших маленьких пернатих друзів, то переглянь фільм про життя птахів у далеких мандрах.

ҐАВЕНЯ І СОЛОВЕЙ

Вивела Ґава одне-єдине пташеня — Ґавеня. Вона любила своє дитя, частувала його смачними черв'ячками.

Та ось полетіла Ґава по їжу й пропала. Уже й сонечко піднялося вище за дерево, на якому вони жили, а матері все нема. Заплакало Ґавеня. Плаче, сльози струмками ллються додолу. Чимало пташок притихло, жаль їм бідолашного малого.

Почув Соловей плач Ґавеняти. Затремтіло з жалощів солов'їне серце. Залишив своє гніздо Соловей, прилетів до ґавиного, сів поруч із пташеням і заспівав свою чудову пісню. Аж вітер притих, заслухався.

А Ґавеня, мов і не чує солов'їного співу, плачем заливається.

Та ось почуло Ґавеня — десь удалині пролунав материн голос: кра, кра... Умить перестало воно плакати й каже:

— Чуєш, це моя мама співає! Замовкни, будь ласка, не пищи!

— Кра, кра-кра... — залунало поблизу, і Соловей замовк. Він перелетів на сусіднє дерево й задумався...

Того вечора ліс не чув солов'їного співу.

Василь Сухомлинський

Як ти назвеш цю оповідку Василя Сухомлинського: оповіданням, байкою чи притчею?
Яку головну думку висловлено в цьому творі? Чому Ґавеняті миліша пісня його мами, ніж прекрасні звуки соловейкового співу?

Напиши або придумай усно оповідку-роздум на тему «Про що задумався соловей?»

Послухай, як звучать пісні різних птахів.

Загадки

- Білий човен по ріці пливе,
  а як розженеться — то в небо здійметься.
- Хоч маленька пташина, та весну під крилом носить.

ЛІС

Навчися лісової мови
із книги лисів та сарнят!
Виходить місяць до діброви
писать елегії на пнях.

Струмки полощуть срібло тиші,
в росі купається трава.
Хай найпростіші з всіх слова
у книзі лісу ніч напише!

Богдан-Ігор Антонич

ДРУЖЕ МІЙ

У сльоту, і в час негоди,
і в погоду, друже мій,
серцем слухати зумій
звуки рідної природи,
звуки — дивні голоси
незвичайної краси.
Чуєш, друже мій, розмови:
з вітром листя гомонить,
з сонцем ниви і діброви,
і з озерами — блакить.
Розмовляють доли, води...
Стань, послухай, роздивись.
Мову рідної природи
розуміти серцем вчись.

Оксана Сенатович

Як ти розумієш вислів «мова природи»? Чи здатна людина розуміти мову звірів та рослин? Поділися міркуваннями!

Підсумовуємо прочитане

1. Як називається оповідання Миколи Вінграновського?
2. Хто написав байку «Ґавеня і Соловей»?
3. У якому творі зустрічається вислів «Пахне ліс осінній гіркуватим димом»? Хто є його автором?

КОЛИ ЩЕ НЕ БУЛО ПИСЬМА

Когось вона навчить, як в світі жити,
Новини розповість, розкриє тайни,
Инакший світ вона зуміє нам відкрити,
Глибокі мудрості покаже океани...
А нам без неї світ тіснішим стане!

ПЕРШІ ПИСЕМНІ ЗНАКИ

Всі ми знаємо, як важливо не лише говорити, розповідати, розпитувати, — а й читати та писати. Але такі давні усні оповідки як міфи, казки, легенди, байки, перекази, притчі виникли задовго до того, як з'явилося письмо. Не знаючи письма, людина уже вміла читати знаки природи. Цими знаками були сліди звірів та пташок, зламані гілки, мох на корі дерев, навіть колір хмар та води у річках.

Коли перші мисливці ішли на полювання, їм треба було знати, де живуть звірі, які в них повадки. І якщо хтось натрапляв на лігво дикого кабана чи ведмедя, то подавав знак своїм товаришам: малював на дереві чи на камені якусь мітку. Ці перші малюнкові знаки тепер називають піктограмами, або малюнковим письмом.

До речі, це малюнкове письмо виявилося найбільш живучим. Йому вже багато тисяч літ. Малюнкові повідомлення ти бачиш щодня: на вулиці — як дорожні знаки, у вітринах магазинів — як рекламні повідомлення. Та навіть у твоїх підручниках є умовні позначення, які сміливо можемо назвати піктограмами!

Прочитай уривок з оповідання англійського письменника Ред'ярда Кіплінґа — і ти краще зрозумієш, як виникло малюнкове письмо.

ЯК НАПИСАЛИ НАЙПЕРШОГО ЛИСТА

...А тепер слухайте уважно!

Одного разу Теґумай Бопсулай вирушив через боброве болото до ріки Ваґай, щоб наколоти списом кілька рибин на вечерю. За списа він мав дрючок із акулячим зубом на кінці. Та не встиг мисливець вполювати бодай одну рибину, як випадково розламав списа навпіл, влучивши

в камінь на річковому дні. Додому було далеченько (вони навіть узяли з собою полуденок у невеличкій торбинці), а Теґумай забув прихопити запасного списа.

— Тут аж кишить рибою! — бідкався Теґумай. — А я півдня втрачу, щоби полагодити спис!

— Але ж удома ще є твій великий чорний спис! — підказала Тафі. — Давай-но я збігаю до печери і попрошу його в матусі!

— Тут задалеко для твоїх ноженят, — лагідно промовив Теґумай. — До того ж, ти можеш дорогою впасти в боброве болото і втопитися. Ні, ми мусимо мужньо зносити негаразди.

Він сів на землю, витягнув свою торбинку з оленячими сухожилками, смужками шкіри та грудочками бджолиного воску й заходився лагодити списа.

Тафі вмостилася біля нього, підперши голову руками і бовтаючи ніжками у річковій воді. Вона глибоко задумалась.

— Знаєш, татку, — сказала вона, — це так-претак-престрашенно-сенно прикро, що ми не вміємо писати. Якби ми вміли, то могли би надіслати матусі листа і попросити її принести нам списа...

— Тафі! — відповів Теґумай. — Скільки разів можна тобі казати: говори нормально, не вигадуй слова. Немає такого слова: так-претак-престрашенно-сенно. Та це й справді було б зручно — написати додому.

Саме тоді берегом ріки проходив чужинець. Він належав до далекого племені тевара, і тому не розумів Теґумаєвої мови. Але він зупинився і посміхнувся до Тафі, адже й сам мав маленьку донечку вдома. Теґумай тим часом розплутував клубок оленячих сухожилків і нічого не помічав.

— Ходи сюди! — покликала чужинця Тафі. — Ти знаєш, де живе моя матуся?

І чужинець відповів: «Гм...», адже, як вам відомо, був теварцем.

— Дурненький! — сказала Тафі і смикнула ніжкою, бо побачила у воді зграйку величеньких коропів, яких її татко не міг уполювати без списа.

— Не набридай дорослим! — гукнув їй Теґумай, навіть не озираючись.

— Нічого я не набридаю! — відказала Тафі. — Я лише хочу, щоб він зробив те, що я хочу, а він не розуміє.

— Тоді не набридай мені, — пробурмотів Теґумай, що саме намагався якнайтугіше затягнути оленячі сухожилки зубами.

Чужинець — що був щирим теварцем — сів поруч із Тафі, і дівчинка спробувала на мигах пояснити йому, чим саме зайнятий її татко. Чужинець вирішив, що має справу з дивовижним дитям.

«Воно ж бо смикає ніжкою і кривляється до мене! Мабуть, це дочка того видатного вождя, а сам він — такий величний, що навіть не звертає на мене уваги».

Тож він посміхнувся ще чемніше, ніж доти.

— Що ж, — промовила Тафі. — Я хочу, щоб ти вирушив до моєї матусі, бо ж у тебе ноги довші, й ти не впадеш у боброве болото. Попроси у матусі таткового запасного списа. Того, з чорним держаком, що висить над комином.

Тоді чужинець (що був теварцем) подумав:

«Це дуже, дуже дивовижне дитя. Воно махає руками і кричить на мене, але я ані слова не розумію. А коли я не зроблю того, що вона хоче, то дуже розгніваю чванливого вождя, Чоловіка-що-повертається-спиною-до-гостей».

Він підвівся, зідрав з берези великий плаский шматок кори і подав його Тафі. Він зробив це, мої любі, щоб показати, що його серце таке ж біле, як і березова кора, а у його думках немає зла. Але Тафі зрозуміла його інакше.

— О! — радо вигукнула вона, — я збагнула! Тобі потрібна матусина адреса? Звісно, я не вмію писати, та вмію малювати або шкрябати. Будь ласка, дай мені акулячий зуб зі свого намиста.

Чужинець (а він був теварцем) промовчав, але Тафі підняла рученята і зняла з його шиї намисто з гарненьких камінців, зерен та акулячих зубів.

Тоді чужинець (що був теварцем) подумав:

«Це дуже, ну просто дуже дивовижне дитя! Акулячі зуби з мого намиста — чарівні. Я завжди казав, що коли хтось без дозволу торкнеться до них — негайно спалахне і вибухне. Але це дитя не спалахнуло й не вибухнуло, і той поважний вождь, Чоловік-що-ретельно-робить-свою-справу, що зовсім мене не помічає, не злякався, що вона може спалахнути чи вибухнути. Краще мені бути якомога ввічливішим!»

Отож, він дав Тафі акулячого зуба, й вона вляглася на живота, задерши ніжки, а саме так малюють усі видатні художники, і сказала:

— Зараз я намалюю тобі кілька чарівних малюночків! Дивися через моє плече, та не заважай! Спочатку я намалюю, як татко рибалить. Не дуже на нього схоже, але матуся впізнає, бо я намалюю, що його спис зовсім зламався. Що ж, тепер я намалюю іншого списа, з чорним держаком, який нам потрібен. Виглядає так, ніби спис стирчить у татковій спині, але це тому, що акулячий зуб ковзнув, а цей шматок кори замалий. Це той спис, якого ти маєш принести, тому я намалюю себе — я даю тобі доручення. Моє волосся не стоїть дибки, як тут, але так легше малювати. Тепер я намалюю тебе. Думаю, ти дуже хороший, чесно, але ніяк не можу зобразити тебе таким на малюнку. Тому ти не повинен ображатися. Ти ж не образився?

Чужинець (що був теварцем) посміхнувся. Він подумав:

«Либонь, скоро десь буде велика битва, а це незвичайне дівча, що взяло мої чарівні акулячі зуби й не спалахнуло, ані вибухнуло, просить мене покликати на підмогу усе плем'я цього великого вождя. А він — дуже великий вождь, інакше звернув би на мене увагу».

— Дивись! — промовила Тафі, старанно дряпаючи кору. — Тепер я намалювала тебе, і у тебе в руці татків спис, просто для того, щоб ти не забув його взяти. А зараз я покажу тобі, як знайти нашу домівку. Підеш прямо, доки не дійдеш до двох дерев (оце дерева), потім видерешся на пагорб (оце пагорб),

а тоді потрапиш до бобрового болота — там повно бобрів. Я не вмію малювати бобрів повністю, тому намалювала лише їхні голови, що стирчать з води — і це усе, що ти побачиш дорогою.

І гляди, не впади в болото! Отож, наша печера якраз за бобровим болотом. Вона насправді не така велика, як пагорб, але я не вмію малювати маленькі речі. А ось стоїть моя матуся. Вона дуже гарна. Вона найгарніша матуся на світі, але вона не образиться, коли побачить, що я намалювала її такою звичайнісінькою. Вона зрадіє, що я вмію малювати. Тепер, на той випадок, якщо ти забудеш, я намалюю таткового списа біля печери. Насправді він усередині, але ти покажеш моїй матусі малюнок, і вона винесе списа тобі. Я намалювала її з розкритими обіймами, бо ж я певна, вона буде така рада тебе бачити! Чи ж це не гарнюній малюнок? Ти все зрозумів, чи, може, пояснити тобі ще раз?

Чужинець (що був теварцем) поглянув на малюнок і енергійно закивав головою. Він подумав:

«Коли я не приведу плем'я цього великого вождя на підмогу, його уб'ють вороги, що насуваються з усіх боків зі списами. О, тепер я розумію, чому великий вождь вдавав, ніби не помічає мене! Він побоюється, що вороги слідкують за ним з кущів. Тож він повернувся до мене спиною і звелів цьому розумному і дивовижному дівчаті намалювати для мене жахливий малюнок, щоби розповісти про свою скруту. Я побіжу й приведу підмогу!»

Навіть не спитавши дороги, він вітром увігнався у хащі, стискаючи в руці шматок березової кори. Тим часом Тафі знову вмостилася на бережку, дуже собою задоволена.

— Що ти там робила, Тафі? — запитав Теґумай.

Він щойно полагодив свого списа і тепер розмахував ним у різні боки.

— Це моя власна невеличка придумка, любий таточку, — сказала Тафі. — Нічого не питай — ти дізнаєшся про все трохи згодом і будеш вражений. О, ти навіть не уявляєш, як здивуєшся! Обіцяю — ти будеш вражений.

— Гаразд, — відповів Теґумай і заходився рибалити.

Тим часом незнайомець (а він був теварцем, ви ж пам'ятаєте?) щодуху біг із Тафіним малюнком. І він пробіг так кілька кілометрів, доки, просто за збігом обставин, не дістався печери, біля якої сиділа Тешумай Тевіндров, розмовляючи зі своїми знайомими неолітичними подругами, що прийшли до неї на печерний чай. Тафі була дуже схожа на Тешумай, особливо очима, тож незнайомець (бідолашний теварець!) чемно посміхнувся і простягнув Тешумай шматок березової кори. Він біг дуже швидко, тому задихався, а ожина геть пороздряпувала його ноги, але він усе ще намагався бути чемним. Щойно побачивши малюнок, Тешумай скрикнула, як я не знаю хто, і накинулася на незнайомця. Інші неолітичні жінки негайно ж повалили його на землю, а Тешумай — смикала за волосся.

— Та це ж навіть їжакові зрозуміло! — кричала вона. — Він сколов мого Теґумая списами і налякав бідолашну Тафі, аж у неї волосся стало дибки, але й цього йому було замало — він приніс цей жахливий малюнок, щоб похизуватися своїми вчинками! Гляньте!

Вона показала малюнок неолітичним жінкам, які терпляче очікували, що ж буде далі.

— Оце ось мій Теґумай зі зламаною рукою, оце спис стирчить у його спині, оце — людина зі списом, готова до нападу! Оце — інша людина кидає списи з печери, а ось — ціла купа людей! — казала вона, показуючи на Тафіних бобрів...

Ред'ярд Кіплінґ

Переклад Володимира Чернишенка

Неолітичні жінки — жінки, що жили в епоху неоліту (близько десяти тисяч років тому).

Чи переконлива для тебе історія, розказана Ред'ярдом Кіплінґом? Чому лист дівчинки так обурив її маму та інших жінок племені? Що Тафі зробила неправильно?

Придумай своє оповідання, байку чи казку про те, як могло би виникнути перше малюнкове письмо. Спробуй за допомогою малюнкових знаків написати записку чи листа своєму другові.

ПРЕДМЕТНІ ЛИСТИ

Ще задовго до виникнення літер люди користувалися так званим предметним письмом: дарували подарунки, в яких висловлювалася певна думка. Предметним письмом люди користуються донині: у нас в Україні існує звичай дарувати рушники, хліб і сіль на знак поваги та любові, а небажаного жениха дівчата й досі виганяють гарбузом.

ЗНАМЕНИТІ ДАРИ

Наші предки, скіфські царі, послали перському царю Дарію, який вирушив у воєнний похід проти них, такі подарунки: птаха, мишу, жабу і п'ять стріл. Дарій розшифрував це предметне послання так: вони вирішили підкоритись,

бо миша живе у землі, жаба — у воді: отже, скіфи своїм листом повідомляють, що вони добровільно віддають завойовнику свої землі і води. Птах летить швидко, як кінь, — отже, віддають своїх коней і зброю.

Але радники Дарія, які краще розумілися на мистецтві предметного листування, розшифрували послання так: «Якщо ви, перси, не відлетите, наче птахи, чи, подібно до мишей, не сховаєтеся в землю, або, як жаби, не поскачете до озер, то не повернетесь назад, а впадете під ударами цих стріл».

Так і сталося.

За Геродотом

НАЙДАВНІШІ УКРАЇНСЬКІ КНИГИ

Коли нарешті виникло письмо, люди почали творити книги. Першими книгами на нашій землі, що дійшли до нинішніх часів, є **літописи** (від слова «писати літа», відтворювати події часу). Літописи виникли у Київській Русі, і писали їх монахи при княжих дворах. Окрім літописів, збереглися «Повчання», які писали самі князі для своїх нащадків.

ПОВЧАННЯ ДІТЯМ

Що таке людина, як подумаєш про це?

Велика розумом людина, та не може вона осягнути всіх чудес землі. Дивіться, як все мудро влаштовано на світі: як небо влаштоване, або як сонце, або як місяць, або як зірки, і тьма, і світло, і земля як на водах покладена, Господи, завдяки волі Твоїй! А звірі, а птиці різні, а риби всілякі!

І цьому диву подивуємося, як створено людину і які різні та багатоликі людські обличчя: якби і всіх людей зібрати, то кожен мав би свій вид і образ обличчя.

І тому подивуємося, як птиці небесні із раю-вирію летять, і перш за все до нашого дому, але не поселяються в одній країні, а сильні й слабі розлітаються по всіх землях, щоб наповнилися щебетом ліси і поля. Все це дано людям на користь, на їжу і на радість їм. І знову скажемо: великі блага послані нам, грішним людям. Ті ж птиці небесні, коли їм звелено, то заспівають і звеселяють людей, а коли ні — то, маючи і мову свою, оніміють.

Прочитавши отсі слова, діти мої, похваліть Творця всього земного й небесного, а все, що далі, — то мого слабого розуму повчання.

Перш за все, не забувайте убогих, а яко можете, по силі годуйте їх і подавайте сиротам.

І вдову захистіть, не дайте сильним губити людину. Хто б не був, правий чи винний перед вами, не вбивайте і не веліть убивати його; якщо і завинив хто в смерті, не губіть християнської душі.

Якщо ж вам доведеться цілувати хрест перед братами своїми або перед будь-ким, то перше спитайте свого серця, на чому ви зможете стояти твердо, і тільки тоді цілуйте, а поклявшись, не переступайте клятви, бо загубите душу свою.

Ніколи не майте гордощів у своєму серці і в розумі, а скажіть: сьогодні живий, а завтра помру; смертні ми.

Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів. Пам'ятайте, як учив мудрий Василь, зібравши круг себе юнаків: при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодими мати згоду і бесіду вести без лукавства, а щонайбільше розумом вбирати.

Не лютувати словом, не ганьбити нікого в розмові, не сміятися багато.

Очі тримати донизу, а душу — вгору.

Князь Володимир Мономах

Що корисного для себе ти можеш взяти із Повчання Володимира Мономаха? Якою людиною ти уявляєш собі князя?

Спробуй за цим текстом скласти розповідь про великого правителя Київської Русі.

Як ти розумієш вислів «Очі тримати донизу, а душу — вгору»?

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

Коли Ярослав перебував у Новгороді, прийшла до нього звістка, що печеніги взяли в облогу Київ.

Ярослав зібрав багато воїнів, прийшов до Києва і прорвався в місто своє. А було печенігів безліч. Ярослав приготувався до бою і став перед містом. Печеніги пішли в наступ і зіткнулися на тій горі, де зараз стоїть собор Софії. Було тут чисте поле тоді.

І почалась жорстока січа, ледве до вечора здолав лютих ворогів Ярослав. Кинулись печеніги на всі боки тікати і не знали, куди бігти. Багато з них потонуло в річках.

Заклав Ярослав місто велике, біля нього — Золоті ворота, заклав собор Софії. І стала при ньому віра християнська поширюватися.

Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень, і вночі. Зібрав скорописців багато, і перекладали вони з грецького на слов'янське письмо, написали книг вони велику силу, ними повчаються віруючі люди і тішаться плодами глибокої мудрості. Начебто один хтось чорну землю ізорав, а інші жнуть і споживають багату поживу....

Віктор Близнець

Які вислови з тексту можна назвати «крилатими»?
За що князя прозвали Мудрим? Яку «багату поживу» він залишив для нащадків?

Переглянь мультфільм «Правління Ярослава Мудрого» і більше дізнайся про нашу давню історію.

НАША СТОЛИЦЯ — КИЇВ

Мабуть, усі ви знаєте, що Київ — столиця України, найголовніше й найбільше з усіх наших міст. Тут працюють Президент, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України. Тут знаходяться найважливіші установи, що керують життям цілої країни. Тут перебувають дипломати з багатьох країн світу, з якими Україна підтримує дружні, ділові стосунки.

Київ засновано понад тисячу п'ятсот років тому. Зараз він вражає і своєю величчю, і красою. А спершу це було невелике, обгороджене дерев'яним частоколом поселення. Жили в ньому й мисливці, й хлібороби, й скотарі, й ремісники... Хлібороби, зрозуміла річ, вирощували хліб. Скотарі розводили худобу. Мисливці ходили на полювання, рибалки ловили рибу. Ремісничий люд будував житло, споруджував укріплення, кував зброю та знаряддя праці, вичиняв шкури на упряж, на взуванку, на пояси...

Ну, а коли нападали на поселення чужинці, тут уже кожен ставав воїном-оборонцем.

З давніх-давен Київ користувався великою шаною. Його називали "матір'ю міст руських", а саму державу — Київською Руссю.

А ще це прадавнє місто уславило себе як одне з найкращих, найпристосованіших до життя людських поселень. Кожен мандрівник, що відвідував Київ, був у захваті від його ошатних заквітчаних вулиць і площ, скверів і парків, од могутнього розливу Дніпра. І, звісно, від добросердих гостинних киян.

Не раз вороги нападали на нашу землю. Не раз дощенту руйнували Київ, але він завжди геройськи боронився і відроджувався знову й знову.

Всі ми любимо нашу столицю. І щиро пишаємось нею.

Анатолій Григорук

Підсумовуємо прочитане

1. Як звали дівчинку, яка написала першого малюнкового листа?
2. Які речі зібрані в предметному посланні до царя Дарія?
3. Як називається лист князя Володимира Мономаха до своїх дітей?
4. Хто з героїв прочитаних текстів дуже любив книги?
5. Чим славне місто Київ — столиця України?

ГЕРОЙСЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

У неї очі — синє-синє небо...
Колись з'явилась в сонячній короні
Росинка щастя з Божої долоні —
А нам — найбільша радість і потреба.
Її щодня торкаємось ногами,
На ній ростемо, сіємо ділами,
А в серці носим рідними словами.

ВОЄВОДА ДМИТРО

На весь світ сяє своєю красою наша дивовижна древня столиця — місто Київ. Якщо ти прогуляєшся на Старокиївську гору, то побачиш там руїни Десятинної церкви, яка до 1240 року велично підіймалася над дніпровськими схилами.

В 1240 році Київ зазнав нападу татарського війська чисельністю понад 300 тисяч вояків. На захист столиці руських міст князь Галицько-Волинський Данило послав свого вірного побратима — воєводу Дмитра з бойовою дружиною. Воєвода скликав усіх киян, хто вмів тримати в руках зброю, бо проти такої армії навіть Європа не могла би встояти.

Не один місяць монгольське військо долало спротив киян. Вони билися на смерть, але не здавалися ворогові. Останньою впала під мечами ворогів Десятинна церква. Воєвода Дмитро був її останнім захисником. Він стояв з мечем у руках і не поклонився хану Батию, як вимагали вороги. Батий, вражений гідністю і силою останнього захисника Києва, дарував йому життя.

Народні легенди розповідають, що з того часу навесні в Києві почали дзвонити дзвони Софійського собору, скликаючи людей підіймати з руїн своє величне місто.

Герої не вмирають — їхня сила передається у спадок нащадкам, щоби завжди жив і творив на українській землі народ велетів і героїв.

Прочитай уривок з поеми Володимира Малика «Воєвода Дмитро».

...То Дмитро вернувся в Київ
із дружиною своєю
і в сплюндрованому місті
над горою поселився.

Він щодня у дзвони дзвонить —
всіх живих киян скликає
до розореного міста,
щоб життя там відновити.
Він щодня у дзвони дзвонить,
мов усіх повідомляє,
що прадавній красень Київ
жив, живе і буде жити!
Він підніметься з руїни,
він із попелу постане,
в боротьбі здобуде право
на життя і на свободу.
Ти хотів його згубити, —
та відродиться він, хане,
й вічно буде пам'ятати —
прославляти воєводу!

Володимир Малик

* * *

Колись вони нові міста творили,
Народ єднали, славу здобували,
Як лицарі казкові — від навали
Земель вкраїнських межі боронили
І нам свій край любить заповідали.

Прислів'я

- Без відваги зазнаєш зневаги.
- Вкраїна — мати, за неї треба головою стояти.
- Відважного й куля минає.
- Грудка рідної землі дорожча за золото.
- За народ і волю віддамо життя і долю.

КОРОЛЬ ДАНИЛО

Король Данило правив на заході могутньою Галицько-Волинською державою. Він зумів зупинити монгольські війська Батия і захистити від навали Європу, збудував свою столицю — місто Холм, укріпив багато міст.

Повертаючись з походу на ятвягів, їхав король Данило з сином Львом через річку Полтву. Тут сподобав собі гору і сказав до князя Льва:

— На цій горі збудую замок і довкола неї го́род, і в пам'ять того, що ти так хоробро бився з чехами, а тепер із ятвягами, назву цей го́род — Львів.

Княжич Лев поцілував батька в обидві руки і сказав:

— Дякую, батечку! Цей го́род буде мені так само любий, як тобі Холм.

Данило прислав із Галича будівничих, мулярів і теслів, і вони стали будувати місто.

Незабаром стали в нього прибувати люди з усіх усюдів, — і свої, і чужинці, купці й ремісники. І так Львів швидко заселявся...

За Антоном Лотоцьким

Ятвяги — литовське плем'я, що жило на північному заході від східних слов'ян.

Ти прочитав про князів Київської Русі. Чи можна їх назвати героями? Чим, на твою думку, вони прославилися?
Що ти знаєш про життя людей у княжу добу? Чи доводилося тобі читати ще якісь книжки про події з нашої давньої історії?

Прочитай прислів'я і поміркуй, як ти їх розумієш.

Прислів'я

- Світ старий, але майбутнє росте з минулого.
- Козак не боїться ні тучі, ні грому.
- Наша слава — Українська держава.

ГЕЙ, ТАМ НА ГОРІ СІЧ ІДЕ

Українська народна пісня

Гей, там на горі Січ іде.
Гей, малиновий стяг несе.
Гей, малиновий, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, попереду кошовий.
Гей, як той орел степовий.
Гей, як той орел, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, а позаду осавул.
Гей, твердий хлопець, як той мур.
Гей, твердий хлопець, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, а по боках чотарі.
Гей, то сторожі огневі.
Гей, то сторожі, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, отамане, батьку наш!
Гей, веди, батьку, вперед нас!
Гей, веди, батьку, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Гей, повій, вітре, зі степів.
Гей, дай нам силу козаків.
Гей, дай нам силу, наше славне товариство.
Гей, марширує, раз, два, три!

Що ти знаєш про козаків? Хто вони? Де жили? Що робили?

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ

Цілий день читав би і ціліську ніч
про козацьку славу — Запорозьку Січ.
Книг не так багато для дітей чомусь...
Щось розкаже тато, розповість дідусь.
Ще дізнався більше я про козаків
з Кобзаревих віршів — запальних рядків.
І про Берестечко написав Тарас —
про оте містечко недалеко нас...
За Вкраїну-неньку бились козаки —
свист шабель і дзенькіт чую скрізь роки.
Так усе це близько, — в снах біжу навстріч!..
Бачу рідне військо — Запорозьку Січ.

Марія Хоросницька

Якими були козаки?

Переглянь мультфільми про козаків та послухай козацькі пісні.

Підсумовуємо прочитане

1. Яке місто захищав воєвода Дмитро? Чим воно славне?
2. Хто створив пісню «Гей, там на горі Січ іде»?
3. Яким ти уявляєш собі справжнього героя — захисника рідної землі?

З НОВИМ РОКОМ, З КОЛЯДОЮ!

Колує рік, не спиниться ніколи,
Огні горять святкові у віконцях.
Людські оселі — як домівки сонця,
Які освічують піснями виднокола.
Даруємо словами віншування,
А колядою — долі посівання!

ЗИМОВІ СВЯТА

Як тільки випадав перший сніг, в Україні починалися зимові святкування. Першим веселим святом молоді був Андріїв день, або Калита, коли дівчата ворожили на долю, а діти весело гралися, споруджуючи снігові замки та катаючись на лижах і санчатах.

Діти з нетерпінням чекають на свято Миколая, бо воно обіцяє їм щедрі подарунки. Ти, напевно, знаєш багато віршів і пісень про це свято. Пригадай їх і поміркуй, чому Миколай завжди вгадує бажання дітей.

За Миколаєм наступає Новий рік. Це свято теж дуже миле дітворі, бо в новорічну ніч можна очікувати найприємніших сюрпризів. А за Новим роком іде Різдво — і веселі малі колядничкі вже видзвонюють дзвониками та йдуть від хати до хати з колядою та віншуваннями.

Пригадай, які вірші, віншування і колядки ти знаєш. Розкажи, як святкують Новий рік та Різдво у твоїй родині.

Прочитай твори українських письменників про зиму. Зверни увагу, якими художніми засобами змальовують вони цю прекрасну пору року.

ПЕРШИЙ СНІГ

Голуби злетілися біленькі, —
мабуть, хтось їм хліба накришив.
То вночі пройшов сніжок легенький
і усе довкіл запорошив.
Не спурхне сніжок цей голубами.
Як весняне сонце припече,
він струмком зів'ється між горбами
і в далеке море утече.

Платон Воронько

ЯК ДЗВЕНЯТЬ СНІЖИНКИ

Це було зимового вечора. Сонце сховалося за обрій. Зарожевів сніговий килим. Стало тихо-тихо.

Раптом з півночі насунула чорна хмара. Пливе над снігами. Потемнів сніговий килим. Падають сніжинки на землю. Тихо лягають на поле, на ліс, на дорогу.

Я прислухаюсь до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін. Немов десь далеко-далеко бринить велика кришталева чаша, до якої доторкається срібний молоточок.

Що воно дзвонить? Іду, прислухаюся. Дзвін лине від маленької ялинки, що росте у нас на шкільному подвір'ї. Вслухаюся і дивуюся. То дзвенять маленькі сніжинки. Висять на ялинкових гілочках, торкаються одна до одної, немов срібні дзвіночки. І дзвенять, дзвенять, аж місяць прислухається.

Василь Сухомлинський

Чи доводилось тобі чути, як дзвенять сніжинки? Хто допомагає їм дзвеніти? Чи дзвенять вони у відлигу?

Спробуй придумати маленьку казкову історію про зимові дзвіночки.

СИПЛЕ, СИПЛЕ, СИПЛЕ СНІГ

Сипле, сипле, сипле сніг.
Мов метелики сріблисті,
ті сніжинки білі, чисті
тихо стеляться до ніг...
Сипле, сипле, сипле сніг.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Тихо, легко і спроквола
покриває все довкола, —
ні стежок, ані доріг...
Сипле, сипле, сипле сніг.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Все присипав — доли, гори,
вже ввесь світ — мов біле море,
біле море без доріг...
Сипле, сипле, сипле сніг.

Марійка Підгірянка

Який настрій викликає в тебе цей вірш? З чим порівнює поетеса засіяний снігом світ?
Чому в поезії декілька разів повторюється один рядок? На що він звертає увагу читача? А може, це підказка, що підкреслені рядки є приспівом до пісні? Чи хочеться тобі проспівати вірш?

Спробуй дібрати власну мелодію до вірша.

Загадка

- Сплять узимку жабки і комашки,
  сплять собі в мурашнику мурашки,
  і великий хтось узимку спить —
  той, що називається.....

У ЛІСІ ВЗИМКУ

Насипало снігу в лісі багато, такого пухкого снігу та білого. Ходити в лісі взимку важко людині. А на лижах куди завгодно пройдеш.

Тихо навколо в лісі, тільки поскрипує веселий морозець у стовбурах сосен, ялинок та дубів. Скрип-скрип…

Тварини лісові не бояться снігу й морозу не бояться. Одяглися в тепле хутро звірятка, у густий пух пташки — й шукають собі їжу.

Під дуплом старого дуба миша собі ще влітку нірку вирила, наносила тоненьких травинок і сухого моху — зробила тепле кубельце. Спала миша, виспалась, треба піти й погуляти. Вилізла з нори, озирнулася навкруги. Тихо, очі сліпить білий сніжок.

Засипав сніг стежечку, що миша протоптала, прогулюючись. Вилізла вона на пеньок, дивиться — сухе насіннячко сюди вітер приніс. Поласувала сухим насіннячком і почала хутро своє чистити. Аж гульк — прямо над нею щось чорне й велике впало на стовбур дуба. Перелякалася миша, бо ворогів у неї багато. Перелякалася та — шубовсть із пенька прямо в нірку. Сидить, не поворухнеться. Зраділа, що втекла від страшної халепи.

Що ж воно за страхіття впало на стовбур? Тихесенько визирнула миша з нори, роздивилася, аж то дятел прилетів жуків шукати. Це птах не страшний. У дятла дзьоб міцний і лапи, мов гачки. Чіпляється дятел за кору дерева й лазить, куди захоче, — угору, униз, в один бік, у другий бік. Лазить дятел весело по деревах і — стук-тук дзьобом, тук-стук…

Працює дятел, аж цурки летять.

Ось під корою сховався на зиму жучок-шкідничок. Улітку буде цей жук дереву шкодити. Дятел колупнув кору, зирк — жучок. Схопив жука й проковтнув.

Так і працює дятел цілісінький день — винищує шкідників, що під кору поховалися.

Побачила миша дятла — вилізла з нори. Раптом стрибнула на пеньок білка, шишка соснова в неї в лапах. Сіла білочка снідати. На мишу, на дятла позирає, шишку гризе, насіння вилущує.

Олександр Копиленко

А ти спостерігаєш, як живе природа взимку? Які твої улюблені зимові розваги?

Напиши коротку розповідь або вірш про пташок і звірят, за якими тобі вдається «підглянути» упродовж зими.

Чи заважає зимова погода дітям відзначати Різдвяні свята, колядувати та віншувати рідним і знайомим?

Скоромовка

♦ Скрипу-скрипу скрипле сніг, зорі скрапують до ніг.

Загадка

♦ Ходить тихо — не шумить, а мости будує вмить.

КОЛЯДУЄМО ТА ВІНШУЄМО

Прочитай текст колядки і поміркуй, чи давня вона, чи збережена у ній пам'ять про створення світу.

КОЛЯДКА

Добрий вечір тобі, пане господарю. Радуйся!
Ой радуйся, земле, ясен світ засвітився!
(повтор після кожного рядка)
Вимітайте двори новими мітлами.
Застеляйте столи та все килимами.
Кладіть паляниці з ярої пшениці.
Бо прийдуть до тебе триєжданні гості.
Ой, що першим гостьом, — то красиве сонце.
Ой, що другим гостьом, — то ясненький місяць.
Ой, що третім гостьом, — то дрібненький дощик.
Ой, що сонце мовить — людей благословить,
то ізрадується дитятко маленьке.
Ой, що місяць мовить — звіра благословить,
то ізрадується звірятко дрібненьке.
Ой, що дощик мовить — поля благословить.
Як перейду яром, польом-господаром,
то заколоситься жито і пшениця,
жито і пшениця, всякая пашниця.

Які гості приходять до господаря на Різдво? Які подарунки йому приносять?
Хто із гостей благословить людей і чому?

ПОСІВАННЯ

Сію, сію, посіваю,
з Новим роком вас вітаю!
Хай вам жито щедро родить,
хай за вами Доля ходить —
і багата, і вродлива,
мудра, чесна і щаслива!

ВІНШУВАННЯ

Я — маленький хлопчик,
сів собі на стовпчик,
в сопілочку граю,
діток забавляю.
А ви, люди, чуйте,
коляду готуйте.
Яблучка, горішки —
це мої потішки.

Які ще віншування ти знаєш?
Чи відомо тобі, коли посівальники посипали господарів зерном — на Новий рік чи на Різдво? Чи ходили посівати дівчата?

Вивчи напам'ять святкове віншування.

Творімо разом. Продовж текст віншування.

Віншую татові, мамі, усій .....
І вам, милі друзі, рідній .....
Щоб радість у нашому домі .....,
Щоб рідна Вітчизна щаслива ....
Хай сонце у небі нас всіх ....
Бувайте здорові! Христос .....

Підсумовуємо прочитане

1. Якими художніми засобами змальовують письменники зиму? Пригадай рядки з вірша Марійки Підгірянки.
2. У творі якого письменника зустрічається вислів: «Я прислухаюсь до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін...»?
3. Як називається святковий вірш-привітання на Новий рік та на Різдво?
4. Чим відрізняються колядки від щедрівок?

ФАНТАСТИЧНІ МАНДРІВКИ У СВІТІ ЧУДЕС І В КОСМОСІ

Зове вона тебе з усіх доріг:
Егей, вертай додому, мандрівниче!
Милішої ніхто знайти не зміг,
Ласкавіше тебе ніхто не кличе,
Як ця зоря, як цей земний поріг!

НОВОРІЧНІ ДИВА

Сподіваюсь, ти знаєш, що в новорічну ніч трапляються різні дива. Щоправда, лише з тими, хто у них щиро вірить і вміє побачити казкову красу у всьому, що його оточує.

Прочитай уривок із п'єси **Моріса Метерлінка «Синій птах»**. Її герої — брат і сестричка Тільтіль та Мітіль — живуть в убогій хатині, але мають неймовірно багаті серця.

БЛАКИТНИЙ ПТАХ

Уривки з п'єси

У двері хижки постукали.

ТІЛЬТІЛЬ *(одразу ж принишк. Злякано)*: Хто це?..

МІТІЛЬ *(перестрашена)*: Тато!..

Вони не відчиняють, тож видно, як велика клямка сама собою з рипом піднімається, і до кімнати входить бабця в зеленій сукні й червонім очіпку. Вона горбата, кульгава, одноока, спирається на костур, ніс у неї зійшовся з підборіддям. Не важко здогадатися, що це — ФЕЯ.

ФЕЯ: У вас тут є Співуча Трава чи Блакитний Птах?..

ТІЛЬТІЛЬ: Трава в нас є, та вона не співає...

МІТІЛЬ: Тільтіль має птаха.

ТІЛЬТІЛЬ: Я не можу його віддати...

ФЕЯ: Чому це?..

ТІЛЬТІЛЬ: Бо він мій.

ФЕЯ: Це, звісно, поважна причина. То де він, той птах?..

ТІЛЬТІЛЬ *(показуючи на клітку)*: У клітці...

ФЕЯ *(почепила окуляри й розглядає птаха)*: Твій птах ні до чого мені, бо не досить блакитний. Доведеться вам розшукати того, що мені потрібен.

ТІЛЬТІЛЬ: Та я й гадки не маю, де він...

ФЕЯ: Я теж. Тому й треба його шукати. У крайнім разі обійтися без Співучої Трави я ще змогла б, однак Блакитного Птаха знайти необхідно. Я шукаю його для онуки — вона дуже хвора.

ТІЛЬТІЛЬ: А чим?..

ФЕЯ: Незрозуміло. Вона хоче бути щасливою...

ТІЛЬТІЛЬ: Он як!..

ФЕЯ: Ви хоч знаєте, хто я?..

ТІЛЬТІЛЬ: Ви трохи нагадуєте нашу сусідку, пані Берленго...

ФЕЯ *(зненацька розсердившись)*: Анітрохи не нагадую!.. Жодної схожості!.. Яке неподобство!.. Я — Фея Берилюна.

ТІЛЬТІЛЬ: А! Дуже раді...

ФЕЯ: Треба рушати зараз же!

ТІЛЬТІЛЬ: А ви підете з нами?..

ФЕЯ: Це неприпустимо. Вранці я поставила вариво, й щоразу, як мене немає більше години, воно википає... *(Вказуючи спершу на стелю, потім — на коминок і, врешті, — на вікно.)* Звідки ви хочете вийти? Звідси, звідти чи звідти?..

ТІЛЬТІЛЬ *(боязко показує на двері)*: Я волів би вийти звідти...

ФЕЯ *(знову гнівається)*: Це неприпустимо! Яка обурлива звичка! *(Вказуючи на вікно.)* Ми вийдемо звідси... Ну ж бо!.. Чого ви чекаєте?.. Мерщій одягайтесь!.. *(Діти хутко вдягаються.)* Я допоможу Мітіль...

ТІЛЬТІЛЬ: У нас немає черевиків.

ФЕЯ: Байдуже. Я дам вам чарівного капелюшка. А де ж ваші батьки?..

ТІЛЬТІЛЬ *(показуючи на двері праворуч)*: Там. Вони сплять...

ФЕЯ: А дідусь із бабусею?..

ТІЛЬТІЛЬ: Померли...

ФЕЯ: А менші брати й сестри є?..

ТІЛЬТІЛЬ: Так, є. Троє братиків...

МІТІЛЬ: І четверо сестриць...

ФЕЯ: Де ж вони?..

ТІЛЬТІЛЬ: Також померли...

ФЕЯ: Хочете їх побачити?..

ТІЛЬТІЛЬ: Ще б пак!.. Негайно!.. Покажіть їх нам!..

ФЕЯ: Я ж їх не ховаю в кишені!.. Однак все складається якнайліпше: ви стрінете їх у Країні Спомину на шляху до Блакитного Птаха. Повернете ліворуч на третьому перехресті. Що ви тут робили до мого приходу?..

ТІЛЬТІЛЬ: Ми бавились у пиріжки.

ФЕЯ: У вас є пиріжки?.. Де ж вони?

ТІЛЬТІЛЬ: В палаці багатих діток... Погляньте... Там так гарно!..

Тягне Фею до вікна.

ФЕЯ *(при вікні)*: Та ж їх їдять інші!..

ТІЛЬТІЛЬ: Так... Але ж нам усе видно...

ФЕЯ: І ти на них не сердишся?..

ТІЛЬТІЛЬ: Чого б це?

ФЕЯ: Бо вони все поїдять самі. Як на мене, дуже погано, що вони з тобою не діляться...

ТІЛЬТІЛЬ: Та ні, вони ж багаті... Ох, як у них лепсько, еге ж?..

ФЕЯ: Не краще, ніж у тебе.

ТІЛЬТІЛЬ: Пхе!.. У нас так темно, затісно, та й пиріжків нема.

ФЕЯ: Скрізь однаково — ти просто недобачаєш...

ТІЛЬТІЛЬ: Е, ні, я дуже добре бачу, в мене прекрасний зір. Я бачу, котра година на церковному годиннику, а татко — ні...

ФЕЯ *(знову зненацька розсердившись)*: Кажу ж тобі: ти нічого не бачиш!.. От який я маю вигляд?.. Якою я тобі здаюся?.. *(Тільтіль зніяковіло мовчить.)* То як? Відповідай! От я й дізнаюся, чи добре ти бачиш... Вродлива я чи бридка?.. *(Тільтіль і далі розгублено мовчить.)* Не хочеш відповісти?.. Юна чи стара?.. Рум'янощока чи блідолиця?.. А може, в мене горб?..

ТІЛЬТІЛЬ *(запопадливо)*: Та ні ж бо, ні, він зовсім невеличкий...

ФЕЯ: А з виразу твого обличчя, здається, величезний... Ніс у мене гачком, а ліве око виколоте?..

ТІЛЬТІЛЬ: Ні-бо, ні, я не казав цього... А хто це вам його виколов?..

ФЕЯ *(ще дужче дратуючись)*: Та ж воно не виколоте!.. Нечемо! Нікчемо!.. Воно ще гарніше за інше: більше, ясні-

ше, кольору небесної блакиті... А моє волосся ти бачиш?.. Воно золотиться, мов стигла пшениця!.. Або наче золоті самородки!.. Таке густе, що й голові важко... Розсипається навсібіч!.. Поглянь на руки! Бачиш його?.. *(Виймає з-під капелюшка два рідкі пасемця сивого волосся.)*

ТІЛЬТІЛЬ: Так. Я бачу кілька волосинок.

ФЕЯ *(обурена)*: Кілька волосинок?.. Снопи!.. Віхті!.. Оберемки!.. Золоті потоки!.. Я знаю: люди звичайно кажуть, що нічого того не бачать!.. Але ж ти, гадаю, не належиш до цих сліпих злюк?..

ТІЛЬТІЛЬ: Ні, ні. Я добре бачу ті пасемця, що виглядають...

ФЕЯ: Але ж треба з не меншим завзяттям бачити й інші, приховані... Які дивні ці люди... Відтоді, як феї вимерли, вони нічого не бачать і навіть про це не здогадуються... Добре, що при мені завжди те, що ладне засвітити згаслі очі... А що це я виймаю з торбинки?..

ТІЛЬТІЛЬ: Ой! Який гарненький зелений капелюшок!.. А що ж це блищить отам, на пряжці?..

ФЕЯ: Величезний Діамант, що повертає зір...

ТІЛЬТІЛЬ: Он як!..

ФЕЯ: Атож. Спочатку вдягаєш капелюшка, потім легесенько повертаєш Діаманта: от хоч би й так, ліворуч. Зрозумів?.. Він натискує на нікому не знану ґулю в голові, й ти бачиш по-справжньому...

ТІЛЬТІЛЬ: А це не боляче?..

ФЕЯ: Аніскілечки, адже він чудодійний... Ти відразу ж побачиш суть речей, як-от душі Хліба, Вина, Перцю...

МІТІЛЬ: І душу Цукру теж?..

ФЕЯ *(знову зненацька розсердившись)*: Авжеж!.. Ненавиджу безглузді запитання!.. Душа в Цукру так само цікава, як і душа в Перця. Оце й усе, чим я могла вам допомогти у пошуках Блакитного Птаха... Звісно, Летючий Килим або Перстень-Невидимка вам стали б у пригоді більше... Та я згубила ключ від шафи, де їх зберігаю... А! Ледь не забула!.. *(Показуючи на Діамант.)* Поглянь! Як тримати його так, а потім — трішечки повернути, побачиш Минуле... Ще один легкий оберт — і побачиш Майбутнє... Це все цікаво, корисно, до того ж Діамант не зчиняє і найменшого шуму...

ТІЛЬТІЛЬ: Але ж тато його забере...

ФЕЯ: А він його не побачить! Ніхто не зможе побачити Діаманта, поки він у тебе на голові... Хочеш спробувати?.. *(Одягає Тільтілю на голову зеленого капелюшка.)* Тепер поверни його... Ще один оберт — і...

Щойно Тільтіль повертає Діаманта, як довкола всі речі зненацька напрочуд змінюють подобу. Стара Фея раптом обертається на чарівну красуню-принцесу; каміняччя, з якого збудовано хижку, якнайкоштовніше ясніє, іскриться, виграє-виблискує синню сапфірів. Нехитрі меблі в хатинці теж оживають і кращають: дерев'яний столик поводиться гідно й шляхетно, начебто він — із мармуру. Циферблат на дзиґарях, мружачись, лагідно й добросердо всміхається; дверцята ж, за якими змигує туди-сюди вагадло, прочиняються, і звідти вистрибують Години. Вони, сміючись, беруться за руки і заводять

танок під звуки казкової музики. Тільтіль, звісно, вражений. У нього вихоплюється вигук.

ТІЛЬТІЛЬ *(показуючи на Години)*: Хто ці чарівні панни?..

ФЕЯ: Не бійся. То Години твого життя. Вони тішаться, що бодай на мить вивільнилися й опинились на видноті…

ТІЛЬТІЛЬ: А чому це стіни такі світлі?.. Хіба вони з цукру чи з коштовного каміння?..

ФЕЯ: Усі камені однакові, усі камені коштовні. Одначе Людина бачить лише деякі…

А феєрія триває і довершується. Душі чотирифунтових Хлібців ув образі чоловічків, припорошених борошном, убраних у сорочки кольору хлібної скоринки, вилазять із діжі й вистрибують довкруж столу. Навздогін за ними, щойно вибігши з грубки, женеться, корчачись від сміху, Вогонь, вбраний у трико барви сірки й цинобри.

ТІЛЬТІЛЬ: А це що за потвори?..

ФЕЯ: Не велике панство. Це душі чотирифунтових Хлібців, які, користаючись із настання Царства Істини, вилізли з діжі, де їм було затісно…

ТІЛЬТІЛЬ: А той великий червоний чортяка, від якого так тхне?..

ФЕЯ: Цить! Не так голосно! Це Вогонь… Він має препаскудну вдачу.

Феєрія ж на час розмови не вщухає. Киця й Пес, що спали собі, згорнувшись клубочками біля шафи, прокинувшись, одночасно зойкнули і зникли в люку. Замість них з'являються дві нові істоти: одна — в масці бульдога, інша — в масці Киці. Тієї ж миті чоловічок у масці бульдога *(відтепер ми зватимемо його Псом)* кидається до Тільтіля, душить його в обіймах, вкриває бурхливими й гучними цілунками, а жіночка в масці Киці *(відтепер ми зватимемо її Кицею)* чепуриться, підкручує вуса, вимиває руки

і аж тоді підходить до Мітіль. Пес вистрибує, перекидаючи все довкола догори дриґом, і загалом поводиться нестерпно.

ПЕС: Мій боженьку!.. Добридень! Добридень, мій боженьку!.. Нарешті, нарешті я можу розмовляти! Мені стільки всього треба тобі розповісти!.. Марно я гавкав і метляв хвостом — ти не розумів мене!.. Але ж тепер!.. Добридень!.. Здоров був!.. Я люблю тебе! Люблю!.. Хочеш, я втну якесь диво!?.. Хочеш?.. Хочеш, стану гопки?.. Хочеш, пройдуся догори ногами чи станцюю на линві?..

ТІЛЬТІЛЬ *(до Феї)*: Хто цей пан із собачою головою?..

ФЕЯ: Невже не впізнав?.. Ти вивільнив душу Тілу!..

КИЦЯ *(підходячи до Мітіль, недовірливо простягає їй руку)*: Добридень, панночко... Ви сьогодні надзвичайна!..

МІТІЛЬ: Здрастуйте, пані... *(До Феї.)* А це хто?..

ФЕЯ: Неважко здогадатись — тобі простягає руку душа Тілетти... Поцілуй її!..

ПЕС *(відштовхуючи Кицю)*: І мене!.. Я теж хочу поцілувати боженьку!.. Я поцілую дівчинку!.. Я всіх зацілую!.. Чудово!.. Це вже гульнемо!.. Я налякаю Тілетту!.. Гав! Гав! Гав!..

КИЦЯ: Пане, я вас не знаю...

ФЕЯ *(погрожуючи Псові чарівною паличкою)*: Зараз же вгамуйся!.. Як ні, ти на віки вічні поринеш у Мовчання...

А феєрія триває: веретено в кутку кімнати чимдуж обертається, тчучи прядиво з чарівних променів світла; в іншому куточку умивальник, перетворившись на осяйний водограй, виспівує тонюсіньким голоском і затоплює раковину потоками перлів і смарагдів. Звідти постає душа Води у подобі струмливої дівчини з розкуйовдженим волоссям. Вона відразу ж стає до боротьби з Вогнем.

ТІЛЬТІЛЬ: А хто ця мокра пані?..

ФЕЯ: Не бійся. Це Вода. Вона вийшла з крана...

Глек із молоком перекидається, падає зі столу додолу й розбивається. Із розлитого молока здіймається висока біла сором'язлива постать, яка, здається, боїться всього на світі.

ТІЛЬТІЛЬ: А хто ця полохлива пані в самій сорочці?..

ФЕЯ: То душа Молока розбила глечик...

Цукрова голова, що лежала біля шафи, росте, шириться, прориває паперову обгортку. Звідти випливає солоденька облудна істота, напівбіла-напівсиня і, догідливо всміхаючись, простує до Мітіль.

МІТІЛЬ *(схвильовано)*: Що йому треба?..

ФЕЯ: Та це ж душа Цукру...

МІТІЛЬ *(заспокоївшись)*: А в нього є льодяники?..

ФЕЯ: Повнісінько — у кишенях, та й пальці його — з льодяничків...

Зі столу падає лампа, з неї здіймається полум'я, обертаючись на сонцесяйну діву незрівнянної краси. На ній — довгий прозорий сліпучо-яскравий серпанок. Вона стоїть непорушно.

ТІЛЬТІЛЬ: Це королева!

МІТІЛЬ: Це Божа Матір!..

ФЕЯ: Ні, дітки, це Душа Світла...

А каструлі на полицях обертаються дзиґами, шафа для білизни грюкає дверцятами й розгортає полотна кольору місячного та сонячного сяйва, між ними снується не менш ошатне ганчір'я й дрантя, що збігає з драбини, котра веде на горище. Аж ось хтось тричі сильно стукає в двері праворуч...

ТІЛЬТІЛЬ *(злякано)*: Це тато!... Він почув нас!..

ФЕЯ: Поверни Діаманта!.. Зліва направо!.. *(Тільтіль рвучко повертає Діаманта.)* Та не так швидко!.. Господи!

Тепер запізно!.. Ти надто рвучко його повернув! Вони не встигнуть зайняти свої місця, і ми вскочимо у велику халепу...

Фея знову обертається на бабцю, стіни тьмяніють, Години повертаються до годинника, веретено зупиняється. Здіймається лемент і метушня...

Моріс Метерлінк
Переклад Дмитра Чистяка

Чи віриш ти, що людина може мандрувати в часі і просторі, з нею можуть траплятися різні дива? І чи насправді всі речі мають свої невидимі образи й характери? Кого ще ти оживив би і зобразив у цій казковій історії?

Спробуй самостійно продовжити казку, придумай пригоди новорічної ночі, а потім можеш порівняти свою вигадку із завершеним сюжетом Моріса Метерлінка, прочитавши повністю його книжку або переглянувши фільм «Блакитний птах».

Якщо в тексті є багато незрозумілих слів, зазирни у тлумачний словник.

ДІД МОРОЗ У ПІДВАЛІ

Уривок із повісті «Чарівні окуляри»

Все-таки Ромка був лідером. А душа лідера прагне лідерства, першості. І якось Ромка мені сказав:

— Слухай, їжачку, чарівні окуляри завжди когось виручають. Спершу мене, тоді Ритку... Вони добрі. Це факт! Просто так вони не діють. Я б хотів теж скористатися з них.

— А хто тобі заважає? — знизав плечима я.

— Ти! — сказав Ромка.

— Тю! Яким це чином?

— Бо вони весь час до тебе потрапляють.

— Що ж я можу зробити?

— Треба, щоб з тобою щось сталося.

— Що?

— Треба, щоб ти втрапив у якусь халепу... Тоді чарівні окуляри допоможуть мені тебе врятувати.

— Що ж зі мною повинно статися?

— Якась страшна небезпека.

— Тю!

— Обов'язково! Щоб я мусив тебе рятувати.

— У яку ж халепу ти пропонуєш мені втрапити?

— Ну... провались у каналізаційний люк абощо...

— Ні! У каналізаційний люк провалюйся ти!.. Я не хочу! Категорично!

— Ну, я ж сказав для прикладу, — скривився Ромка. — Я ж сказав «абощо». Придумай сам. Ти ж мені ДРУГ?

— Друг! — сказав я.

— То ти для друга не можеш собі зробити якусь неприємність... тимчасову?

— Досить дивний вияв дружби — провалюватись у каналізаційний люк...

— Ну я ж сказав — не наполягаю я на провалюванні обов'язково у каналізаційний люк, якщо ти такий бридливий. Можна провалитися у щось інше. В ополонку, наприклад. Зараз якраз зима. Новий рік скоро.

— Спасибі тобі у шапочку! Хочеш, щоб я Новий рік у лікарні зустрічав? У мене вже таке було. Позаторік, коли я сніговика ліпив, розпарився, застудився і крупозне запалення легенів підхопив. Двостороннє! Ледь дуба не врізав. Провалюватися в ополонку не буду! Категорично!

— От ти ж, їй-богу! — спересердя махнув рукою Ромка. — Ну, сам, сам придумай щось! Ти ж хлопець з фантазією. Ну, я тебе прошу! Придумай!.. Тільки, щоб було небезпечно. Щоб я мусив тебе рятувати. Зроби, їжачку!.. Ти ж мені друг!

Я зітхнув. Коли такі слова каже лідер класу, з яким усі хлопці мріють дружити і який ще недавно не звертав на мене аніякісінької уваги, а якщо й звертав, то тільки щоб посміятися, покепкувати, — хіба міг я йому відмовити?..

— Я побіжу до скверика, де ми бачили на лавці окуляри, які потім зникають, а ти давай — роби собі небезпеку! — вже весело сказав Ромка.

— Ну й задав ти мені задачу! — почухав я потилицю.

— Давай-давай! І не барись! Бо я змерзну там у скверику. Бачиш — мороз! Ще й вітер. Давай! — І Ромка побіг до скверика.

А я вийшов у двір і став озиратися й міркувати. Яку ж мені небезпеку собі зробити, щоб Ромка мене врятував?.. На трансформаторну будку лізти — неоригінально. Вже було. Саме з трансформаторної будки знімав я Ромку. Послизнутися й гепнутися головою у якомусь закапелку, щоб ніхто мене до приходу Ромки не побачив... Ризиковано. А як дуже заб'юся і втрачу притомність?.. У мене

вже таке було. Я колись на перилах у під'їзді з'їжджав, упав, голову розквасив — довелося «швидку» викликати… Так тоді хоч хлопці були, побігли, матері сказали — вона «швидку» викликала. А тепер тільки на Ромку надія. А як він забариться або й взагалі йому чарівні окуляри не трапляться — дуба ж врізати можу… Ні! Треба щось інше придумувати… І раптом я побачив відчинені двері підвалу. У нашому новому дев'ятиповерховому будинку у підвалі бойлерна, а також комірчини для кожного мешканця (тобто для кожної квартири), щоб зберігати, кому що треба або, навпаки, кому що не треба (у квартирі заважає): влітку — санчата, лижви, взимку — літнє причандалля: надувні човни, риболовні снасті тощо. Або й різні поламані речі, які викидати шкода. Дехто навіть картоплю, моркву, буряки, з дачі привезені, зберігає…

«О! — подумав я. — Сховаюсь у підвалі! Підверну ногу — наче ходити не можу. Тільки не дуже — не калічитися ж по-справжньому через те, що Ромці забандюрилося мене рятувати за допомогою чарівних окулярів». Зайшов у підвал, спустився сходами вниз. І тільки завернув за ріг (щоб зайти у коридор, де комірчини), аж раптом почув,

як нагорі брязнули залізні двері і клацнув замок. «Ой! — тенькнуло у мене в животі. — Це ж хтось замкнув двері!» Кинувся я сходами нагору — так і є! Двері були замкнені. Видно, хтось із мешканців або двірничка, що були у підвалі, спершу забули замкнути двері, а тоді повернулися і замкнули. Оце номер! Спершу я злякався, а тоді подумав: «А чого лякатися? Якраз те, що треба. І ногу підвертати не доведеться. Якщо Ромка одержить чарівні окуляри, якщо вони потраплять йому на ніс, він побачить, де я, побіжить додому (у нас у кожного мешканця є ключі від підвалу), візьме ключі й визволить мене. А якщо, не дай Боже, у Ромки з чарівними окулярами нічого не вийде, теж не біда, — я забарабаню у двері, хтось же ж таки почує і визволить мене. Отже, нічого страшного. Що ж, буду чекати... І тут несподівано з підвалу залунала пісня:

З Новим роком всіх вітаю!
Щастя, радості бажаю!
Всіх вітаю, всіх віншую
і щастинки-золотинки,
щастя-радості хвилинки
всім дарую! Всім дарую!

Я завмер. Що таке?! Хто це там співає?! Я обережно навшпиньках підійшов до рогу і зазирнув у коридор підвалу, де були комірчини. Двері комірчини тринадцятої квартири були відчинені — там горіло яскраве світло. Я чув, що у тринадцяту квартиру переїхав якийсь дядечко. Але я його ще не бачив. Я підійшов ближче і зазирнув у комірчину. Там, на старому кріслі з обдертою на бильцях шкірою, сидів... Дід Мороз. У білій ватяній шапці з червоним верхом, у білій марлевій шубі, отороченій знову ж таки ватою, з наклеєними вусами й бородою, з нафар-

бованим носом і щоками — звичайний собі Дід Мороз, які ото ходять у школи та дитсадки на новорічні ялинки. Одне тільки було незвичайно — Дід Мороз був в окулярах! Я ще ніколи не бачив Дідів Морозів в окулярах. У кутку комірчини стояло велике тріснуте дзеркало в порепаній дерев'яній рамі. А на піддзеркальнику — маленька ялинка, на гілках якої горіли різноколірні свічки. Але дивно — не лише свічки, а й вогники свічок були різноколірні: сині, зелені, червоні, голубі...

Я ніколи раніше не бачив свічок з різноколірними вогнями. Лампочки бувають кольоровими, але це ж були не лампочки, а вогники... А в іншому кутку комірчини стояв великий старовинний годинник з довгим золотим маятником, що неквапливо гойдався з боку в бік, хрипло цокаючи... Дід Мороз раптом побачив мене і привітно усміхнувся:

— О! Здоров, Васю!

— А... а звідки ви знаєте, як мене звуть? — здивувався я.

— Ображаєш! Як це я можу не знати такого знаменитого сусіду?..

— Чим же я знаменитий?

— Сам знаєш! — підморгнув мені Дід Мороз.

— А-а... бо рудий.

— Не тільки!..

— А... а ви хто? Артист?

— Знову ображаєш!.. Не артист! Дід Мороз я! Не бачиш хіба?

— Ну, ви ж не справжній. І шапка з вати, і шуба марлева. І вуса, й борода наклеєні. І ніс, щоки нафарбовані. І — в окулярах!.. Справжніх Дідів Морозів в окулярах не буває.

— А ти справжніх Дідів Морозів бачив коли-небудь?

— Н-ну... не бачив, — змушений був признатися я.

— А як не бачив, то чого мене ображаєш?.. А окуляри в мене незвичайні!..

— Ча... чарівні?!

Я завмер. Невже знову не Ромці, а мені попалися чарівні окуляри?.. Як же він мене тепер визволить?!

— А що ви робите тут, у нашому підвалі, як ви справжній Дід Мороз? — спитав я.

— От бачиш — у кутку стоїть годинник. Він у мене теж чарівний, незвичайний. У ньому працюють Ковалі Щастя — брати-близнюки Майстер Тік і Майстер Так — кують людям щасливий час, хвилинки-щастинки-золотинки... Дивись! — Дід Мороз змахнув рукою — над циферблатом старовинного годинника враз розчинилися дверцята, і я побачив двох маленьких ковалів у червоних фартушках, що у такт маятнику цокали золотими молоточками по золотому ковадлу.

— Ой! Як здорово! — вигукнув я.

— Жаль, що ти не чуєш, як вони співають. Бо в них дуже тоненькі голосочки. Ну, нічого, я тобі за них заспіваю! — і Дід Мороз заспівав:

— Ми — Щастя Ковалі,
єдині на Землі!
Куєм щасливий час
для всіх, для всіх для вас!
Тік-так! Тік-так!
Тік-так! Тік-так!
Тік-так! — і є хвилинка,
щастинка-золотинка!..
Працюємо невтомно ми,
щоб ви були щасливими...

Закінчивши співати, Дід Мороз сказав:

— От я ті щастинки-золотинки й розкладаю по новорічних подарунках, щоб діти були щасливими... Але найщасливіша хвилина буває тоді, коли ти зробив комусь добро таємно, так, щоб він не знав, хто це йому зробив. А коли це зробити перед Новим роком, то весь наступний рік буде для тебе щасливим... Але, я бачу, щось тебе бентежить, непокоїть... Що таке?

Я зітхнув і махнув рукою:

— Та!.. Ромка, мій друг, чекає у скверику на чарівні окуляри... А вони знову мені попалися.

— А нащо йому чарівні окуляри? — спитав Дід Мороз.

— Він мусить крізь них побачити мене і визволити... Бо хтось же замкнув двері підвалу. Він і вас тоді визволить...

— А він хороший хлопець?

— Лідер нашого класу. Хіба лідери бувають поганими хлопцями?

— Ну, тоді треба йому допомогти! — усміхнувся Дід Мороз. І враз я побачив, що окуляри з носа Діда Мороза зникли... І тут зазвучала гарна музика і все попливло в мене перед очима... Скільки це тривало, я не пам'ятаю. Та раптом я почув голос Ромки, що кликав мене:

— Васю! Їжачку!.. Васю!..

Я кинувся до сходів і побачив у розчинених дверях підвалу Ромку. Він збіг до мене униз:

— О! Ти таки тут!.. От здорово!.. А я стояв у скверику, і раптом у мене на носі опинилися окуляри... І я побачив тебе в підвалі. І ще якогось Діда Мороза побачив...

Ми завернули за ріг у коридор підвалу... Двері комірчини тринадцятої квартири були замкнені. І на них висів великий золотавий замок.

— Тю! А де ж той Дід Мороз?! — здивовано спитав Ромка.

— І він же ніяк не міг прослизнути повз нас. А іншого виходу з підвалу нема, — сказав я.

— Не інакше, як у нас у тринадцятій квартирі оселився чарівник, — сказав Ромка.

Я розповів Ромці все про дивного Діда Мороза, про чарівний годинник з Ковалями Щастя, про хвилинки-щастинки-золотинки і про те, які хвилини бувають найщасливішими, особливо перед Новим роком...

— А що?! — вигукнув Ромка. — Давай для інтересу зробимо комусь несподіване таємне добро!

Ми думали-думали і придумали — засунули у рюкзак нашої першої красуні Ритки Скрипаль дві цукерищі «Гулівер» — від кожного по цукерищі. Вона ж так любить солодке!.. А ще засунули у рюкзак Льоні Кучеренку дві пачечки чипсів. Він їх теж страшенно любить, але нечасто може собі купити, позаяк батьки його не дуже круті, прямо скажемо.

Після отих чипсів Ромка сказав:

— Ти знаєш, а воно таки приємно — робить добро таємно!.. Ха-ха! Навіть у риму вийшло!..

Того ж дня ми намагалися законтактувати (або, як каже моя бабуся, «закомпанірувати») з дядечком з тринадцятої квартири. Але сусіди нам сказали, що він уже три дні перебуває в закордонному відрядженні у Сполучених Штатах Америки.

Хто ж тоді був у підвалі?

Дивина та й годі!

Всеволод Нестайко

Хто з героїв цього оповідання тобі симпатичніший? Чи все в поведінці хлопців тобі подобається?

Чи погоджуєшся з тим, що Ромка поводиться як справжній друг?

Зверни увагу на слова Діда Мороза про те, як слід робити добро.

БІЛЕ АНГЕЛЯТКО

Ходить собі, ходить
біле ангелятко
по крутій горі,
світить та засвічує
золоту лампадку до зорі.

А зоря то сходить,
то собі заходить
за зелений гай.
Просить ангелятко
золоту лампадку: «Не згасай!»

Марія Чумарна

Поміркуй, яке світло несе дітям золота лампадка білого ангелятка.

Чи можеш ти уявити образ свого ангелятка? Придумай про нього святкову історію.

Прослухай новорічні та різдвяні пісні.

ПОДОРОЖІ І МАНДРІВКИ

Люди завжди хотіли пізнавати світ, в якому вони живуть, розкривати для себе нові таємниці, гартувати силу, утверджувати добро і правду на Землі.

А найдавнішими мандрівниками були герої казок.

ЯК ІВАН ДО СОНЦЯ ХОДИВ

Українська народна казка

Жив колись на світі парубок Іван. Та був він небагатим, то пішов до пана найматися. Пан прийняв його до стайні коней доглядати. А інші конюхи, що в стайні працювали, незлюбили того парубка. Вибрали йому найгірших коней. І хоч як Іван не старався — ті коні не тішили око своєю чистотою.Та ще й конюхи робили прикрощі Іванові: потай посипали його коней пилюкою, аби пан завжди лаяв хлопця і називав ледацюгою. Гірко стало Іванові. Прийшов він до стайні, сів біля свого лошака та й зажурився. А той лошак його і питає:

— Чого сумуєш, приятелю?

— Як же мені не сумувати, коли пан знову побив мене за те, що мої коні брудніші за інших?

— Не журися, я тобі пораджу. Відріж трішки волосся з моєї гриви, зроби щіточку та почисть нею коней.

От зробив так Іван — і його коні аж засяяли! Тепер пан побив інших конюхів. Якось погнали ті конюхи коней на річку купатися та зустріли там стару-престару бабу. Баба і питається, хто це їх так б’є, що синці видно. Ті конюхи й сказали, що пан б’є, бо їхні коні брудніші за Іванових.

— Купіть мені червоні чобітки — то я вам допоможу, — каже баба.

От принесли вони бабі чоботи, а вона й каже:

— Шепніть своєму панові, що Іван може дізнатися, чому Сонце так весело сходить і сумно заходить. Він піде світ за очі і не повернеться.

От набрехали панові, то він і наказує Іванові йти до Сонця. Знову поділився Іван своїм горем із конем, а той і каже йому: «Не журися, підемо до Сонця».

Та й пішли. Ідуть та й ідуть, на третій день доходять до двох берестів, котрі зчепилися гіллям та б'ють один одного так, аж листя сиплеться. Побачили парубка — і питають, куди він іде.

— До Сонця: хочу дізнатися, чому воно вранці весело сходить, а увечері сумно заходить.

— Спитай його, доки ми тут битися будемо!

Пішли далі. День ідуть, другий, третій — стрічають жінку, що виганяє з терну каченят.

— Куди ідеш, парубче?

— До Сонця!

— Спитай у нього, доки мені ще виганяти з терну каченят.

Ідуть далі день, другий, третій. От приходять до річки, через яку золотий міст перекинуто. Тільки ступили на нього — а риба з води кричить:

— Куди ідеш, парубче?

— До Сонця!

— Спитай, доки я ще буду тримати міст на своїх плечах!

Перейшли річку і опинилися під височенною горою. Три дні піднімались на ту гору і нарешті прийшли до кришталевого палацу. До них вибігла жінка в рожевій хустині — то була Сонцева мати.

— Ой, тікайте звідси, бо як мій син прийде на обід — то від вас залишиться лише жменька попелу!

Іван розповів їй, яке лихо привело його до Сонця. От вона заховала їх під лаву. Коли це вкочується Сонце.

— Людський дух чую, — каже.

— Та ні, то тобі причулося.

От поки Сонце обідає, Мати й говорить:

— Цієї ночі снилось мені, що якийсь дивний чоловік питає у мене: чому Сонце вранці весело сходить, а увечері сумно заходить? А я й не знала, що йому відповісти.

Сонце засміялося:

— Я весело сходжу, бо далеко бачу. Як тільки вийду — із синього моря виринає чарівна красуня. Вона до мене усміхається — і я радію, кличе мене — я йду і цілий день милуюся нею. Увечері дівчина ховається в морі — і мені стає сумно.

Мати ще питає:

— А доки будуть битися ті два берести, що при дорозі?

— То не берести, а два брати. Б'ються вони вже тисячу років і ніколи не перестануть битися. Бо дуже знущалися над своїми рідними: на старість їсти не давали, сорочок не прали, а перед смертю вигнали слабих на зелену пашу.

— І ще мені приснилася жінка, що виганяє каченят із терну.

— То не каченята, а її діти. Вона їх погубила: їстоньки не давала, спатоньки не клала, сорочечок не прала. Буде їх доти виганяти, поки я не згасну на небі.

— А що ж то за риба, що золотий міст тримає? Доки його триматиме?

— Триматиме доти, поки не скине у річку першого подорожнього, що ступить на міст.

Пообідало Сонце, поцілувало матір і рушило далі. Іван

з коником вилізли з-під лави. Подякували Сонцевій матері і пішли собі. Приходять до річки і чують голос риби:

— Що сказало Сонце?

— Мовчи, — шепнув кінь, — скажеш тоді, коли міст перейдемо.

Перейшли міст — Іван і каже рибі:

— Триматимеш міст доти, поки не скинеш першого подорожнього в річку.

— То це ж ти і був тим першим подорожнім! — забідкалася риба.

Прийшли до жінки, що каченят із терну виганяє, до берестів, — переказали їм, що Сонце сказало. Повернувся Іван до пана, розповів йому, чому Сонце так весело сходить, а сумно заходить.

— Можеш далі у мене служити, — каже пан.

— Та ні, не буду я більше служити. Пора мені женитися.

Прийшов до свого коня і радиться з ним, як би засватати ту дівчину, про яку Сонце казало.

— Візьми із собою пилку, сокиру і мотуз, — каже кінь.

Сім днів та сім ночей ішли вони до моря. Тут Іван збудував таку гарненьку хатку, що в ній і цар не посоромився б жити.

— А тепер, — каже кінь, — прив'яжи до дверей мотузку і заховайся в кущах. Кінець мотузки добре тримай. Як дівчина зайде — смикни, двері зачиняться, а ти підходь, тримаючись за мотузку.

От коли Сонце зійшло — із моря вийшла дівчина, і така гарна — що ні в казці сказати, ні пером описати. Зайшла вона в хатку. А Іван сіпнув за мотузок і зачинив за нею двері. Дівчина злякалася і стала кричати:

— Пусти мене!

— Ні, рибонько, не пущу: маєш мені за дружину стати.

— Мене любить Сонце, і я маю любити його.

— Я теж люблю Сонце і буду йому вірним.

— Коли так — бери мене за руку і веди до нього, нехай нас благословить.

Побралися вони і живуть щасливо донині. Щоранку стоять на березі моря і зустрічають Сонце, а увечері його проводжають.

До якого виду казок ти віднесеш прочитану: чарівних, героїчних чи соціально-побутових?
Чому Іван вирішив мандрувати до Сонця? Як ти уявляєш собі таку мандрівку?
Що б ти хотів запитати в Сонця, яке все знає, тому його в казках ще називають Дідом-Всевідом? Що, на твою думку, людині знати найважливіше?

Напиши вірш або казочку про свою мандрівку до Сонця.

ЗІРКА НА ІМ'Я СОНЦЕ

Ця зірка народилася багато мільярдів років тому, але за космічними мірками вона ще дуже молода. Діаметр Сонця в 1,3 мільйона перевищує діаметр Землі, маса — майже в 300 000 разів! А обсяг Сонця більший за обсяг Землі в 1 301 000 разів.

Поверхня нашої зірки розігріта до + 6000 градусів за Цельсієм. Сонце постійно викидає в простір не тільки промені світла і радіопромені, але й потоки розрідженої плазми. Їх називають сонячним вітром. Сонячний вітер має великий вплив на всю систему планет.

Із книги «Планета Земля»

Прислів'я

♦ У ніч найтемнішу про сонце пам'ятай.

УКРАЇНСЬКИЙ РОБІНЗОН

У 1918 році в Україні йшла війна проти російських військ, які хотіли знищити новостворену Українську Народну Республіку. Українські видавництва у той час друкували книжки, які піднімали героїчний дух молоді. Однією з них стала книжка під назвою «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові».

Про моряка, який внаслідок корабельної катастрофи опинився на безлюдному острові і прожив там багато літ, було написано чимало історій. Найбільш знаменитою стала книга Даніеля Дефо «Пригоди Робінзона Крузо».

А молоді талановиті люди — Ігор Федів та Вал. Злотополець вирішили написати твір про українського лицаря, який ні за яких, навіть найважчих обставин, не втрачає віри в Бога і любові до Батьківщини.

Микола був відважним козаком, бився з ворогами, потрапив у полон і провів багато часу в турецькій неволі. Втік, потрапив на судно, яке розбилося в морі, — вижив лише він. І знайшов у собі сили облаштувати своє життя на безлюдному острові.

Цю книгу автори присвятили пам'яті своїх друзів, які загинули в бою під Крутами. Триста молодих студентів стали на захист України в нерівному бою — і загинули.

Сподіваюсь, тобі сподобається герой Микола, і ти прочитаєш книжку повністю. А зараз — ознайомся з уривком із повісті, в якому розповідається, як почалося життя українського робінзона на безлюдному острові.

ЖИТТЯ ТА ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ КОЗАКА МИКОЛИ НА БЕЗЛЮДНОМУ ОСТРОВІ

Уривок із повісті

Перед ним розкинувся острівець милі на дві завширшки і чотири завдовжки. Непролазний, дикий праліс вкривав значну його частину. Ніде не було видно осель, нізвідки не підіймався дим. Скільки не напружував Микола зір, ніяк не міг відшукати ознак людського життя. І тут підігнулися йому ноги, в німому відчаї притулився до скелі.

«Острів! Безлюдний острів!...» — шепотів він ледве чутно.

І згадалися Миколі ті хвилини, як іще малим хлопчиком бігав зеленими луками, як забавлявся в гурті друзів: насипав вали, дерев'яною шаблюкою зводив січі. А потім, стомлений, убігав до хати й розказував матері, як то вони рубалися, як в Андрійка зламалася шаблюка, як списом шкіру здерли з руки.

Згадав оце все Микола, й жаль охопив за ріднею, за товариством. Чи вернеться він коли до них? Чи тут і загине?

Відчував, як до очей підступили сльози. Довго-довго сидів отак непорушно Микола. І незримі нитки слалися з далекої землі до любої вітчизни. Він посилав туди всю свою любов і безмежну тугу.

«Мабуть, довго мені доведеться тут прожити, — подумав нарешті тужно.— А може, й вікуватиму тут на цьому острові. Треба тепер відшукати хоч печеру, яка б захистила від хижаків та холоду».

І він, спустившись з гори, розпочав пошуки, але, крім кам'яних скель, нічого не знайшов. Аж наприкінці при одній, як мур, стрімкій скелі побачив невеличку заглибину з вузькою щілиною. «Ось тут буде моя домівка!» — подумав Микола.

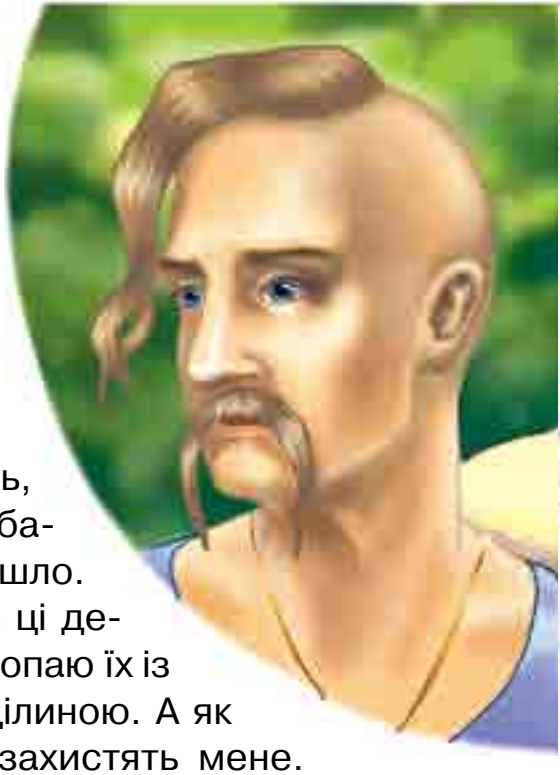

«Якби мати лопату й кайло, — міркував він далі, — то таку б видовбав печеру — хоч куди! Або хоч би шаблюка! Та, крім рук, нічогісінько немає, а руками не будеш довбати скелі; треба щось вимудрувати».

Узяв спочатку гострий камінь, що лежав під ногами, почав довбати ним, та нічого з цього не вийшло. Аж врешті таки придумав. «Ось ці дерева зарадять моєму лихові: викопаю їх із корінням та й посаджу перед щілиною. А як розростуться, то наче стіною захистять мене. І спати вже можна спокійно, і ховатись од буревію. А згодом, може, щось краще знайду...».

Не гаючи часу, взявся Микола до роботи. Руками викопував дерева, й хоч нелегко йому доводилось, але надвечір вже лежало перед печерою кілька. Змучений, обтер піт із чола й пішов напитися. А що вирішив до вечора посадити кілька дерев, то про спочинок не було й думки. Тепер почав руками рити ями. І хоч добре нагрів собі чуба, проте ввечері зеленіло п'ять дерев перед печерою.

Тим часом голод ізнову почав допікати, а тут тобі вже й ніч надходить. «Піти б мені на берег і вдруге підживитися устрицями, а то як ляжеш голодний, то й не заснеш, як слід», — думав Микола. І хоч темно було, подався до моря. Прийшов на берег, а тут тобі лихо: хвилі залили мілину.

«Гай, гай! Це приплив, — зітхнув Микола, — нічого не вдієш, козаче, — вертайся й лягай спати голодний».

Та де тут лягати? Таки довелося примоститись на дереві. А щоб не скотитися з гілляки, прив'язався очкурем і заснув за мить.

Коли прокинувся вранці, відчув, як болить спина й нога, добре таки надавлена гіллякою. Але то був би не Микола, якби довго роздумував над тим, що в нього болить, і пішов на берег шукати устриць.

Цього разу вибрав іншу дорогу. Минув гущавину, перескочив через струмок і — праворуч росте кокосова пальма. Він бачив її в Африці не раз. Плоди, завбільшки як гарбузи чи дині, густо обсіли вершок дерева.

«Горіхами можна підживитися краще, ніж устрицями, — подумав Микола й довгою палицею збив кілька. Та як їх їсти: тверді, мов каменюки. Після довгих зусиль розбив, проте, гострим каменем. А тут тобі й друга під нею, міцна, мов панцир черепахи. Зате, розбивши її, знайшов усередині соковите зерно, смачне, як звичайний горіх, а в ньому — густий солодкий сік. І припав Микола до кокосових горіхів, як ведмідь до меду.

«Ну, хвалити Бога, що дав мені вже другу поживу, тепер і голод не страшний», — подумав він. І хоч ситий був, пішов таки на берег за устрицями. Багато їх нині не знайшов, зате, вертаючи до печери, побачив зариту в піску велику мушлю з гострими, як вістря, краями. «От і за лопату буде мені, а то пальці таки здорово болять», — промовив, витягнувши мушлю з піску. Незабаром знайшов він так само випадково рослину з волокнистим бадиллям, як у льону або в коноплі.

«Може, що вийде з цього бадилля», — подумав козак. Нарвав його цілий оберемок, поскручував у в'язки, як

коноплі, й поклав у воду мочити. За кілька днів, як зм'якло бадилля, вийняв в'язки і розклав сушити на сонці. «От якби терниця тепер: витіпав би краще за бабу. Та ось цей костур, може, заступить її», — промовив Микола, заходжуючись працювати.

І диво: з твердого бадилля вдалося йому справді витіпати прядиво. Із прядива почав сукати нитки й, хоч були вони не такі міцні, як у мотузярів, все ж прив'язав ними до дрючка велику мушлю, яку знайшов напередодні. Отож випадок допоміг Миколі надбати коштовне знаряддя — лопату.

Робота з огорожею пішла тепер швидше. Дерево за деревом щораз густіше прикривали вхід до печери. А щоб іще краще його захистити, засадив Микола другий ряд дерев, переплівши їх гнучким гіллям, а відстань між рядами засипав землею й камінням. «От тобі й вал. І кулі бусурманської не побоявся б за ним!» — говорив до себе.

І відтоді вранці та ввечері носив він із близького джерела в кокосових лушпинах воду й поливав дерева. І що за радість була, як однієї днини побачив, що молода деревина пускає нові бруньки, а на валу починає зеленіти трава!

До печери вів тільки один вхід. Щоб і туди не добрався якийсь непроханий гість, вирішив Микола і вхід засадити деревами. Та як заходити йому до печери? От і придумав: зсукав мотуззя й зв'язав із нього міцну драбину. Над печерою підноситься стрімка скеля, така заввишки, як кручі над Дніпром під Києвом, а на її вершині, над самою печерою, росло гіллясте дерево. За нього зачепив мотузяну драбину.

«Ось так і заходитиму до своєї печери. Ти, леве, тигре чи інша хижа звірюко, не втнеш цієї штуки!» — думав

Микола. А тепер почав він міркувати, як би вигідніше розташуватись у вузькій, тісній печері, а насамперед її розширити.

Щоб знайти якесь більш-менш придатне знаряддя для розширення печери, пішов Микола до струмка, що протікав праворуч від його домівки. На березі лежало багато всякого каміння. Після довгих пошуків знайшов невеликий камінь, подібний до сокири: він був навіть гострий на кінці й немов умисне з діркою на держаку.

«Ось тобі й щастя!» — зрадів Микола. У дірку забив міцного дрючка — й сокира готова. «Ану, кам'яна сокиро, чи придатна ти до чого, чи, може, жбурну тебе туди, звідки взяв?» — сказав Микола й цюкнув для проби по малій деревині, що стояла перед ним.

«Ну й розумака в мене!» — вигукнув утішений, як побачив, що підтяте дерево схилилося вниз. Тоді він знайшов іще два камені: один схожий був на клепало, яким каменярі б'ють каміння, а другий — на короткий грубий ціпок.

Маючи тепер стільки інструменту, повний сили й бадьорості, взявся до праці. Шматок за шматком лупав він нетверду скелю. Печера ставала все більшою й вищою. За кілька днів, як уже продовбав печеру настільки, що міг вигідно поміститися, вистелив заздалегідь висушеним сіном і вперше заснув на острові по-людськи…

Ігор Федів та Вал. Злотополець

Якщо тобі сподобався кмітливий козак Микола, допоможи йому облаштуватися на безлюдному острові: придумай цікаві ідеї, як можна добувати їжу, розпалювати вогонь, з чого можна виготовляти одяг, аби врятуватися від холоду.

Що ще можна робити самотній людині, аби життя на острові було цікавим? Якщо тобі потрібна підказка, можеш переглянути фільм «Робінзон Крузо».

* * *

Як видно з прочитаних текстів, мандрувати можна по-різному. Всі діти дуже люблять пригоди, тому прагнуть подорожувати якщо не наяву, то хоча б у сні, як це зробила дівчинка Аліса. Вона жила в Англії в ті часи, коли дітям не дозволяли бігати, ходити в походи, і їхньою єдиною розвагою була гра в шахи чи в карти. Пригоди Аліси відбувались серед дивних істот і в дивному світі. Втім, ти переконаєшся в цьому, прочитавши уривок з повісті англійського письменника **Льюїса Керрола «Пригоди Аліси в Дивокраї»**.

ПРИГОДИ АЛІСИ В ДИВОКРАЇ

Уривки з повісті

БІЛИЙ КРОЛИК

Була собі маленька дівчинка на ім'я Аліса, і якось наснився їй предивний сон.

Хочеш почути, про що він?

Тоді слухай. Ось із чого все почалося. Наснилося їй, начебто повз неї жене, мов ошпарений, Білий Кролик; та не встиг він її поминути, як зненацька зупинився і витяг із кишені годинника. Чудасія, правда?

Чи бачив ти коли, аби Кролик мав при собі годинника та кишеньку, щоб туди його класти? Отож-бо. Хоча... Якщо вже Кролик при годиннику, йому слід мати для нього й кишеньку. Не носити ж його в роті! Адже без лапок, отих, що спереду, Кроликові теж часом не обійтися, — коли треба тікати, певна річ.

Поглянь, які у нього рожеві очі (гадаю, всі Білі Кролики рожевоокі), і рожеві вуха, і брунатний піджачок; ще й червоний носовичок визирає з кишеньки!

А ця голуба краватка, а жовта камізелька — дивитися не надивитися!

— Боже, Боже! — простогнав Кролик. — Запізнююся — страх!

Цікаво, куди міг Кролик запізнюватися? А ось куди: він конче мав навідати Герцогиню (незабаром ти сам її побачиш, вона сидить у себе на кухні), а Герцогиня — презлюща стара відьма, і Кролик не сумнівався: вона укинеться в страшенну лють, як змусити її чекати. Тож неборака перелякався на смерть (бачиш, як він тремтить, ні? Ось трусни трохи книжкою — і відразу матимеш уявлення про його дрижаки), бо йому примарилося, ніби Герцогиня на покару зітне йому голову. Саме так звикла чинити Чирвова Королева, як на когось розізлиться (невдовзі ти побачиш на малюнку цю мегеру — Чирвову Королеву): принаймні вона все веліла відрубувати комусь голову і все гадала, ніби її слухаються, хоча насправді голови ніколи не стинали.

Так от, коли Білий Кролик пустився бігти, Алісі закортіло побачити, що з ним буде далі; тож вона майнула слідом; бігла-бігла — і раптом загула вниз у кролячу нору!

Та й довго ж вона падала!

Униз, униз, униз... Аліса вже чудувалася, чи не пролетить вона, бува, землю наскрізь?

Ох же ж і нора! Так і дивись вихопишся з другого боку! Не нора, а якийсь глибоченний колодязь, лише без води! Якби туди хтось і справді впав, то напевняка убився б! Але, бач, падати уві сні цілком безпечно, бо насправді ти лежиш десь, як у Бога за пазухою, і спиш без задніх ніг.

Нарешті жахливе падіння скінчилося, і Аліса плюхнула на купу галузок та сухого листя.

Але вона не ушкодилася, тож мерщій схопилася на ноги та й гайда знов за Кроликом!

А втім, чудний Алісин сон лише починався. Якщо наступного разу ви побачите Білого Кролика, знайте: у вас попереду предивний сон, подібний до сну маленької Аліси.

ЯК АЛІСУ ВИГНАЛО ВГОРУ

Потому, як Аліса загула у кролячу нору і довго-предовго блукала під землею, вона зненацька опинилась у великій залі з силою-силенною дверей.

Та ба! Всі двері були позамикані, тож бідна Аліса ніяк не могла звідти вибратися. Але трохи перегодом вона уздріла маленького триногого столика із суцільного шкла (на малюнку видно тільки дві ніжки, а третя ледь-ледь виглядає збоку, бачиш?), де лежав маленький ключик, і вона обійшла з цим ключиком усю залу — ану ж пощастить відчинити якісь двері!

Сердешна Аліса! Ключик не відмикав жодних із них. Аж ось нарешті вона знайшла крихітні дверцята і, о, радість! — ключ до них підійшов!

От відімкнула вона ті малесенькі дверцята, нахилилася та й зазирнула в них — і знаєш, що побачила? Ге,ге, чудовий-пречудовий сад! Ой, як їй туди закортіло!

Але дверцята виявилися безнадійно малі! Як у них протиснешся? Легше було би пролізти крізь голчане вушко!

Довелося бідолашній Алісі замкнути дверцята і покласти ключика назад на маленький столик: та цим разом вона запримітила на ньому щось новеньке (поглянь на малюнок ще раз), і що то, гадаєш, було? Маленька пляшечка з написом на прив'язній наличці: «Випий мене!»

Недовго думавши, Аліса пригубила напій — смакота! — тож вона припала губами до пляшечки та й випила його до дна.

Ой, що тут із нею почало діятися! Ні, тобі нізащо не вгадати — доведеться самому розповісти про те диво-дивенне! Вона усе меншала й меншала, аж поки зробилася завбільшки з крихітну лялечку!

А тоді й каже собі: «Ну от, а тепер... з таким зростом... пролізти крізь маленькі дверцята — раз плюнути!» Та й біжка до них!

Добігає до дверцят — аж ті замкнені, а ключик зостався на столику, і вже до нього, хоч умри, не доп'ястися! І надало ж їй замкнути дверцята!

Коли це у вічі їй упав маленький пиріжечок із написом: «З'їж мене!»

Ловити ґав? Ні, нема дурних — і вона живенько його ум'яла.

І знаєш, яка приключка з нею приключилася? Не вгадаєш зроду! Доведеться пояснювати знов.

Аліса заходилася рости. Вона все росла й росла, аж поки стала куди вища, ніж була! Вища за найбільшу дитину! Вища за дорослого! Та рости все одно не переставала. Досить глянути на малюнок, аби побачити, як її вигнало!

Що тобі більше сподобалося б, як ти гадаєш, бути маленькою тендітною Алісою з кошеня завбільшки чи височенною велеткою Алісою, що знай товчеться головою об стелю?

Льюїс Керрол
Переклад Валентина Корнієнка (Ілюстрації Яни Гаврош)

Чи траплялися з тобою подібні історії у сні?
Що ти можеш сказати про Алісу після прочитання тексту? Яка вона? Чи подобається Алісі проводити час за нудними іграми?

Які розваги, подорожі, мандрівки ти придумав би (придумала б) для Аліси, якби їй дозволили вийти з дому та погратися з друзями?

Скоромовки

- Мандрував вовк із вовчихою та вовченятами.
- Дибало Дибало та й придибало до Дибалихи.

Переглянь епізод з фільму «Аліса в Країні чудес». А ще краще — прочитай повністю книжку Льюїса Керрола.

А цю чудову повість про Маленького принца написав знаменитий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері, який був льотчиком і літав по всьому світу. Його літак так і не повернувся з Африки, де він колись зустрівся зі своїм маленьким другом.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

Уривки з повісті

III

Чимало часу довелося згаяти мені, аж поки я втямив, звідки він тут узявся. Маленький принц був дуже допитливий, проте моїх запитань він, здавалося, й не чув. Лише з випадкових слів пощастило мені потроху про все довідатися. Так, уздрівши вперше мого літака (я його не малюватиму, для мене це надто марудно), він поспитався:

— Що воно за штукенція?

— Це не штукенція. Воно літає в повітрі. Це літак. Мій літак.

І я з гордістю звістив йому, що літаю. Тоді він вигукнув:

— Як?! Ти впав із неба?!

— Авжеж, — скромно відказав я.

— Ото чудасія!..

І Маленький принц так дзвінко зареготав, що мені аж прикро стало від того. Я ж хотів, щоб моє лихо сприймали поважно. Потому він докинув:

— Отже, ти теж із неба! З якої ж планети?

Збагнувши, що тут і криється розгадка його таємничої появи в пустелі, я зненацька спитав:

— То ти прибув з іншої планети?

Та він не відповів. Стиха хитаючи головою, він розглядав мого літака:

— Та воно й правда, хіба на цьому ти міг прилетіти здаля...

І надовго замислився. А потім дістав із кишені мого баранця і почав розглядати свій скарб.

Уявіть собі лишень, як зачепила мене ота обмовка про «інші планети»! Тож я спробував дізнатися ще більше:

— Звідки ж ти прибув, хлопчику? Де ж твоя домівка? Куди ти хочеш одвезти мого баранця?

Трохи подумавши, він відказав:

— Добре, що ти дав мені скриньку, вночі вона буде його домівкою.

— Та вже ж. А якщо ти будеш чемний, то я подарую тобі й мотузок, щоб припинати його вдень. Ще й пакіл.

Ця пропозиція, здавалося, ошелешила маленького принца.

— Припинати? Що за безглуздя!

— Але ж як його не припнути, то він забреде бозна-куди і загубиться.

Мій приятель знову зареготав:

— Та куди ж він, по-твоєму, зайде?

— А хтозна-куди. Піде собі навмання, світ за очі...

Тоді Маленький принц дуже серйозно зауважив:

— То нічого, в мене там усе маленьке...

І трохи сумовито додав:

— Навмання далеко не зайдеш...

IV

Отак я й довідався про ще одну важливу річ: його рідна планета ледь-ледь більша від звичайнісінького будиночка!

Це не дуже мене й подивувало.

Я добре знав, що, крім великих планет, котрі вже мають свої наймення, таких, наприклад, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, є ще й сотні інших, і вони часом такі малесенькі, що їх і крізь телескоп годі розгледіти. Коли астроном відкриває якусь із них, то замість імені дає їй номер. Називає, наприклад, астероїд номер 325.

У мене є всі підстави гадати, що планета, з якої походить Маленький принц, називається астероїд B 612.

Цей астероїд всього лиш раз, у 1909 році, угледів крізь телескоп один турецький астроном.

Він тоді звістив про своє відкриття на міжнародному конгресі, та ще й подав докази. Але його ніхто не захотів слухати, позаяк убраний він був у турецькі строї. Дорослі завжди так поводяться.

Та, на щастя для астероїда B 612, турецький диктатор звелів усім своїм підданцям під страхом смертної кари перебратися в європейський одяг. Тож у 1920 році астроном ще раз виступив зі своєю доповіддю, тепер уже в елегантному костюмі. І цього разу всі з ним погодилися.

Я так докладно розповів вам про астероїд B 612 і навіть назвав його номер через отих дорослих. Вони страх як полюбляють числа. Коли ви розповідаєте

їм про свого нового приятеля, то їм і на думку не спаде довідатися про найголовніше. Вони ніколи не спитаються: «А який у нього голос? Які ігри він полюбляє? Чи збирає він метеликів?» Вони допитуються: «А скільки йому років? Скільки в нього братів? Скільки він важить? Скільки заробляє його батько?» Й тільки після цього вважають, що знають його.

Якщо скажеш їм: «Я бачив прегарний будиночок із рожевої цегли, з калачиками у вікнах і горлицями на даху...», то вони й не зможуть уявити собі таке диво. Натомість треба сказати: «Я бачив кам'яницю за сто тисяч франків». Отоді вони вигукнуть: «Яка розкіш!»

Тож якщо ви їм скажете: «Маленький принц таки існував, ось докази: це був хлопчина хоч куди, він дзвінко сміявся і хотів завести собі баранця. А як хочеш мати баранця, то це значить, що ти існуєш». Коли їм отаке скажете, то вони тільки плечима знизуватимуть і зауважать, що ви як дитина! Та якщо їм сказати: «Планета, з котрої він прибув, зветься астероїдом B 612», то це їх переконає, й більше ні про що вони допитуватися не будуть. Оце так із ними завжди! Не варто гніватися на дорослих. Діти мають поблажливо ставитися до цього люду.

Та ми з вами, звісно ж, знаємо що й до чого, й для нас ті числа, вся ота рахуба — сміх та й годі! Я залюбки розпочав би цю оповідь так, як починаються казки про чарівниць. Мову я повів би так:

«Був собі Маленький принц, і мешкав він на планетці, що була трохи більша від нього самого, і йому дуже хотілося мати друга...». Ті, хто знається на житті, відразу побачать, що це щира правда.

Я ж зовсім не хочу, щоб мою книжку читали п'яте через десяте. Сум і печаль огортають мене, коли я переповідаю ці спогади. Уже шість літ спливло відтоді, як мій маленький

друг пішов од мене зі своїм баранцем. Й оповідаю я все це, щоб не забути його. Адже так прикро, коли забуваєш друзів. Не в кожного є друг. Я теж можу стати таким, як оті дорослі, що переймаються тільки підрахунками. І саме через те я придбав коробку з фарбами та олівці. А воно ж нелегко братися до малярства у моєму віці, коли ти в житті своєму нічогісінько не малював, окрім змія-удава ззовні та зсередини, та й то у шість років! Звісно ж, я намагатимуся змалювати щонайкращі портрети. Проте я не певний, що мені пощастить це зробити. Намалюєш один портрет, а другий уже не схожий на нього. Не до ладу в мене й зі зростом. Отут Маленький принц зависокий. Там він замалий. Не певен я і в барвах його вбрання. Ото й ґрамузляю сяк і так, одне слово, як Бог на душу покладе. Нарешті, не дуже в пам'ятку мені й деякі суттєві подробиці. Та за це вже вибачайте. Мій маленький друг ніколи нічого не пояснював. Либонь, він тримав мене за такого, як сам. На жаль, я не вмію побачити баранця в закритій скриньці. Мабуть, я трохи скидаюся на дорослих. Певно, постарів.

V

Щодня довідувавсь я щось про його планету, про те, як він покинув її, як мандрував. Оповідав він про все потроху, та й то уривками. Отак третього дня дізнавсь я про трагедію з баобабами.

Сталося це теж завдяки баранцеві, бо Маленький принц з таким виглядом, наче його взяли сумніви, раптом поспитався в мене:

— Правда ж, баранці їдять кущі?

— Та правда.

— Ой, я такий радий!

Я не втямив, чому так важливо, щоб баранці їли кущі. Та Маленький принц докинув:

— Отже, вони їдять і баобаби?

Я зауважив, що баобаби не кущі, а дерева, та ще й височенні, мов дзвіниці, тож якби він пригнав ціле стадо слонів, то вони не подужали б з'їсти й одного баобаба.

Почувши про тих слонів, Маленький принц зареготався:

— Та їх треба було б один на одного поставити...

А потім споважнів і додав:

— Перш ніж вигнатися аж до неба, баобаби бувають геть маленькі.

— Та воно так! Але чому тобі хочеться, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— А як же ж! — відказав він, мовби йшлося про щось очевидне. І мені довелося довго ламати голову, поки я самотужки второпав, у чому тут річ.

Справді, на планеті Маленького принца, як і на всіх інших планетах, росла трава й бур'ян. Отож було насіння трави і насіння бур'янів. Та насіння ж геть невидне. Воно тихенько спить собі в землі, аж якійсь насінині забагнеться прокинутися. Отоді вона потягається і спершу простягає до сонця прегарний паросток, таку собі безневинну билинку. Якщо це редиска чи ружа, то нехай собі й ростуть. Та якщо бур'ян, то його слід вирвати негайно, щойно розгледів. А на планеті Маленького принца було страшенне насіння... насіння баобабів.

Воно заразило всю землю на планеті. Якщо ж проґавити баобаб, то його вже ніколи не здихаєшся. Він заполонить всеньку планету. Він геть прохромить її своїм корінням. І якщо планета маленька, а баобабів багацько, то вони розірвуть її на кавалки.

— Є таке правило, — сказав мені якось Маленький принц. — Щойно встав уранці, дав собі лад — наведи лад і на своїй планеті. Баобаби треба висмикувати з корінням відразу ж, тільки-но стане видно, що це не ружі, бо їхні памолодки дуже скидаються на паростки руж. Робота дуже нудна, проте легенька.

Одного разу він порадив мені намалювати такий гарний малюнок, щоб усе це запам'яталося дітям і на моїй планеті.

— Якщо вони подадуться в мандри, — сказав він мені, — то це їм стане у пригоді. Часом роботу можна відкласти й на потім, в тому немає ніякого лиха. Та з баобабами зволікати не можна, а то станеться біда. Я знав одну планету, де мешкав ледацюга. Він проґавив три кущики…

І от за розповіддю Маленького принца я й намалював цю планету. Я не люблю повчати. Але в нас так мало знають про шкоду від баобабів, а загроза для того, хто приблукає на астероїд, настільки велика, що цього разу я не втримався і зробив виняток. «Діти! — кажу я. — Стережіться баобабів!» Я довго працював над цим малюнком, й усе задля того, аби попередити моїх маленьких друзів про небезпеку, що ходить за ними назирці, вони ж бо про неї не знають, як не знав раніше і я. Моє повчання варте тієї пра-

ці. Либонь, ви спитаєтеся: «А чому в цій книжці більше немає таких разючих малюнків, як оцей з баобабами?» Відповідь проста: я вельми старався їх намалювати, але мені не вдалося. Коли ж я малював баобаби, то надихала мене думка про те, що це слід зробити негайно.

Антуан де Сент-Екзюпері

Переклад Леоніда Кононовича (Ілюстрації автора)

Який важливий закон Всесвіту висловив Маленький принц? Як би ти застосував цей закон до свого життя?

ПРО АСТЕРОЇДИ

Астероїди відносять до малих тіл Сонячної системи. Слово «астероїд» перекладається як «зіркоподібний». Астероїди іноді називають малими планетами. Їх розміри невеликі. Перший з відкритих астероїдів — Церера — найбільший серед малих планет. Діаметр Церери — близько 1000 км.

Астероїди мають неправильну форму та нагадують літаючі гори. Відомо близько 40 тисяч астероїдів. Майже всі вони розташовані в особливій зоні між Марсом і Юпітером, яка носить назву астероїдного поясу.

З «Енциклопедії»

ПРО МІСЯЦЬ

Жарт

Учитель розповідає учням про Місяць:

— Він такий великий, що на ньому могли б розміститися мільйони людей.

Малий Михайлик раптом засміявся:

— А що робитимуть ті люди, як Місяць серпиком стане?

А що тобі відомо про наші світила? Чи хочеш ти мандрувати в космосі?

Придумай та опиши подорож на якусь далеку планету.

СТАРОДАВНЯ АСТРОНОМІЯ

Людині завжди було цікаво, як влаштований світ, у якому вона живе. Підводячи голову, вона бачила таємничий зоряний намет і, звичайно ж, намагалася уявити собі, що таке зірки, Місяць, Сонце....

Звідки взялися небесні світила і наша Земля?

Відповіді на ці питання довелося шукати тисячі років.

А починалося дослідження космосу так. Наші далекі предки стали помічати, що прихід тепла або холоду, дозрівання плодів і в'янення природи, розливи річок і посуха пов'язані з положенням на небі Сонця та деяких яскравих зірок.

Першими наукові відкриття в астрономії зробили жерці Вавилону. Вони навчилися передбачати появу деяких небесних об'єктів. Стародавні єгиптяни вміли віщувати затемнення. А вчені Стародавнього Китаю першими виявили плями на Сонці та склали перший зоряний каталог. До нього увійшло 800 найяскравіших зірок.

Знання про положення на небі Сонця, планет і яскравих зірок із глибокої давнини використовувалися людьми для передбачування погоди. Це було важливо для землеробства. Перші наукові відкриття в галузі астрономії були зроблені більш ніж 4 500 років тому!

Із книги «Найцікавіше про космос»

Астрономія — наука, що вивчає планети, зірки, комети, галактики, туманності та інші об'єкти космосу.

ЧИ ЗНАЄШ ТИ?..

Якщо «зліпити» в одну кульку всі планети Сонячної системи, то їхня маса буде в 750 разів меншою за масу Сонця.

ПЛАНЕТА РОЖЕВОГО СВІТАНКУ

Казка

Колись довкола Сонечка жила весела сімейка планет. Планети були різних кольорів: жовта, голуба, зелена, рожева, золота, срібна і діамантова. Вони кружляли довкола Сонця, як діти у хороводі. Інколи ходили одна до одної в гості. Просто легенько торкалися поверхнями, перекидали місточки — і по тих місточках жителі переходили з однієї планети на другу.

Можете уявити собі, як це було цікаво! Бо кожна планета мала свої дива, і жителі різних світів завжди могли щось цікаве побачити, чогось навчитися. Наприклад, жителі зеленої планети були дуже гарними садівниками. Вони розводили різні овочі, фрукти, на їхніх шовковистих луках вільно випасалися стада оленів, буйволів, диких коней, а в лісах співали птахи. Голуба планета була вкрита чистими озерами, морями й океанами, по яких плавали білі лебеді, дикі качки, дельфіни і кити, які дозволяли дітям сідати на їхні лискучі спинки, мов на човники.

Здавалося, жовта планета не могла бути такою привабливою для гостей, бо вона була вкрита пісками. Але це не були звичайні піски! Якщо ви хочете почути місячний концерт — то приїжджайте саме сюди! В місячні ночі піски починали співати — і цей спів летів поміж усіма світами! Жили на жовтій планеті дуже сміливі й життєрадісні жителі, котрі не боялися жодних труднощів.

А які чудові замки можна було побачити на золотій, срібній і діамантовій планетах! Це були планети радісних і добрих чарівників, котрі гостинно зустрічали відвідувачів, катали їх на килимах-самольотах, виконували всі бажання і відгадували загадки. Тут ви могли дізнатися секрети щастя і довголіття.

Невже я забула про рожеву планету? О, це була казкова планета квітів! Ніжний рожевий серпанок запахів огортав її такими відтінками ароматів, що вона світилася у космосі, як квіткова корона. І жителі планети були такими ж лагідними та привітними, мов квіти. Ще рожева планета славилася своїми світанками, тому її й називали Планетою рожевого світанку.

Уявляєте, як весело було жити у сімейці планет! Вони ніколи не сварилися між собою, не ворогували, не намагалися один в одного щось відібрати, бо завжди з радістю усім ділилися.

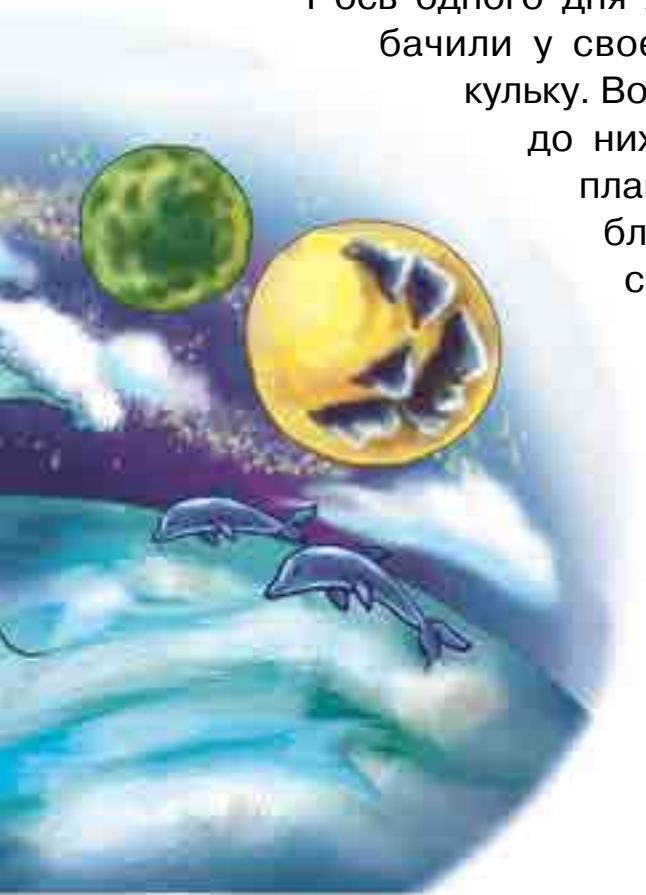

І ось одного дня жителі жовтої планети побачили у своєму небі красиву червону кульку. Вона швиденько наближалася до них. Саме в цей день жовта планета збиралася в гості до блакитної — там проводилося змагання дельфінів. Уже приготували золоті місточки, які мали перекинути до сусідів, — а тут щось зависло між світами і не давало їм наблизитися.

Червона кулька опустила вниз мереживний місточок. Це пролунало як запрошення на відвідини.

Я вже казала вам, що спілкування між різними світами було настільки мирним і доброзичливим, що ніхто не сподівався підступу. І тому відразу знайшлися охочі піднятися по драбинці і розглянути прибульця зблизька.

Чи можете ви собі уявити, як виглядає космічний пірат? Ніхто на щасливих планетах жодного разу не чував про якихось розбійників! І коли перший житель жовтої планети наблизився до великої червоної кульки, то сказав подумки: «Ах! Яка краса!»

Справді, «кулька» була велетенським букетом червоних квітів, котрі не мали коріння, а своїми стеблами були сплетені у тугий круглий клубок.

Легенька мереживна драбинка закінчилася просто перед велетенською червоною квіткою. Щойно мандрівник наблизився до неї, вона гостинно розтулила свої пелюстки, ніби запрошуючи всередину. І лише нога прибульця стала на неї, як квітка поглинула сердегу...

І ось тут я змушена розповісти вам про космічних піратів. Ніхто не знав, звідки вони взялися. Але раптом ці яскраві червоні клубочки заполонили вільний простір між різними світами. І почали заманювати до себе космічних мандрівників, котрі навіть не підозрювали про небезпеку. А небезпека полягала ось у чому.

Кожен зі світів має свою пам'ять, своє коріння. У корінні записується вся мудрість світу, з пам'яті виростає його майбутнє. Тому космічні світи круглі: їхнє коріння — в ядрі планет, на яких живуть і розвиваються світи. А космічний пірат зовні схожий на планетарний світ, але у нього нема коріння. Нема пам'яті — і нема майбутнього. Лише порожнеча, зав'язана в клубок таємничості!

Тому кожен мандрівник, котрий потрапляв у червону квітку, відразу втрачав пам'ять. Забував, хто він і звідки

прийшов. Намагався знайти якийсь вихід і кудись вибратися, але квіти так тісно переплелися між собою, що блукалець переходив з однієї квітки в іншу — і врешті-решт назавжди залишався у червоному клубочку. І до нього приходив Страх, якого не знали жителі планет.

Як ви думаєте: для чого космічні пірати поглинали мандрівників? Бо вони сподівалися, що коли назбирають пам'ять жителів різних світів, то зможуть знайти своє коріння і стати повноцінною планетою.

Спочатку небезпеки ніхто й не помітив. Адже всі мандрували по світах — і всі поверталися додому. Але минав час — а червоні «їжачки» не давали планетам наблизитися одна до одної. І всі мандрівники, котрі зникли в червоних квітках, не повернулися додому…

Ось тоді й вирішили мудреці з різних планет зібратися на чорному астероїді, де вони проводили свої надзвичайні зібрання. Тут великий маг з діамантового світу відкрив усім таємницю червоних піратів. Він сказав, що читав Вічну Книгу Мудрості. І там описано пришестя розбійників, котрі можуть заразити всі світи страхом і забуттям, якщо не з'явиться біле на чорному. Там так і було написано: «Коли з'явиться біле на чорному — тоді прийде великий рятівник і переможе розбійників».

І що б це мало означати? Всі мудреці думали і висловлювали припущення, але ніхто не міг з певністю сказати, що означають загадкові слова. Та з'явилася надія. І з тією надією мудреці розлетілися по своїх світах.

А в цей час на жовтій планеті народилася маленька дівчинка. Вона виростала на околиці маленького села, і все, що бачили її сині оченята щоранку, — лише золотистий пісок і чорні гори на горизонті.

Дівчинка росла і з часом навчилася слухати музику пісків та навіть співати разом із ними. Вона любила пе-

реходити через довгі дюни, видиратися на вершечок пагорба і звідти подавати голос піскам. Вони, як маленькі гусенятка, зривалися на її поклик, і бігли уздовж дюн, виспівуючи свої дзвінкі мелодії. Через це дівчинку називали Королевою пісків. А вона й справді уміла підкоряти собі все на світі, мов королева. На її поклик вітер міг приносити то хмаринку, то дзвінкий дощик. А пісні пісків стали такими красивими й мелодійними, що всі мріяли про той час, коли планети зможуть знову обмінюватися своїми радощами та скарбами, і жовта планета порадує всю родину неймовірною музикою, якої ще ніхто не чув.

Одного разу на сході сонця дівчинка, як завжди, прибігла на пагорб, щоб поспівати з вітрами. Раптом вона поглянула на вершину чорної гори, з-за якої сходило сонце, і помітила, як у його промінні щось зблиснуло. Коли сонце піднялося вгору, дівчина побачила велику білу квітку, яка розпустила свої пелюстки назустріч сонцю.

Дивно, але цієї квітки дівчинка ще ніколи не бачила! У цих горах взагалі ніщо не росте! Та квітка вабила до себе сліпучою красою, — і дівчинка почала видряпуватися на гору.

Хочу вам сказати, що це було зовсім непросто, бо скеля гаряча і дуже слизька, до того ж гостре каміння боляче ранить ноги. Але дівчинка таки піднялася на чорну вершину. Вона помилувалася білою квіткою, а тоді вирішила, що треба показати її усім жителям села.

Її помітили, коли дівчинка лише спускалася з чорних гір. Старий мудрець, який жив по сусідству, вийшов назустріч і сказав сам до себе: «Оце диво! Біле на чорному! То ця маленька дівчина — рятівниця усіх світів!»

А дівчинка пройшла з квіткою по селу, викликаючи захват і здивування в людей, і раптом підійшла до мережаної драбинки, що вела на червону «кульку», та почала по ній підніматися.

Старий мудрець кинувся їй навздогін, він хотів сказати дівчинці, аби вона нізащо не ступала на квітку, — але мала вже добиралася до червоного «їжачка».

Червона квітка радісно розтулила свої пелюстки, запрошуючи в гості. Дівчинка кинула їй білу квітку — і пелюстки зімкнулися за нею.

І раптом затремтіли пелюстки всіх квіток! Вони водночас почали розтулятися, і їхні червоні «горлечка» ставали білими.

То що ж сталося з пелюстками? Вони поблідли — і вмить порожевіли. А з білих «горлечок» вистрибували загублені мандрівники!

На очах у всіх світів колись червоні «клубочки» почали наче розв'язуватися, квітки відділялися одна від одної і розліталися навсібіч.

— Тепер вони не чинитимуть розбою! — оголосив великий мудрець з діамантової планети. — Але без коріння

загинуть у просторах космосу. Чи не знайдеться хтось зі світів, що захоче прийняти їх до себе?

І тут озвався один з найбільш мирних і лагідних світів. Звичайно ж, це був рожевий світ.

— Вони стали рожевими, — сказали його жителі, — а це означає, що червоний страх нам більше не загрожує. Ми дамо їм коріння свого роду — нехай цвітуть і наповнюють світи рожевим ароматом!

І тоді жовта планета запросила усіх мешканців сусідніх світів на великий святковий концерт. Його подарувала усім щаслива і прекрасна Королева пісків.

Марія Чумарна

Чи сподобалась тобі казкова історія? Чим?
Хто її головний герой? Які герої — другорядні? Як автор ставиться до своїх героїв? Підтверди словами з тексту. А як ти ставишся до них?
Якими дарунками інших планет ти наповнив би Землю? Від чого б тобі хотілося очистити нашу планету?

Намалюй ілюстрації до твору. Спробуй відобразити всі фантастичні планети. Можливо, ти захочеш придумати свою казочку про Планету рожевого світанку.

Я НЕ БУВАВ ЗА ДАЛЬНІМИ МОРЯМИ

Я не бував за дальніми морями,
чужих доріг ніколи не топтав —
в своїм краю під буйними вітрами
щасливим я і вільним виростав.
Мене ліси здоров'ям напували,
коли бродив у їхній гущині,
мені поля задумливо шептали
свої ніким не співані пісні.
Коли не вмів ще й букваря читати,
ходив, як кажуть, пішки під столом,
любить людей мене навчила мати
і рідну землю, що б там не було.
Чужих країв ніколи я не бачив,
принад не знаю їхніх і окрас,
та вірю серцем щирим і гарячим:
нема землі такої, як у нас.

Василь Симоненко

Розкажи про свій край — село чи місто, в якому живеш, — так щиро і з любов'ю, як це зробив поет. Чим твоя земля особлива?
Яку фразу з вірша ти виділив би як головну думку твору?

ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

Із року в рік навколо Сонця,
мов корабель, пливе Земля.
Ми — юнги, юні охоронці,
матроси цього корабля.

Тут батьківщина всіх народів,
тут народились я і ти,
і Місяць — іграшка природи —
над нами сяє з висоти.

Поглянь: над парусом зеленим
пливуть на палубі Землі
сусіди наші безіменні —
дельфіни, зубри, журавлі.

Ставай на вахту разом з нами,
пильнуй, щоб п'ять материків
були сповиті не димами,
а синім диханням лісів...

Анатолій Качан

Яку головну думку висловив Анатолій Качан у вірші «Летючий корабель»?
З чим порівнює поет нашу планету? Як ти розумієш вислів «ставай на вахту»? Що ти вже сьогодні можеш зробити для збереження Землі?

Підсумовуємо прочитане

1. Який герой народної казки був першим космічним мандрівником? Як називається ця казка?
2. Що тобі відомо про авторів повісті «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові»?
3. Як звали героїню повісті Льюїса Керрола? З ким дівчинка зустрілася у своїй мандрівці? Які персонажі тобі симпатичні, а які — ні?
4. Яке правило було у Маленького принца? Чи стане воно в пригоді тобі у щоденному житті?
5. Які дерева не можна садити на планеті Маленького принца і чому?
6. У якому творі розповідається про космічних піратів?
7. Згадай планети, які дружили між собою. Чи впізнаєш ти між ними нашу Землю? Якого вона кольору?
8. З якого твору вислів «Нема землі такої, як у нас»? Назви автора вірша.

ЛІТЕРАТУРНЕ КОЛО

Летять рядки легенькі, мов хмарини,
І сонце думки сяє в тих рядках:
Так в світ іде поезія єдина,
Енергія пульсує у словах.
Ростемо ми — й мудрішаєм щоднини,
А далі хочем вже й самі творити,
Талант свій відшукати між стежками,
У ріднім слові, рідній пісні жити,
Радіти, пам’ятати: «Ти — Людина!»,
А зерня слова проросте думками.

УЛЮБЛЕНІ ПИСЬМЕННИКИ

Ти вже, звичайно, знайомий із деякими творами видатних українських письменників Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Відомі тобі за читанками 2-3 класів імена чудових поетів Павла Тичини, Максима Рильського. Читав у попередніх класах оповідання Василя Сухомлинського та Василя Чухліба, вірші наших сучасників Ліни Костенко, Дмитра Павличка та багатьох інших поетів.

Наприкінці зими (25 лютого) відзначається день народження Лесі Українки, а 9 березня своїми іменинами розпочинає весну великий наш поет Тарас Шевченко, якому в минулому році виповнилося 200 років від дня народження.

Нехай вірші, оповідання та казки, які ти прочитаєш у цьому розділі, розбудять твою уяву та надихнуть на створення власних цікавинок.

КОЛИСЬ ВЕСНОЮ НА ВОЛИНІ

Надворі будилася весна. Сніг уже танув, і на дорозі, що вела крізь село Колодяжне, стояли тут і там великі калюжі. Подекуди земля вже просихала, а обабіч шляху несміливо показувалася соковита весняна травичка. Дорогою поміж хатами бігло біляве дівчатко, років, може, дванадцяти. На ньому — по-волинському вишивана сорочка, свитка і спідниця. Бігло воно, уважно оминаючи калюжі, і все щось стиха собі підспівувало.

Дівчинка добігла до останньої хати, що за нею вже починався ліс, густий та дрімучий. Під хатою сиділа старенька бабуся і перебирала якесь сухе зілля.

— А куди це ти, дитинко, йдеш? — спитала бабуся.

Дівчатко спинилося, всміхнулось:

— До лісу, бабусю.

— До лісу? А хіба ж ти лісовика чи русалки не боїшся?

— Чого мені боятися? Ось я читала в книжечці про Вілу, то вона зовсім не страшна.

— У книжечці, кажеш? А хіба ти читати вмієш?

— Вмію. А хіба що? Всі ж уміють!

— Дивна ти, дівчино! — зачудувалася бабуся. — Убрана, як усі люди в селі, і по-нашому говориш, а от і читати вмієш. Хто тебе навчив?

— Матуся. Вона і мене, і брата Михайлика навчила, і книжечки нам спроваджує. Батенько хотів був нас у школу віддати, та матуся нас у чужу, московську, школу посилати не схотіла.

— То, кажеш, і мати твоя читати вміє? А чия ти будеш? Щось я тебе ні під церквою, ні на вигоні між дівчатами не бачила.

— Бо я лише недавно зі Звягеля приїхала. Я — Косачівна, а звуть мене Леся, он там із двору, знаєте, з-за гаю...

— То ти панова донечка! — здивувалася старенька. — А я й не знала, що з панночкою говорю... Бо як же тут пізнати? І одягнена, як усі дівчата, і говориш, як усі... Я думала, що всі пани, прости Боже, лише по-московському балакають та спанська носяться ...

— Може, інші й по-чужому розмовляють, а нам чого своєї рідної мови соромитися? Ми всі вдома лише по-своєму говоримо: і матуся, і Михайлик, і родичі наші Старицькі, та Лисенки, і дядько Драгоманів, і тіточка ...

Аж тут у дівчини так і стали на очах сльози. Трохи-трохи не розплачеться.

— Чого ти так посумніла нараз, дитино? Отака веселенька була, мов пташка...

— Бо... тіточку москалі в Сибір вивезли за те, що по-нашому говорила і була українкою. Я її так любила!

І знов оченята в Лесі зайшли сльозами, і устонька вона прикусила. Жаль стало старенькій:

— Бог милостив, дитино! І з Сибіру люди вертаються! А ось коли тіточку засудили, то тобі хіба не страшно по-нашому говорити і вдягатися, та ще, як кажеш, і книжки читати?

Тут Леся, мов огонь, спалахнула:

— Ой ні, бабусю! Нізащо в світі мови не покину! Я читала книжечку про відважного лицаря, що його вже з коня скинули, до землі списом прибили, а він ще говорив: «Убий — не здамся!» То знов писали, як то перших християн посилали на муки, вогнем палили, диким звірам на поталу кидали, а вони своєї віри таки не зрадили. Так і ми свого ніколи не покинемо!

— Що ж, дитино, бачу, ти мудра, на книжках учена та ще й завзята вдалася. Але в ліс таки не йди! Тепер весна — таке там у лісі твориться, що й не здумаєш! Небезпечно тепер людині туди заходити!

А в Лесі оченята новим огником загорілися.

— Що там таке твориться? Розкажіть, бабусю! — почала просити.

— О, багато, багато чого! Ліс зимові білі шати скидає, у весняні, в зелені одягається. А з ним і цар його, лісовик. А лісовик такий: ти з ним добра, то й він з тобою добрий. Та коли розгнівається за що-небудь — горе тобі! З озера, що на поляні, водяник виглядає, а з ним і донечка його, русалка. Вона дуже любить затягати у воду рибалок молодих! А до неї заходить той, що греблі рве. Хорони Боже, щоб він цього року знов такої потопи не вчинив, як торішньої весни! А зі старої верби виходить мавка. Там вона всю зиму спала. Приходить до неї перелесник, та такий меткий, такий палкий, як сам огонь. Коли його розгнівиш, він відразу хату спалити може! А потерчата понад болотом огники палять — людей у трясовиння заманюють. Треба, доню, добре знати, яке зілля з собою носити, щоб у біду не попасти: чи мак-відюк, чи терлич, чи полин...

— А ви, бабусенько, маєте таке зілля? Як же вам його не мати, коли ви так близько лісу живете!? Багато його отут довкруги вас на призьбі. Дайте ж мені, рідненька, щоб я теж у лісі хоч русалку, хоч мавочку побачила! Так дуже я їх побачити хотіла б!

Довго-довго просила вона, аж поки бабуся не всміхнулася ласкаво, не вибрала з усього зілля маленького пучечка. Дунула на нього тричі, перехрестила, щось пошептала та подала Лесі. Подякувала, вклонилася дівчинка, заткнула пучечок за пояс і побігла в ліс.

Не знати, чи бачила вона в лісі мавку, чи ні. За нею незабаром прибігла наймичка з двору, бо приїхали дядько Старицький з тіткою, а з ними і їх донечка, посестра Лесі, Людка.

Та мавку вона, мабуть, таки бачила, бо багато років пізніше, як уже виросла, написала про неї в «Лісовій пісні». І як чудово написала!

І про лицарів писала, і про перших християн, і про всіх, що за правду з неправдою боролися. Бо маленька Леся — це була велика письменниця Леся Українка.

Леся Храплива

Чи сподобалася тобі розповідь про дитинство Лесі Українки? Як ти її назвеш: казкою, легендою, притчею чи оповіданням?
А що тобі відомо про таємничих мешканців лісу, про яких написала згодом Леся Українка?

Змалюй портрет маленької Лесі власними словами, використовуючи вислови з тексту.

Якщо в тексті зустрілись незрозумілі слова, зазирни у тлумачний словник.

ТІШСЯ, ДИТИНО, ПОКИ ЩЕ МАЛЕНЬКА

Тішся, дитино, поки ще маленька.
Ти ж бо живеш навесні,
ще твоя думка літає легенька,
ще твої мрії ясні.

Мрія полине із думкою вкупці
геть у далекі світа, —
крил не втинай сизокрилій голубці,
хай вона вільно літа!

Чи пам’ятаєш ти казку-дивницю,
як то колись принесла
тую цілющу-живущу водицю
дрібна пташина мала?

Їй не страшні були дикі простори,
скелі і хвилі морські,
перелітала найвищії гори, —
мала крильцята прудкі.

Так твоя думка швиденько полине,
тільки їй волю даси,
і принесе з чарівної країни
краплю живої роси.

І як приступить журба невсипуща
та до серденька твого, —
тая росиця цілюща-живуща
буде живити його.

Хай же та мрія із думкою вкупці
лине в незнані світа, —
крил не втинай сизокрилій голубці,
хай вона вільно літа!

Леся Українка

Про яку голубку говорить Леся Українка? Як по-іншому можна висловити думку поетеси? Яким одним словом можна назвати сизокрилу голубку?

Прочитай наступні вірші Лесі Українки. Поетеса часто бувала в Криму і дуже любила море. Зверни увагу, як мелодійно і красиво змальовує вона його словами.

ХОТІЛА Б Я ПІСНЕЮ СТАТИ ...

Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,
щоб вільно по світі літати,
щоб вітер розносив луну.

Щоб геть аж під яснії зорі
полинути співом дзвінким,
упасти на хвилі прозорі,
буяти над морем хибким.

Лунали б тоді мої мрії
і щастя моє таємне,
ясніші, ніж зорі яснії,
гучніші, ніж море гучне.

Леся Українка

ВЖЕ СОНЕЧКО В МОРЕ СІДА...

Вже сонечко в море сіда;
у тихому морі темніє;
прозора, глибока вода,
немов оксамит, зеленіє.

На хвилях зелених тремтять
червонії іскри блискучі
і ясним огнем миготять,
мов блискавка з темної тучі.

А де корабель наш пробіг,
дорога там довга й широка
біліє, як мармур, як сніг,
і ледве примітна для ока.

Рожевіє пінистий край;
то іскра заблисне, то згасне...
Ось промінь останній!.. Прощай,
веселеє сонечко ясне!

Леся Українка

Який вірш хочеться проспівати, ніби пісню?

Спробуй своїми словами створити образ моря перед заходом сонця, використовуючи вислови з віршів.

Прочитай оповідання про Тараса-мандрівника, який теж думав про те, як створений цей світ. У дитинстві він чув народні перекази про стовпи, що підпирають небо.

ЩО ВОНО ТАМ, ЗА ГОРОЮ?

Уривок з повісті «Княгиня»

Село!... Гай-гай, скільки любих, чарівливих образів прокидається в моєму старому серці з цим дорогим для серця словом! Село... І от стоїть передо мною наша вбога, стара біла хата з потемнілою солом'яною стріхою та чорним димарем; біля хати на причілку — яблуня з червонобокими яблуками, а круг яблуні — квітник, улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терпеливої, моєї ніжної няньки; біля воріт стоїть стара розлога верба з засохлим верхів'ям, а за вербою — клуня, оточена стогами жита, пшениці й усякого збіжжя, а за клунею косогором піде вже сад, та який сад! Бачив я багато на своїм віку таки путящих садів — як, наприклад, Гуманський, чи Петергофський, — та що то за сади! Шага мідного не варті, як порівняти з нашим пишним садом: густим, темним, тихим — одне слово, другого такого саду нема на цілому світі. А за садом — левада, за левадою — долина, а в долині тихий, ледве дзюрчить, струмочок, оточений вербами й калиною та повитий широколистими темнозеленими лопухами, а в цьому струмочку під навислими лопухами купається білявий хлопчик; викупавшись, біжить він долиною та левадою, вбігає до тінистого саду, падає під першою грушею чи яблунею й засипає справжнім, безтурботним сном. Прокинувшись, дивиться на протилежну, за садом, гору, дивиться, дивиться й сам себе питає: «А що воно там, за горою? Там мають бути залізні стовпи, що підпирають небо. А що, якби піти та подивитися, як вони там його підпирають? Піду та подивлюсь, бо це ж недалеко».

Встав він і, не надумуючись, пішов долиною та левадою просто на гору. Ось виходить він за село, минув царину, іде з півверстви полем, а в полі стоїть висока чорна могила; видряпався він на могилу, щоб з неї подивитися, чи далеко ще до тих залізних стовпів. Стоїть хлоп'я на могилі й дивиться на всі сторони: і по цей бік село, і по той бік село, і там із-за темних садків виглядає трьохбанна церква, білою бляхою вкрита, і тут теж виглядає церква з темних садків, і теж білою бляхою вкрита.

Хлопець задумався. Ні, гадає він, сьогодні пізно, не дійду я до тих залізних стовпів, а вийду завтра разом із Катрею. Вона до череди корови пожене, а я піду до залізних стовпів; а сьогодні одурю Микиту (брата), скажу, що я бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо. І він, клубочком скотившися з могили, встав на ноги і, не оглядаючись, пішов до чужого села. На його щастя, зустрінулись йому чумаки, спинили й запитали:

— А куди ти мандруєш, парубче?

— Додому.

— А де ж твоя дома, небораче?

— В Керелівці!

— Так чого ж ти йдеш у Моринці?

— Я не в Моринці, а в Керелівку йду.

— А коли в Керелівку, так сідай на мою мажу, товаришу, ми тебе довеземо додому.

Посадовили його на скриньку, що буває в чумацькому возі на передку, і дали йому в руки батіг; поганяє він собі воли, наче нічого не сталося. Під'їжджаючи до села, побачив він на протилежній горі свою хату та й гукнув весело:

— Онде, онде наша хата!

— А коли вже ти бачиш свою хату, — сказав хазяїн возу, — то йди собі з Богом!

Він зняв хлопця з воза, спустив його на землю і, звертаючись до товаришів, сказав:

— Нехай іде собі з Богом.

— Нехай іде собі з Богом, — промовили чумаки, і хлопець побіг собі з Богом у село.

Надворі вже смеркало, коли я (бо цей білявий хлопець був ніхто інший, як скромний автор цього, хоч і не сентиментального, а проте сумного оповідання) підійшов до нашого перелазу; дивлюся через перелаз на двір, а там під хатою, на темному, зеленому, оксамитному шпориші всі наші сидять собі гуртом і вечеряють; тілько моя старша сестра й нянька Катерина не вечеряє, а стоїть собі біля дверей, підперши голову рукою, і ніби поглядає на перелаз. Як висунув я голову з-за перелазу, вона скрикнула: «Прийшов, прийшов!», побігла до мене, вхопила на руки, понесла через двір і посадовила вечеряти, сказавши: «Сідай вечеряти, приблудо!» Повечерявши, сестра повела мене спати і, поклавши в постелю, перехрестила, поцілувала і, усміхаючись, знову назвала мене приблудою...

Тарас Шевченко

Чи хотілось тобі мандрувати, як малому Тарасові? Розкажи цікаву пригоду, що трапилася в дитинстві з тобою.

Спробуй створити маленьку п'єсу про Тарасові мандри, використовуючи діалоги з оповідання.

Чим відрізняється п'єса від оповідання?

І ДОСІ СНИТЬСЯ ...

І досі сниться: під горою
меж вербами та над водою
біленька хаточка. Сидить
неначе й досі сивий дід
коло хатиночки і бавить
хорошеє та кучеряве
своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
веселая, сміючись, мати,
цілує діда і дитя,
аж тричі весело цілує,
прийма на руки, і годує,
і спать несе. А дід сидить
і усміхається...

Тарас Шевченко

Як відобразилися дитячі спогади автора в поезії?

Що тобі відомо про дитинство і життя великого поета? Вивчи вірш напам'ять.

ОЙ ДІБРОВО, ТЕМНИЙ ГАЮ

Ой діброво — темний гаю!
Тебе одягає
тричі на рік... Багатого
собі батька маєш.

Раз укриє тебе рясно
зеленим покровом, —
аж сам собі дивується
на свою діброву...
Надивившись на доненьку
любу, молодую,
возьме її та й огорне
в ризу золотую
і сповиє дорогою
білою габою —
та й спать ляже, втомившися
турбою такою.

Тарас Шевченко

Габа, риза — те саме, що покров, покривало.

Хто є багатим батьком усієї природи, дбайливо годує і одягає кожну рослину та пташину? Як змінюються покрови природи упродовж року?
Зверни увагу на те, як по-різному ведеться розповідь у тексті оповідання та в поетичних творах. Чим, на твою думку, різниться вірш від оповідання? Який текст пробуджує в тобі яскравіші образи і приємніший настрій?

Добери синоніми до слів *діброва*, *гай*.

Зазирни у тлумачний словник української мови, знайди незрозумілі слова. А в картинній галереї матимеш змогу переглянути картини Тараса Шевченка.

Прислів'я

- Шевченків заповіт облетів увесь світ.
- Тарасове слово неправду зборoло.
- Українська душа в «Кобзареві» говорить.

Ти знаєш, що Іван Франко дуже любив байки. Прочитай байку «Лисичка і Рак» і спробуй висловити «силу» цього твору.

ЛИСИЧКА І РАК

Казка

Здибалася Лисичка з Раком. Стала собі, глядить на нього, як він помаленьку лізе, а далі давай над ним насміхатися.

— Ну, та й швидкий же ти, нема що мовити! Правдивий неборак! А скажи мені, Раче-небораче, чи то правда, що тебе раз у великодню п'ятницю по дріжджі посилали, а ти аж за рік у великодню суботу з дріжджами прийшов та й ті насеред хати розілляв?

— Може, коли й правда була, — каже Рак, — а тепер дуже на брехню подобає.

— Овва! Значить, ти тепер прудкіший зробився?

— Прудкіший чи не прудкіший, а тобі на кпини не здатний. Коли хочеш знати, який я прудкий, то давай побиймося об заклад, що я швидше від тебе до того корчика добіжу.

— Що? Що? Що? — дивувалася Лисичка. — Ти хотів би зо мною об заклад бігати?

— Не тілько побіжу, а ще й тобі на один скок випередки дам і швидше тебе при меті буду, — мовить Рак.

Побилися вони об заклад. Стала Лисичка на один скок поперед Рака, а Рак учепився їй кліщами за хвіст. Рушила Лисичка, біжить щодуху, аж курява здіймається. Добігла до мети та й кличе:

— А де ти, Раче?

Нічого не чути.

— Ну, Раче, де ти там? — ще раз кличе Лисичка та й обернулася хвостом до мети.

Отоді Рак пустився від її хвоста та й каже:

— Та осьде я! Давно вже жду на тебе, аж троха поза мету забіг.

Іван Франко

Як ти назвеш рису характеру, якою славиться лисиця? Як цією рисою скористався рак?

Творімо разом.
Напиши коротеньку п'єсу за мотивом байки та розіграй її з друзями в ролях, намагаючись передати в інтонації, рухах та міміці характери своїх героїв.

РОЗВИВАЙСЯ, ЛОЗО, БОРЗО

Розвивайся, лозо, борзо,
зелена діброво!
Оживає помертвіла
природа наново.
Оживає, розриває
пута зимовії,
обновляєсь в свіжі сили
й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
українська ниво!
Підоймися, колосися,
достигай щасливо!
І щоб всяке добре сім'я
ти повік плекала,
і щоб світу добра служба
з твого плоду стала!

Іван Франко

Борзо — швидко.

Чи схожі між собою вірші Тараса Шевченка та Івана Франка? Як ти висловиш одним реченням головну думку цих поезій?

ЦВІТУТЬ БУЗКИ, САДОК БІЛІЄ

Цвітуть бузки, садок біліє
і тихо ронить пелюстки,
напівзабуте знову мріє,
як помах милої руки.

У небі вітер кучерявий
колише теплую блакить,
і на землі гойдає трави,
і затихає, й знов шумить.

І раптом схоплює на крила
хвилясті співи журавлів, —
і давня казка, вічно мила,
зринає крізь хвилястий спів.

Максим Рильський

СИНОВІ

Ти був іще малий котигорошок,
така собі одна із людських мошок,
що виповзли на сонце, бо весна
тепло лила із келиха без дна,
і щось собі блаженно лепетали, —
і от тебе розумники спитали
(можливо, й сам слова сказав я ті):
— Чим хочеш бути, хлопчику, в житті?

Серйозний, як усі котигорошки,
ти на питання це подумав трошки
і відповів: людиною. Дитя!
Благословляючи твоє життя,
у трудну виряджаючи дорогу,
яку пораду чи пересторогу
я кращу дам, ніж дав собі ти сам?

Будь вірним слову, що усім словам
із ним одним ніколи не зрівняться!
Хай веселять тебе любов і праця,
хай дружби непогасної крило
гірке від тебе відганяє зло,
і хай у час останній свій про сина
спокійно я подумаю: людина!

Максим Рильський

На кого ти хочеш бути схожим, як виростеш, — на казкового героя чи на самого себе?
Чому так важливо бути в житті самим собою? Чим тобі найбільше подобається займатися в житті? Що, на твою думку, робить людину щасливою?
Як ти розумієш вислів «бути людиною»?
Пригадай поради своїх батьків та друзів. Які з них ти вважаєш найважливішими для себе?

ЯК ДУБ ІЗ ВІТРОВІЄМ БИВСЯ

(уривок)

Не одно уже століття
Дуб стояв, простерши віття, —
весь в корі, як у броні,
трудні роки, ночі й дні...

Знав одне лиш добре діло.
Листя дихало й раділо,
Дуб добрячим обростав —
доки й сам, як витязь, став.

Батьком був він Клену й Глоду.
Всім давав він прохолоду.
Кожен знав: хай грім гримить —
Дуб од бурі захистить.

Ось минуло ще століття...
Розгулялось лихоліття:
з півночі, з-під білих вій
хижо глянув Вітровій.

Глянув, станув, розігнався,
Дуб зелений захитався,
віттям він загомонів:
— Стережись! Встає мій гнів!

Ми ж ні в чім тобі не винні.
Ми — в землі, в своїм корінні!!! —
...Та іде на Дуба в бій
розбишака Вітровій.

— Не шматуй красу зелену!
Я — захисник В'язу й Клену.
Ти на нас не налітай! —
пропадом ти пропадай!

Вітер слухати не хоче —
Дуба рве, свистить, регоче.
Густо Гусінь наліза —
думає, що Дуб — лоза.

Ну, а Дуб стоїть, не гнеться,
силі Вітру не дається...

Павло Тичина

Цей вірш Павло Тичина написав у 1943 році, коли український народ боровся проти німецького загарбника, який прийшов на нашу землю. Чи вплинув настрій поета, який вболівав за долю рідного краю, на написання цього вірша? На кого схожий Дуб, а на кого — Вітровій?
Пригадай усе, що ти знаєш про байку. Чи можна історію про Дуба й Вітровія назвати байкою?

ВЕСЕЛИЙ ДОЩ

Дощ полив, і день такий полив'яний,
все блищить, і люди як нові.
Лиш дідок, старесенький, кропив'яний
блискавки визбирує в траві.

Струшується сад, як парасолька,
мокрі ниви і порожній шлях...
Ген корів розсипана квасолька
доганяє хмари у полях.

Ліна Костенко

ПРИРОДА МУДРА

Природа мудра. Все створила мовчки.
Росинку поту втерла на брові.
На буреломах сходять мухоморчики —
театр ляльковий просто на траві.
Один великий, в брилику озерце.
Оранжеві, червоні ковпачки.
Здається, вийде гномик в камізельці,
застебнутий на срібні гаплички.

І вклониться. Задзвонить бубонцями.
Драбиночку приставить до гриба.
І краснолюдки підуть з куманцями
повз гриб, що зветься Жаб'яча Губа.
Ідуть, ідуть, ідуть та спотикаються.
А на грибку, під криласом пташок,
з великим пензлем, у зелених капцях
фарбує гном оранжевий дашок.
Йому злізати високо і круто.
Він пензель той тримає обома.
Як гарно все! І все така отрута.
І сіє дощ... І гномиків нема...

Ліна Костенко

Прочитай вірші Ліни Костенко і зверни увагу, як чудово поетеса «малює» словами! Які вислови допомогли їй створити в твоїй уяві особливо яскраві «картинки»?

Вивчи один із віршів напам'ять.

Спробуй «розширити», «розфарбувати» своєю уявою окремі картинки. Напиши маленьке оповіданнячко або вірш за рядком:
«Лиш дідок, старесенький, кропив'яний
блискавки визбирує в траві».

Чим, на твою думку, поетичний текст відрізняється від прозового? Які почуття викликає в тебе поезія?

ПРО МОВУ

На білому світі, на чорній землі
є мова у квітів, є мова в зорі.
Є мова у бджілки, в метелика й клена,
в бузкової гілки, в любистку зеленого.
Є мова в калини, в дрімучого лісу,
у річки й стежини, в осіннього листу.
Та тільки тому, хто цурається рідної мови,
не промовлять вони ані слова.

Анатолій Камінчук

Яка думка із прочитаного вірша тобі найбільше сподобалася?
Про що може розповісти бджілка? стежина біля дому?

Вивчи вірш напам'ять.

Загадки

- Вона завжди собі мовчить,
  неначе в рот води набрала.
- Не має крил — але літає,
  хоч без меча — перемагає:
  в людському серці проживає,
  любові словом промовляє.
  Без неї я — без крил пташина:
  без ... не живе людина.

Найкраща весняна забава для хлопчаків — це гра у футбол. Вона виховує у них не лише спритність і силу. А що ще? Поміркуй над цим, читаючи оповідання відомого українського письменника Михайла Слабошпицького.

БРАТ ЗНАМЕНИТОГО ВОРОТАРЯ

Цього дня Костик завжди чекає з нетерпінням. Неділя — день особливий. День великого футболу у їхньому маленькому містечку. Справжнє свято для всіх. Уже після обіду, задовго до матчу, люди поспішають на стадіон. Навіть з околишніх сіл приїздять геть переповнені автобуси. Шикуються довгими рядами біля входу на стадіон. Людей тут збирається ще більше, ніж на базарі буває. Але Костя не біжить на стадіон з усіма. Він ще терпляче сидить удома, тільки час од часу перепитує в Олега:

— Нам ще не пора?

Старший брат читає книжку, ніби нікуди йому сьогодні й не треба йти, і відповідає знехотя, бо Костя вже зовсім засмикав його одним і тим же запитанням:

— Потерпи, ще рано.

Костик умикає телевізор, сідає перед ним, готується терпіти із усіх сил. Але яка передача може зрівнятися з футболом! Усі Костикові думки тільки й крутяться довкола нього. Олег його дуже дивує — зовсім не готується до гри. Може, так зачитався, що й геть забув про неї? Треба йому нагадати.

— Ти там не дуже вискакуй із воріт, щоб не було, як минулого разу, — каже Костик.

— Не вчи вченого їсти хліба печеного, — сердито відповідає Олег, навіть не глянувши в його бік.

Костик нищечком зітхає: ну чого це брат ніколи не хоче обговорити з ним гру? Сам же казав, що він на футболі розуміється, як суддя міжнародної категорії. Потім Костик думає: Олег, звичайно, все вже обговорив із тренером.

На те ж він і тренер. І при цій думці йому стає легше: Олег добре знає, як йому грати. Отже, можна зовсім не хвилюватися за нього. Такі м'ячі з «дев'ятки» витягатиме, що стадіон тільки охатиме від захвату.

Нарешті Олег закриває книжку.

— Можна збиратися.

— А я вже готовий! — зривається Костик на ноги.

— Тоді допоможи мені.

Складають у спортивну сумку бутси, гетри, труси і чорного светра з першим номером на спині.

— Можна, я нестиму сумку? — зазирає в очі братові Костя.

З сумкою у руці Костик завжди відчуває себе знаменитим воротарем. Ніби не Олег, а він — надія всієї команди й улюбленець усього міста. Сміливо кидається в ноги суперників, накриває собою м'яч, а суперники перечіплюються об Костика й летять покотом у ворота. Він із усмішкою оглядається на них: якщо вони залетіли в сітку — не страшно, аби не м'яч... Хай полежать, оговтаються. Потім він парирує одинадцятиметровий. А в суперника вже паніка: непробивний воротар! Хіба ж такий може пропустити хоч один м'яч? Ніколи не пропустить. Скоріше небо упаде, аніж м'яч опиниться за його спиною в сітці!..

Костик так замріявся, що раптом перечепився об бордюр і гепнувся на тротуар. Навіть ліктя зчесав. Олег допоміг йому встати й запитав:

— Боляче забився?

— Та трохи є, — відповів Костик і проковтнув сльози.

— А ти бачив, як мені перепадає під час матчів?

— Бачив... У тебе в кожному матчі — травма!

— Ну, не в кожному, але часто буває. Знаєш, воротарський хліб не з медом!

— А мені вже й зовсім не болить, — сказав Костя, бо йому було соромно, що він такий ґаволов. — Трохи заболіло й одразу ж перестало...

— Давай сумку, — запропонував Олег.

— Ні, я сам, — рішуче відповів Костик.

На вході до стадіону Олега вітають голосними вигуками.

— То що, воротарю, виграємо? — запитують.

— Постараємося, — відповідає він. — А гра покаже...

— А куди ти без білета? — перепиняє Костика контролер. — Ач, який спритник!

— Я з братом, — розгублено дивиться Олегові в спину.

— З яким братом? — уже відтісняє його з проходу контролер. Тут Олег оглядається і каже контролерові:

— Це мій молодший брат. Хіба не впізнали?

— Та не впізнав же, — розгубився контролер.

Тепер він дивиться на Костика з повагою не меншою, ніж на Олега.

— Проходь, хлопче.

І вже навздогін:

— Брат у тебе, скажу, клас!

Костя анітрохи не дивується тим словам. Він і сам добре знає, що такі воротарі на дорозі не валяються. Їх удень з вогнем пошукати треба. А на полі вже починається розминка. Костя стає в Олега за воротами. Йому добре буде видно кожен братів рух.

— Тільки щоб я і слова не чув од тебе під час гри, — гукає йому Олег. І спритно ловить м'яча. — Щоб ти мене не відволікав!..

Начеб Костик сам того не знає! Начеб він хоче Олегові заважати! Звичайно ж, мовчатиме, як риба.

Нарешті обидві команди вибігають на центр поля. Привітання, оплески стадіону. А м'яч уже у грі. Сильна команда цього разу до них приїхала. Не засіла в оборо-

ні, а весь час атакує Олегові ворота. На нього сиплеться удар за ударом. Олег одбиває або ловить м'яч і весь час щось сердито виказує своїм захисникам. Мабуть, щоб уважніше грали. Щоб не ловили ґав. Бо весь час суперники пасуться біля штрафного майданчика.

Такого ще на цьому стадіоні не бувало. Олег раз по раз витирає рукою лоба. І спина в нього геть мокра.

Під час перерви Костик узнає, що суперник — чемпіон області. Тепер зрозуміло, чому так важко з ним грати.

Ходячи між рядами глядачів, чує розмови: «Аби не воротар — капець був би...», «Так, воротар усю команду врятував!», «Це ж яке щастя, що в нас такий воротар!», «Він і в київському «Динамо» себе показав би!..».

Костикові хочеться розказати на весь стадіон, що воротар — це його брат, що Костик носить до самого стадіону його сумку з формою. Але скажи, то ще не повірять, на сміх піднімуть.

Перерва скінчилася, і команди знову на полі. Тепер Олег стоїть у протилежних воротах. Костик перебігає туди.

— Олеже, молодець! — гукає на ходу.

Олег у відповідь показав кулака. Все зрозуміло: Костик знову мовчатиме. Олегові не до нього. І тут — яке щастя! — у ворота суперника влітає м'яч. Увесь стадіон зривається на ноги.

— Го-о-о-о-ол! — летить над усім містечком. І той крик, мабуть, чути в усіх навколишніх селах.

А Олег біля своїх воріт походжає од радощів на руках.

Треба й Костикові навчитися так ходити. Повернеться сьогодні зі стадіону й одразу почне вчитися.

Та Олег уже забув свої витівки, бо суперник рветься до його воріт. Удар! Олег, мов тигр, кидається і відбиває м'яч. Знов удар! І знов Олег одбиває м'яч. Оплески на трибунах, захоплені вигуки. Ось їхній капітан обводить захисників і виходить з Олегом один на один. «Усе пропало», — з жалем думає Костик.

Олег вискакує з воріт назустріч гравцеві. Костя зажмурює очі. Над стадіоном стало тихо-тихо. «Ясно, гол», — обпекла Костика думка. І він, не розплющуючи очей, з розпачу сів на землю. А з трибун лунає голосний крик:

— Негідник! Костолом! З поля його! З поля!

Костик розплющив очі й побачив, що м'яч зовсім не в воротах, а в Олегових руках. Але брат чомусь не підводиться. Через усе поле до нього вже біжить лікар у білому халаті.

Суддя показує гравцеві, який біг на Олега з м'ячем, червону картку. Той утяг голову в плечі і під різкий свист трибун іде з поля до роздягалки.

Нарешті Олег з допомогою лікаря встає. Лікар веде його за ворота. З розсіченої брови в Олега тече кров.

— Боляче, Олеже? — кидається до нього переляканий Костик.

— Не дуже... Поболить і перестане. В тебе ж перестав лікоть?

— Ага, — каже Костик і розуміє, що Олегові болить набагато дужче, а він ще й усміхається.

Який терплячий у нього брат. Він теж таким буде.

— Тобі, хлопче, вже не треба виходити на поле, — каже лікар Олегові. — Попроси заміну.

Та Олег заперечливо хитає головою: «Ні».

Лікар розгублено розводить руками, а Олег уже знову у воротах. До кінця гри рахунок не змінюється. Отже, перемога. Олега з букетами квітів у руках підкидають угору. А він бігає розгубленим поглядом навсібіч. І чомусь подумалося Костикові, що його шукає.

— Тут я! Тут! — гукає Костик йому з натовпу.

Та Олег, звичайно ж, не чує його голосу. Костик продирається крізь натовп, хтось наступає йому на ногу, а він гукає і гукає:

— Олеже? Олеже! Я тут!

Нарешті Олега відпустили, і він стоїть із розсіченою бровою, у брудному, порваному светрі і не перестає розглядатися. Костик підходить і притуляється до нього.

Олег обіймає брата і запитує:

— То що?

— Олеже... — аж задихнувся Костик од хвилювання. — Ти такий молодець!..

— Ти теж у мене молодець, — сміється він. — Це ж треба — промовчав за ворітьми цілу гру! Майже подвиг!

— Олеже, — шепче йому Костик, щоб ніхто не почув. — Ти не знаєш, як важко...

— Було мовчати і не підказувати мені?

— Ні... Важко бути братом знаменитого воротаря... Я так за тебе хвилювався, що в мене аж голова тепер болить!

— Значить, ти — справжній брат, — зовсім серйозно сказав Олег.

— Я понесу додому твою сумку, — просить Костик.

— Звичайно, — погоджується Олег. — А як же інакше?

Михайло Слабошпицький

Хто з героїв оповідання, на твою думку, найцікавіший?
Яка риса характеру в Олега тобі найбільше подобається?
Що є найважливішим у стосунках між братами?
Чому Костик вважає, що бути братом знаменитого воротаря — важко?

Спробуй побудувати план оповідання і дуже коротко переказати його зміст, використовуючи вислови з твору.
Розкажи про свої стосунки з братами або друзями, використовуючи діалоги.

Скоромовка

● Футболіст футболістові футболку подарував.

Прислів'я

♦ Друг другові радіє, допомогти завжди зуміє.

МАМИНЕ СЛОВО

Я в світ прийшов із маминого слова,
пробився, наче із яйця, пташа.
Та наді мною шкаралуща нова —
і в ній тепер живе моя душа.
То — космосу яйце. Я бачу в ньому
вогненні тріщини, коли заграє грім.
Та не дійду ніколи до пролому,
що міг би стати виходом моїм.
Вертаюся до рідного порога,
будую над собою укриття...
Від матері до матері дорога —
це просто називається — життя!

Дмитро Павличко

Як ти розумієш слова: «Я в світ прийшов із маминого слова, пробився, наче із яйця, пташа...»?
Чи можна мову порівняти із чарівним яйцем-райцем, з якого з'явився весь живий світ?

НАШ ПРАПОР

Небеса блакитні
сяють з глибини,
а пшеничні й житні
мерехтять лани.
Образ цей не зблідне,
хоч минуть жнива.
Це знамено рідне —
злото й синява.
Прапор наш, як літо,
в сонці майорить.
По долині — жито,
по горі — блакить.

Прапор наш — не битва,
не рушничний дріб:
по горі — молитва,
по долині — хліб.

Дмитро Павличко

Вивчи один із віршів Дмитра Павличка напам'ять.

ПІСНЯ ДЛЯ ВСІХ

А я найбільше хочу
зробити так, щоб діти
були завжди щасливими
у всьому-всьому світі,
щоб ні війни, ні голоду
ніхто й ніде не знав,
щоб кожен день до кожного
приходив, як весна!
А що для цього треба?
Прозоре й чисте небо,
і сонце променисте,
і неодмінно — пісню,
таку, як сонце й небо, —
для всіх дітей одну!..
А пісню цю, як виросту,
я сам для всіх складу.

Анатолій Костецький

Що ще, на твою думку, потрібно для того, щоби всі діти на Землі були щасливими?
Як ти розумієш вислів «бути щасливим»?

САМА СОБОЮ РІЧКА ЦЯ ТЕЧЕ

Сама собою річка ця тече,
маленька річечка, вузенька, як долоня.
Ця річечка — Дніпра тихенька синя доня,
маленька донечка без імені іще.

Вона тече в городі в нас під кленом,
і наша хата пахне їй борщем.
Цвіте над нею небо здоровенно
солодкими хмаринами з дощем.
Ця річечка тече для клена і для мене,
її й тоді я бачу, коли сплю.
Я річечку оцю в городі в нас під кленом
як тата й маму і як мед люблю.

Микола Вінграновський

Які ще твори Миколи Вінграновського ти знаєш?
Що ти можеш сказати про характер поета, читаючи його вірш?

Підсумовуємо прочитане

1. Назви́ письменників та їх твори, з якими ти ознайомився в цьому розділі.
2. Хто з українських письменників народився на Волині? Що ти знаєш про цю частину України?
3. Назви ім'я письменника, який у дитинстві любив мандрувати. В якому творі він описав свою мандрівку?
4. З якого вірша рядки «Зеленійся, рідне поле, українська ниво»? Хто є автором цього вірша?
5. Пригадай, хто з українських письменників любив писати байки.
6. Син якого письменника в дитинстві мріяв вирости людиною? Які ще твори цього автора ти прочитав?
7. Назви твори Ліни Костенко, з якими ти ознайомився. Виділи рядки з віршів, які тобі особливо сподобалися.
8. Хто написав вірш про український прапор? Які ще твори цього автора ти читав?
9. Чи писав вірші для дітей Михайло Слабошпицький? Які твори цього письменника ти читав?
10. Твори яких письменників ти знаєш напам'ять?

Я — ТВОЯ КРОВИНКА, УКРАЇНО

Калини цвіт, спів солов’я у гаю,
Родинне дерево в саду моєї долі,
А ще — високе синє небо волі:
Його я завжди в серденьку тримаю!

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

Ми всі говоримо про любов до України. Але чи можна любити те, чого не знаєш?

А що ми знаємо про Україну?

Ми знаємо, що так називається земля, на якій ми живемо, і наша держава. Знаємо, що люди, які живуть в Україні, — немов крапелинки Божої роси: поєднані своєю історією, мовою, звичаями. Що на цій землі з правіку жили наші прадіди і прабабусі. Що вони співали тих же пісень, які співаємо ми з вами, так само святкували Різдво і Великдень.

А де починається Україна для кожного з нас?

Вона починається в серці кожного українця. Бо кожен із нас народжується з рідною мовою — і дихає нею, як повітрям. Мова несе в собі проміння любові, що йде від нашого серденька. Рідне слово нас оберігає і зігріває теплом материнської ласки.

Українське прислів'я говорить: «Мова — душа народу». А що таке душа? Це наше невидиме «Я»: ніхто її не бачить, але кожен відчуває і знає, що без душі тіло не житиме. Так і без рідної мови ми перестанемо бути дітьми своєї землі. Як не можна виміняти душу на іншу, чужу, так не можна й замінити рідну мову.

Марія Чумарна

Ти прочитав багато творів українських та зарубіжних письменників. Що нового дізнався про рідний край, про мову, про героїв нашої землі?

Спробуй пригадати і назвати твори, які тобі найбільше сподобалися.

Знайди в читанці крилаті вислови і прислів'я про рідний край. Які з них ти запам'ятаєш?

ДОРОГА ІСТОРІЇ

Свою історію має кожна людина, її рід, село, місто. Кожен топче свою стежку, а всі стежки, разом з'єднані, — це і є історичний шлях. Кожен народ прокладає собі таку дорогу, вони перехрещуються, зливаються, розбігаються, зустрічаються з дорогами інших народів.

Не всі вони дотяглися до сьогодення, бо не всі народи знайшли в собі силу прийти у день сьогоднішній — гинули й пропадали, і на це були найрізноманітніші причини. Їх вибивали до ноги, як це сталося з літописними обрами, вони не встигали за часом і розчинялись у народі сильнішому; вони переставали прирощуватися і поступово розтавали, як дим у небі.

Наш народ, юний читачу, народ український, належить до тих, котрий свою дорогу не згубив, котрий пройшов через величезні випробування, котрий тяжко жив і змагався, але зберіг своє «я», увійшовши у сучасність в числі інших як один із найчисленніших народів Європи.

Наш народ нізвідки на свої зе́млі не приходив, він був тут завжди; праслов'яни, як гадають, заселили перш за все територію, на якій тепер живемо ми. Історія твого народу велика, героїчна, хоч не завжди його дорога була широка — часом звужувалася, а часом просторіла. Він падав і знову підіймався, він боровся, оборонявся, будував фортеці й міста, орав свої ниви, не скидаючи з пліч сагайдака, а пізніше — рушниці; він створив дивовижний світ своїх пісень, казок, оповідань, легенд. Він тисячі років уже пише свої книжки, складає вірші, розказує собі й сусідам про своє минуле.

Не раз пророкували йому загибель, не раз з нього глумилися, упосліджували і принижували, але він жив, будував, творив, мислив, він зробив усе, щоб був ти і твої батько-мати, щоб ти мав свою землю, місто, село, дім

і щоб міг, закинувши голову, радісно вразитися яскравому сонцю в тебе над головою.

Люби ж його, читачу, бо він народив тебе, батьків твоїх, дідів та й бабів, прадідів та прабаб... увесь твій рід, який є гілкою на великому дереві його. Шануй його мову, історію та культуру, бо вони твої.

Чужого научайсь, але й свого не забувай, як учив усіх нас Тарас Шевченко. Не лякайся таємниць, що чекають на тебе, коли рушатимеш по загадковій дорозі його історії, не жахайся крові, яка на ній лилася, стогонів, які на ній лунали, проклять, які на неї сипалися, — мужній будь!

Бо вона тече й тече в глибину — загадкова дорога історії.

Валерій Шевчук

Обри — в літописі є лише згадка про цей народ: залишилось в нашій мові прислів'я «Пропав, як обри».

Що нового ти дізнався про історію українського народу? Які історичні оповідання тобі доводилося читати?
Пригадай, про яких героїв української землі ти читав на сторінках цієї читанки. Хто з них сподобався тобі найбільше?

РІДНИЙ КРАЙ

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай, —
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.

Микола Чернявський

КАЗКА ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Калмицька народна казка

Давним-давно, коли калмики жили ще в Китаї, привезли китайському імператорові в подарунок незвичайну пташку. Вона так співала, що сонце у небі сповільнювало свій хід, дослуховуючись до її співу.

Наказав імператор зробити для пташки золоту клітку, постелити їй пух молодого лебедя, годувати її з імператорської кухні. Першого свого міністра імператор призначив головним доглядачем за пташкою.

— Хай пташка тут почувається так добре, як ніде і ніколи не почувалася. І хай вона тішить нас своїм співом.

Щоранку імператор вслухався, чи не почує голос пташки, але вона мовчала. «Мабуть, їй задушливо в палаці», — подумав імператор і звелів винести клітку в сад. Сад імператора був єдиним у світі за красою. Але ніщо не зворушувало пташину: вона сумно мовчала.

Імператор запросив усіх мудреців, щоб почути їхні поради. Та що б не радили мудреці, куди б не вивозили клітку, — лише сумна сльоза котилася з очей пташини...

Три роки імператор зі своїми слугами возили клітку з мовчазною пташкою по всій країні, і ось одного дня вони зупинились на березі гнилого болота, над яким літала комашня. За болотом простяглися жовті піски пустелі.

Клітку повісили на суху гілку, поставили біля неї вартового і вклалися спати. Коли зажевріла на небі ясна вранішня зоря, пташка раптом стрепенулася, розпрямила крила, квапливо стала чистити дзьобом пір'я. А коли зійшло сонце, пташина стрімко злетіла, ударилася об золоті лозини клітки і впала. Сумно озирнулася навколо і тихо заспівала...

Сто пісень печалі проспівала вона, а коли почала пісню радості, — тисячі таких же птахів, як вона, злетілися з усіх

боків і підхопили її пісню. Здалося людям, що це не птахи співають під променями сонця, а співають їхні душі.

— Ось звідки наша пташка, це її рідний край, — задумливо промовив імператор і пригадав свою батьківщину, де він не був три роки.

— Відчиніть дверцята клітки і випустіть пташку, — повелів він.

І тоді всі птахи заспівали тисячу пісень хвали рідному краю, тисячу і одну пісню хвали свободі.

Ось що означає рідна земля і свобода: співати можна лише там, де ти прийшов у це життя.

Чому пташина не співала в неволі? Що зрозумів імператор завдяки маленькій пташці?
Як ти розумієш вислів «любити Батьківщину»? Чим для тебе є рідна земля?

Прислів'я

- Людина без Батьківщини — як соловей без пісні.
- Рідна земля і в жмені мила.
- За рідною землею і в небі тужно.

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,—
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься — Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.

Ліна Костенко

Які почуття викликає цей вірш?

СЛОВА ВЕЛИКИХ УКРАЇНЦІВ ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ

Свою Україну любіть!
Любіть її. Во время люте,
в остатню тяжкую минуту
за неї Господа моліть!

Тарас Шевченко

Дзвін шабель, пісні, походи, воля соколина,
тихі зорі, ясні води — моя Україна.

Володимир Сосюра

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.

Павло Тичина

Можна все на світі вибирати, сину,
вибрати не можна тільки Батьківщину.

Василь Симоненко

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Боже великий, єдиний,
нам Україну храни,
волі і світу промінням
Ти її осіни.

Світлом науки і знання
нас, дітей, просвіти,
в чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

Молимось, Боже єдиний,
нам Україну храни,
всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни!

Дай йому волю, дай йому долю,
дай доброго світа,
щастя дай, Боже, народу
і многая, многая літа!

Олександр Кониський

Прослухай пісню, що стала для українців духовним гімном. Хай її урочистий настрій, високі почуття любові, які винесло твоє серденько з прочитаних рядків, із цієї молитви за нашу з тобою спільну Долю, допоможуть тобі стати сильним, мудрим і щасливим на своїй землі.

Читаночка прощається з тобою і залишається твоїм другом та порадником назавжди!

ЧОГО МЕНЕ НАВЧИЛА ЧИТАНКА

Я дізнався

Як називаються найдавніші усні народні оповіді про походження життя на Землі.

Як називалися герої давньоукраїнського міфу, які дали можливість людям обирати дорогу правди чи кривди в цьому світі.

Чим відрізняється міф від легенди.

Що таке байка, імена відомих байкарів.

Що таке притча.

Що таке фантастика. Чим фантастичні твори відрізняються від пригодницьких.

На якій планеті жив Маленький принц.

Як називається твір, в якому розповідається про пригоди Тільтіля і Мітіль.

Чий брат був знаменитим воротарем. Хто написав про нього оповідання.

Чому пташина не може жити без рідної землі.

Що зображено на нашому державному прапорі і хто написав про нього вірш.

Я навчився

Визначати головну думку твору, писати власні твори різного жанру — вірші, оповідання, байки та п'єси.

Виділяти для себе персонажів твору, чиї вчинки мені подобаються чи не подобаються.

Будувати розповідь за планом.

Розрізняти особливості поетичного та прозового твору.

Розуміти, чому для кожної людини такі важливі рідна мова і рідна земля.

ВІДГАДКИ ДО ЗАГАДОК

с. 7. Небо і зірки.
с. 25. Людина в дитинстві, дорослому віці та в старості.
Сонце.
Сонце і Місяць.
с. 53. Кіт.
с. 56. Колосок.
с. 79. Лебідь.
Ластівка.
с. 104. Ведмідь.
с. 106. Мороз.
с. 184. Книга.
Мова.

ЗМІСТ

До мого читача 3
Рідна мова. *Дмитро Павличко* 4

СВІТ НАРОДИВСЯ ДЛЯ МЕНЕ

Осіннє листя облітає. *Марія Чумарна* 6
Казки, міфи і легенди про творення світу 8
Коли не було з нащада світу. *Українська стародавня колядка* 9
Род-Вседержитель, Білобог і Чорнобог. *Давньоукраїнський міф* 10
Як виникло життя на Землі 11
Сотворення світу. *З «Книги Буття» Старого Завіту* 12
Думає сонце житом-пшеницею. *Микола Руденко* 16
Перекази та легенди рідного краю 17
Про велетів і майбутніх людей. *Переказ* 17
Лелеки. *Легенда* 17
Соловейко. *Легенда* 18
Звернення. *Дмитро Павличко* 19
Ну й гарно все придумав Бог! *Галина Кирпа* 20

Я НАРОДИВСЯ ДЛЯ СВІТУ

Перші люди на Землі 22
Про перших людей. *Із книги індіанців кіче «Пополь-Вух»* 23
Яйце-райце. *Українська народна казка* 26

Ти знаєш, що ти — людина? *Василь Симоненко* 34
Вислови про мову 35
Сила слова. *Народна притча* 36

Я СВІТУ У ПРИГОДІ СТАНУ

В казковім світі. *Марія Чумарна* 38
Які бувають казки 40
Ілля Муромець. *Українська народна казка* 41
Про бідного парубка й царівну. *Українська народна казка* 46
Ремесло царевича. *Українська народна казка* 54
Золота пшениця. *Українська народна казка* 55
Про самарянина. *Євангельська притча* 57
Годинникові колеса. *Літературна притча. Григорій Сковорода* 58
Корінь і стебло. *Народна притча* 58
Треба нахилитися. *Народна притча* 60

РОЗКАЖУ ВАМ БАЙКУ

Байка про байку. *Іван Франко* 62
Лисиця і ворона. *Байка. Езоп* 66
Хвалькувата муха. *Народна байка* 68
Муха і Бджола. *Байка. Леонід Глібов* 69
Про хвалькуватого Горобця. *Байка. Марія Чумарна* 70

МИ — ОДНІЄЇ КРОВІ

Пахне ліс осінній. *Мирослава Кулик* 72
Бабине літо. *Дмитро Чередниченко* 72
Гусенятко. *Оповідання. Микола Вінграновський* 73
Ґавеня і Соловей. *Василь Сухомлинський* 79
Ліс. *Богдан-Ігор Антонич* 80
Друже мій. *Оксана Сенатович* 80

КОЛИ ЩЕ НЕ БУЛО ПИСЬМА

Перші писемні знаки 82
Знамениті дари. За Геродотом 89
Як написали найпершого листа. *Ред'ярд Кіплінґ* 82
Предметні листи 89
Найдавніші українські книги 90
Повчання дітям. *Князь Володимир Мономах* 91

Ярослав Мудрий. *Віктор Близнець* 92
Наша столиця — Київ. *Анатолій Григорук* 93

ГЕРОЙСЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

Воєвода Дмитро. *Уривок. Володимир Малик* 97
Король Данило. *За Антоном Лотоцьким* 98
Гей, там на горі січ іде. *Українська народна пісня* 99
Запорозька Січ. *Марія Хоросницька* 100

З НОВИМ РОКОМ, З КОЛЯДОЮ!

Зимові свята 102
Перший сніг. *Платон Воронько* 103
Як дзвенять сніжинки. *Василь Сухомлинський* 103
Сипле, сипле, сипле сніг. *Марійка Підгірянка* 104
У лісі взимку. *Олександр Копиленко* 105
Колядуємо та віншуємо 107
Колядка 107
Посівання 107
Віншування 108

ФАНТАСТИЧНІ МАНДРІВКИ У СВІТІ ЧУДЕС І В КОСМОСІ

Новорічні дива 110
Блакитний птах. *Уривки з п'єси. Моріс Метерлінк* 110
Дід Мороз у підвалі. *Уривок із повісті «Чарівні окуляри». Всеволод Нестайко* 120
Біле ангелятко. *Марія Чумарна* 128
Подорожі і мандрівки 129
Як Іван до Сонця ходив. *Українська народна казка* 129
Зірка на ім'я Сонце. *З книги «Планета Земля»* 133
Український робінзон 134
Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові. *Уривок із повісті. Ігор Федів та Вал. Злотополець* 135
Пригоди Аліси в Дивокраї. *Уривки з повісті. Льюїс Керрол* 140
Маленький принц. *Уривки з повісті. Антуан де Сент-Екзюпері* 145
Про астероїди. *З «Енциклопедії»* 152
Про Місяць. *Жарт* 152
Стародавня астрономія. *Із книги «Найцікавіше про космос»* 153
Планета рожевого світанку. *Казка. Марія Чумарна* 154

Я не бував за дальніми морями. *Василь Симоненко* 161
Летючий корабель. *Анатолій Качан* 161

ЛІТЕРАТУРНЕ КОЛО

Улюблені письменники 164
Колись весною на Волині. *Леся Храплива* 164
Тішся, дитино, поки ще маленька. *Леся Українка* 168
Хотіла б я піснею стати. *Леся Українка*... 169
Вже сонечко в море сіда... *Леся Українка* 170
Що воно там, за горою? *Уривок з повісті «Княгиня». Тарас Шевченко* 171
І досі сниться... *Тарас Шевченко* 174
Ой діброво, темний гаю! *Тарас Шевченко* 174
Лисичка і Рак. *Казка. Іван Франко* 176
Розвивайся, лозо, борзо. *Іван Франко* 177
Цвітуть бузки, садок біліє. *Максим Рильський* 178
Синові. *Максим Рильський* 178
Як Дуб із Вітровієм бився. *Уривок. Павло Тичина* 180
Веселий дощ. *Ліна Костенко* 182
Природа мудра. *Ліна Костенко* 182
Про мову. *Анатолій Камінчук* 184
Брат знаменитого воротаря. *Михайло Слабошпицький* 185
Мамине слово. *Дмитро Павличко* 192
Наш прапор. *Дмитро Павличко* 192
Пісня для всіх. *Анатолій Костецький* 193
Сама собою річка ця тече. *Микола Вінграновський* 193

Я — ТВОЯ КРОВИНКА, УКРАЇНО

З Україною в серці 196
Дорога історії. *Валерій Шевчук* 197
Рідний край. *Микола Чернявський* 198
Казка про рідний край. *Калмицька народна казка* 199
Усе моє, все зветься Україна. *Ліна Костенко* 201
Слова великих українців про рідну землю 201
Молитва за Україну. *Олександр Кониський* 202
Чого мене навчила читанка 203
Відгадки до загадок 204

Навчальне видання

ЧУМАРНА Марія Іванівна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ
УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Любов Левчук*
Художники *Марія Михалюк, Ольга Золотник*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Галини Телев'як*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 14.01.2015. Формат 70х100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Pragmatica. Друк офсетний. Умовн. друк арк. 16,848. Умовн. фарбо-відб. 67,392.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com